

ZIT

Strategia ZIT
MOF San●k-Lesk●

część strategiczna

Opracowanie:

**DELTA
PARTNER**
STOWARZYSZENIE
WSPIERANIA
INICJATYW
GOSPODARCZYCH

Spis treści

Wprowadzenie	5
1. MOF Sanok-Lesko w ujęciu regionalnym i krajowym	6
2. Realizacja instrumentu ZIT i podstawa prawna opracowania	9
3. Synteza diagnozy	12
3.1 Definicja obszaru wsparcia	12
3.2 Synteza diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzenno-środowiskowej.....	13
Sfera społeczna.....	13
Sfera gospodarcza	16
3.3 Kluczowe powiązania gospodarcze, społeczne i środowiskowe	22
3.4 Synteza diagnozy – analiza SWOT.....	25
3.5 Diagnoza pogłębiona w wybranych obszarach tematycznych.....	28
Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych.....	29
Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	34
Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych	40
Mobilność miejska	41
4. Założenia strategiczne MOF Sanok-Lesko	44
4.1 Cele realizowane w ramach ZIT wraz z kierunkami działań	44
4.2 Uzasadnienie logiki ZIT.....	56
4.3 Matryca Strategii ZIT.....	60
5. Poziom operacyjny	63
5.1 Lista projektów podstawowych wybieranych w sposób niekonkurencyjny	64
5.2 Lista projektów rezerwowych wybieranych w sposób niekonkurencyjny	71
5.3 Lista projektów podstawowych wybieranych w sposób konkurencyjny	79
6. Założenia wdrożeniowe	83
6.1 System realizacji Strategii	83
6.2 Monitoring	85
6.3 Ewaluacja	87
7. Komplementarność opracowania	88
8. Opis udziału partnerów w przygotowaniu Strategii i jej realizacji	94
9. Ocena oddziaływania na środowisko	98
10. Źródła finansowania	99
Załącznik 1. Raport z konsultacji	103
Raport z przebiegu i wyników konsultacji.....	103
Podstawa prawna	104
Przebieg konsultacji.....	104
Spis tabel	111

Wykaz skrótów

FEP 2021-2027	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027
MOF	Miejski Obszar Funkcjonalny
Porozumienie	porozumienie międzygminne zawarte w dniu 06.04.2023 r. przez Gminy tworzące Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok – Lesko w sprawie Związku ZIT mającego na celu dalszą współpracę jednostek samorządu terytorialnego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok - Lesko, służącego realizacji zadań w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w latach 2021 – 2027
Rozporządzenie Ogólne	Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej
Strategia ZIT	Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
SZOP	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych
Umowa Partnerstwa	Umowa Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021-2027 w Polsce
Ustawa Wdrożeniowa	Ustawa z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. 2022 r. poz. 1079)
OSI	Obszar Strategicznej Interwencji
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

Wprowadzenie

Strategia ZIT Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko jest podstawowym dokumentem operacyjnym dla jednostek tworzących MOF, nakreślającym kierunki rozwoju w perspektywie długookresowej. Dzięki niniejszej strategii samorządy zrzeszone w ramach MOF Sanok-Lesko mogą realizować przedsięwzięcia zintegrowane, przyczyniające się do rozwoju całego obszaru funkcjonalnego i poprawy jakości życia jego mieszkańców.

Opracowanie niniejszej strategii wynika z deklaracji kilku samorządów w sprawie pogłębienia współpracy z uwagi na wzajemne powiązania funkcjonalne. MOF Sanok-Lesko tworzą cztery samorządy: Miasto Sanok, Gmina Sanok, Gmina Lesko oraz Gmina Zagórz. Przedmiotowy dokument jest strategią terytorialną, stosowaną do realizacji instrumentu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT). Jej strukturę i obowiązkowe elementy, definiuje rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r.

Niniejsza strategia zawiera wszystkie obligatoryjne elementy umożliwiające realizację instrumentu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT). Składa się z dwóch części – diagnostycznej oraz strategicznej. Pierwsza z nich zawiera analizę sytuacji MOF w trzech wymiarach: społecznym, gospodarczym i środowiskowo-przestrzennym. Dzięki zgromadzonym informacjom możliwe było zdefiniowanie kluczowych wniosków na temat analizowanego obszaru – mocnych i słabych stron, a także szans i zagrożeń rozwojowych. Diagnoza stanowiła podstawę do opracowania części strategicznej, przedstawiającej cele strategiczne do realizacji w ramach ZIT MOF Sanok-Lesko.

Kluczową rolą przedmiotowej strategii jest wspieranie sprawnego i spójnego zarządzania rozwojem w gminach tworzących MOF. Realizacja instrumentu ZIT zgodnie z Programem Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027 dotyczy w szczególności działań związanych z ochroną, rozwojem i promowaniem walorów i usług turystycznych, dziedzictwa kulturowego i naturalnego, fizyczną odnową i bezpieczeństwem przestrzeni publicznych, czy rozwojem mobilności miejskiej i transportu. Projekty zaplanowane do realizacji w ramach ZIT MOF Sanok-Lesko koncentrują się na rozwiązaniu zdiagnozowanych problemów i niwelowaniu deficytów, poprzez wykorzystanie potencjałów rozwojowych obszaru.

1. MOF Sanok-Lesko w ujęciu regionalnym i krajowym

Zasięg terytorialny Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko został wskazany w *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030*, gdzie objął Miasto Sanok (rdzeń), Gminę Sanok, Gminę Lesko i Gminę Zagórz. Strategia wojewódzka wspomina także o duopolu obejmującego dwa miasta MOF czyli Sanok i Lesko, który posiada potencjał do obsługi ruchu turystycznego w Bieszczadach, rozwiniętą branżę motoryzacyjną, potencjał rozwoju przedsiębiorstw produkcyjno-usługowych, a także zacieśniania powiązań gospodarczych ze Słowacją i Ukrainą. W dokumencie wskazano także możliwość rozszerzenia duopolu o Ustrzyki Dolne, w celu stworzenia układu multipolarnego.

W *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030* wskazano tzw. obszary strategicznej interwencji (OSI), które określono na podstawie zdefiniowanych barier rozwojowych, zasobów oraz potencjałów. Strategia wojewódzka wyróżnia OSI na poziomie krajowym, takie jak:

- Wschodnia Polska,
- Miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze,
- Obszary zagrożone trwałą marginalizacją.

Cały MOF wpisuje się w OSI **Wschodnia Polska**, a Miasto Sanok wpisuje się dodatkowo w OSI **miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze** – ze względu na umiarkowane powiększanie niekorzystnego dystansu oraz stosunkowo złą sytuację społeczno-gospodarczą, zostało zakwalifikowane jako miasto stagnujące.

Strategia wyróżnia ponadto OSI na poziomie regionalnym, takie jak:

- Wykorzystanie policentrycznego miejskiego układu osadniczego,
- Funkcje metropolitalne Rzeszowa oraz jego obszaru funkcjonalnego,
- Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju,
- Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku.

MOF Sanok-Lesko wpisuje się w następujące OSI regionalne:

- Miasta: Sanok i Lesko – Wykorzystanie policentrycznego miejskiego układu osadniczego,
- Gmina Lesko – Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju: obszary zagrożone trwałą marginalizacją,
- Gmina Zagórz i Gmina Lesko - Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju: Obszar objęty Programem Strategicznego Rozwoju Bieszczad,

- Cały MOF - Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju: Obszar objęty Programem Strategicznym „Błękitny San”,
- Tereny wiejskie MOF - Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku.

Biorąc pod uwagę kwestię rozwoju turystyki, istotne znaczenie dla MOF ma *Program Strategicznego Rozwoju Bieszczad* i *Program Strategiczny „Błękitny San”*, które zakładają rozwój gospodarki turystycznej w oparciu o zasoby Bieszczad i potencjał rzeki San, tworzenie nowoczesnej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej oraz poprawę spójności terytorialnej Bieszczad poprzez rozwój infrastruktury drogowej, kolejowej i wodnej.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030 wskazuje obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym takie jak:

- Rzeszowski Obszar Funkcjonalny,
- Wiejski Obszar Funkcjonalny uczestniczący w procesach rozwojowych,
- Wiejski Obszar Funkcjonalny wymagający wsparcia procesów rozwojowych,
- Górski Obszar Funkcjonalny,
- Przygraniczny Obszar Funkcjonalny.

MOF Sanok-Lesko wpisuje się we wszystkie ponadregionalne OF wymienione w PZPWP (za wyjątkiem Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego). Plan wymienia także kilka obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym, Obszar MOF Sanok-Lesko został przypisany do Obszaru Funkcjonalnego Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej oraz Bieszczadzko-Beskidzkiego Obszaru Funkcjonalnego. W poniższej tabeli wskazano kierunki zagospodarowania zdefiniowane w przytoczonym dokumencie, odnoszące się do regionalnych obszarów funkcjonalnych obejmujących MOF Sanok-Lesko.

Tabela 1 Kierunki zagospodarowania wymienione w PZPWP dla poszczególnych regionalnych obszarów funkcjonalnych

	Obszar Funkcjonalny Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej	Bieszczadzko-Beskidzki Obszar Funkcjonalny
Priorytet rozwojowy	Rozwój gospodarczy w oparciu o zasoby surowcowe i przemysł nowych technologii.	Rozwój gospodarczo-społeczny w oparciu o potencjał przyrodniczy i kulturowy, w tym walory turystyczne i uzdrowiskowe
Funkcje rozwojowe	Podstawowe: Przemysł i usługi Towarzyszące: Turystyka i rolnictwo tradycyjne	Podstawowe: Turystyczno-rekreacyjna i uzdrowiskowa Towarzyszące: Produkcyjna, rolnicza, funkcja ochronna z usługami na rzecz utrzymania różnorodności biologicznej i krajobrazowej
Wiodące kierunki zagospodarowania	1. rozwój wiodących branż przemysłu z wykorzystaniem	1. ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;

	Obszar Funkcjonalny Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej	Bieszczadzko-Beskidzki Obszar Funkcjonalny
	<p>potencjału naukowobadawczego i zaawansowanych technologii;</p> <ol style="list-style-type: none">poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru w wymiarze regionalnym, krajowym i transgranicznym;ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych;rozwój rolnictwa ekologicznego;rozwój różnych form turystyki, w oparciu o zasoby przyrodnicze, krajobrazowe oraz dziedzictwa kulturowego obszaru	<ol style="list-style-type: none">poprawa dostępności komunikacyjnej w układzie regionalnym, krajowym, i transgranicznymrozwój różnych form usług turystycznych oraz funkcji uzdrowiskowej;kompleksowy rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej dostosowanej do skali ruchu turystycznego oraz poprawa gospodarki odpadami;rozwój przemysłu drzewnego, budowlanego i elektromaszynowego, przemysłu spożywczego opartego o przetwórstwo;rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym służącego zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Źródło: opracowanie na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030

2. Realizacja instrumentu ZIT i podstawa prawna opracowania

Podstawą do realizacji mechanizmu ZIT jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r.¹ (tzw. rozporządzenie ogólne), w szczególności art. 29 i art. 30 dotyczące strategii terytorialnych i zintegrowanych inwestycji terytorialnych.

Istotne są również zapisy Ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 (tzw. ustawa wdrożeniowa) oraz Umowy Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce (tzw. umowa partnerstwa), które wskazują warunki realizacji ZIT, informacje dotyczące przygotowania i przyjęcia strategii ZIT, finansowania oraz zakresu tematycznego, a także określają jej obowiązkowe elementy.

Według art. 28 rozporządzenia ogólnego, wsparcie rozwoju terytorialnego możliwe jest w oparciu o strategię rozwoju terytorialnego m.in. w formie zintegrowanych inwestycji terytorialnych. Strategia ZIT Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko ma charakter strategii terytorialnej, a zatem obowiązują w tym przypadku inne zapisy niż przy strategii ponadlokalnej. Zgodnie z Ustawą z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 (Dz. U. 2022 poz. 1079), strategia ZIT zawiera:

- syntezę diagnozy obszaru realizacji ZIT wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych, w tym wzajemnych powiązań gospodarczych, społecznych i środowiskowych,
- cele, które mają być zrealizowane w ramach ZIT uwzględniają podejście zintegrowane, oczekiwane wskaźniki rezultatu i produktu, powiązania z właściwym programem,
- listę projektów wraz z informacją na temat sposobu ich wyboru oraz powiązania z innymi projektami,
- źródła finansowania,
- warunki i procedury obowiązujące w realizacji Strategii ZIT,
- opis procesu zaangażowania partnerów społecznych i gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej.

i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT oraz sprawozdanie (raport) z jego konsultacji społecznych.

Należy zaznaczyć, że w przypadku strategii ZIT nie stosuje się przepisów Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057, z 2022 r. poz. 1079, 1846).

Zgodnie z Programem Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027 realizacja instrumentu ZIT w województwie podkarpackim dotyczy: **Priorytetu 6 Rozwój Zrównoważony Terytorialnie** – projekty wybierane będą w trybie niekonkurencyjnym w oparciu o strategię terytorialne w ramach celu szczegółowego 5(i) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.

W ramach Priorytetu 6 i Celu szczegółowego 5(i) wskazuje się następujące rodzaje działań:

- ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych;
- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000;
- fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych;
- uzbrajanie terenów inwestycyjnych.

Realizacja instrumentu ZIT obejmuje także **Priorytet 3 Mobilność Miejska** i Cel szczegółowy 2(viii), zgodnie z Programem Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027. W ramach **Priorytetu 3** i Celu szczegółowego 2(viii) wskazuje się następujące rodzaje działań:

- Zintegrowany i efektywny system publicznego transportu zbiorowego na terenie miast i ich obszarów funkcjonalnych, w tym m.in.:
 - infrastruktura transportu publicznego (organizacja ruchu, budowa, remont, przebudowa pętli, zatok, dworców lub wydzielenie buspasów; parkingi P&R zlokalizowane na obrzeżach miast, obiekty typu B&R, węzły przesiadkowe, infrastruktura paliw alternatywnych),
 - bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor autobusowy spełniający wymogi dla „ekologicznie czystych pojazdów” w rozumieniu Dyrektywy 2019/1161,
 - infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego, mikromobilności, aktywne formy mobilności,
 - nowe rodzaje transportu zbiorowego,
 - rozwiązania cyfrowe,
 - działania na rzecz taryfowej integracji transportu zbiorowego,

- poprawa bezpieczeństwa.

Struktura niniejszej Strategii odpowiada obligatoryjnym elementom strategii ZIT wskazanym w Umowie Partnerstwa i potwierdzonym w dokumencie: Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, stanowiącym uzupełnienie i uszczegółowienie techniczne zapisów umowy.

3. Synteza diagnozy

Rysunek 1 Zasięg terytorialny MOF Sanok-Lesko

3.1 Definicja obszaru wsparcia

MOF Sanok-Lesko położony jest w południowej części województwa podkarpackiego, obejmując swoim zasięgiem:

- Miasto Sanok,
- gminę wiejską: Gminę Sanok,
- gminy miejsko-wiejskie: Gminę Lesko i Gminę Zagórz.

Rdzeń obszaru funkcjonalnego stanowi Miasto Sanok, będące także centrum administracyjnym powiatu sanockiego. Ponadto Miasto Lesko wchodzące w skład MOF jest stolicą powiatu leskiego.

MOF zlokalizowany jest w Regionie Karpackim, w mezoregionie Góry Sanocko-Turczańskie, Pogórze Bukowskie i Pogórze Dynowskie. MOF przecina rzeka San. Obszar cechuje się wysokimi walorami krajobrazowo-przyrodniczymi, a więc także potencjałem do rozwoju turystyki. Największą powierzchnię MOF zajmuje Gmina Sanok, a najmniejszą Miasto Sanok.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2 Powierzchnia i liczba ludności gminy MOF oraz ich udział procentowy w 2022 r.

Jednostka	Powierzchnia (km ²)	Udział w powierzchni MOF	Liczba mieszkańców	Udział liczby mieszkańców w populacji MOF
Miasto Sanok	38	7,02%	34 687	45,40%
Gmina Sanok	232	42,88%	18 099	23,69%
Gmina Zagórz	160	29,57%	12 731	16,66%
Gmina Lesko	111	20,52%	10 886	14,25%
MOF	541	100%	76 403	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

3.2 Synteza diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzenno-środowiskowej

Poniżej zaprezentowano najważniejsze wnioski dotyczące sfery społecznej, gospodarczej oraz przestrzenno-środowiskowej, dotyczące całego MOF Sanok-Lesko. Wynikają one z kompleksowej diagnozy przeprowadzonej na potrzeby powstania niniejszego dokumentu².

Sfera społeczna

Kluczowe dane statystyczne

76 403	Liczba mieszkańców MOF w 2022 r.
-6,0%	Spadek liczby mieszkańców w latach 2013-2022
-4,9%	Prognozowany spadek liczby mieszkańców w latach 2022-2030
-2,8	Saldo migracji na 1 000 mieszkańców w 2022 r.
-5,0	Przyrost naturalny na 1 000 mieszkańców w 2022 r.
20,7%	Odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w liczbie ludności ogółem w 2022 r.
19,3%	Odsetek dzieci objętych opieką żłobkową w 2022 r.
85,2%	Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w 2021 r.
2 547	Ludność na aptekę ogólnodostępną w 2022 r.
7,0	Porady lekarskie na 1 mieszkańca w 2022 r.
382	Liczba imprez kulturalnych organizowanych przez centra kultury w 2022 r.
55,6 tys.	Liczba uczestników imprez kulturalnych organizowanych przez centra kultury w 2022 r.
433	Beneficjenci pomocy społecznej na 10 tys. ludności
2 355	Zwiedzający muzea na 1 000 ludności w 2022 r.
15,7	Miejsca noclegowe na 1 000 mieszkańców w 2022 r.

Strefa społeczna – problemy, wyzwania i potencjały

Starzenie się społeczeństwa – na obszarze MOF zauważa się negatywne tendencje związane ze starzeniem się społeczności. Według najnowszych statystyk co piąty mieszkaniec MOF ma 65 lat lub więcej. Taka sytuacja stanowi duże wyzwanie w kontekście rozwoju usług publicznych dostosowanych do potrzeb i oczekiwań przedstawicieli wszystkich grup wiekowych. Ważną kwestią

² Część diagnostyczna Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko zostanie opublikowana wraz ze Strategią po przyjęciu dokumentu Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko.

jest również aktywizacja społeczna seniorów, których potencjał może zostać wykorzystany na rzecz całej społeczności lokalnej. Ponadto, istnieje potrzeba dostosowania infrastruktury i obiektów użyteczności publicznej do osób ze szczególnymi potrzebami. Mając na uwadze ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji, proces starzenia się społeczeństwa będzie postępował.

Zmniejszająca się liczba mieszkańców MOF i postępująca suburbanizacja – w latach 2013-2022 można zauważyć spadek liczby mieszkańców na terenie MOF. Gminy MOF tracą mieszkańców, wyjątkiem jest tutaj Gmina Sanok, która jest jedyną jednostką MOF, gdzie wzrosła liczba mieszkańców i utrzymuje się dodatnie saldo migracji. Miasto Sanok cechuje się z kolei najmniej korzystnymi statystykami demograficznymi (największy ubytek mieszkańców, najniższe saldo migracji i przyrost naturalny). Suburbanizacja niesie ze sobą ryzyko zaburzenia dotychczasowej struktury przestrzenno-funkcjonalnej obszaru. Miasta, zwłaszcza rdzeń MOF, wyludniają się na rzecz obszarów wiejskich, co z kolei przyczynia się do rozpraszania zabudowy mieszkalnej, a tym samym przekłada się na zwiększanie kosztów ponoszonych na utrzymanie i rozbudowę infrastruktury technicznej i społecznej. Suburbanizacja nie sprzyja także rozwojowi transportu zbiorowego, co wpływa na zwiększenie się ruchu samochodowego.

Drenaż mózgów – liczba mieszkańców MOF w wieku 20-34 lata w ostatnim dziesięcioleciu uległa zmniejszeniu aż o $\frac{1}{3}$. Szczególnie widoczne jest to w Mieście Sanok, gdzie liczba tych osób zmalała o około 42%. Młodzi ludzie często wyjeżdżają do większych ośrodków miejskich w celach edukacyjnych (na studia) lub w poszukiwaniu pracy. Wyzwaniem dla MOF w tym zakresie będzie podnoszenie konkurencyjności obszaru poprzez poprawę jakości życia lokalnej społeczności w celu ograniczenia odpływu mieszkańców, przede wszystkim młodych osób. Kierunki interwencji w tym zakresie powinny obejmować m.in. poprawę jakości i dostępności oferty usług publicznych, dywersyfikację gospodarki, czy podniesienie jakości struktury funkcjonalno-przestrzennej MOF. Zatrzymanie młodych ludzi na terenie MOF będzie szczególnie istotne, biorąc pod uwagę postępujące negatywne trendy demograficzne.

Potrzeba kreowania atrakcyjnej polityki mieszkaniowej – w ostatnich latach liczba mieszkań na terenie MOF uległa zwiększeniu, lecz liczba mieszkań oddawanych do użytku w stosunku do liczby mieszkańców była niewielka. Ponadto, liczba mieszkań komunalnych i lokali socjalnych nie jest wystarczająca, o czym świadczy długi czas oczekiwania na przydział takiego mieszkania. Problemem MOF jest nie tylko niedostateczna liczba mieszkań, lecz ich dostępność finansowa – co jest charakterystyczną sytuacją dla całego kraju. Niedostatecznie rozwinięta oferta wynajmu mieszkań

na preferencyjnych warunkach dotyka w szczególności ludzi młodych, wchodzących w dorosłe życie oraz osób o mniejszych zarobkach, w tym rodzin z dziećmi.

Obecność Uczelni Państwowej im. Jana Grodka w Sanoku – sektor akademicki stanowi istotny potencjał obszaru do kreowania oferty dydaktycznej. Obecnie uczelnia jest jedyną placówką umożliwiającą podjęcie studiów wyższych w regionie, oferując kształcenie w różnych kierunkach. Rozwój oferty, wprowadzanie nowych kierunków studiów oraz zacieśnianie współpracy między sektorem naukowym i biznesowym przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności uczelni. Rozwój uczelni pomoże ograniczyć migrację młodych osób planujących podjąć studia. Uczelnia ma także potencjał do prowadzenia badań naukowych.

Bogate materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe i przemysłowe – ze względu na burzliwe dzieje historyczne pogranicza, region bieszczadzki, w tym obszar MOF, cechuje się wielokulturowością. Dawniej na tych terenach współistniało wiele różnych narodowości i grup etnicznych, czego świadectwem są zabytki sakralne należące do różnych wyznań, takie jak kościoły, cerkwie, synagogi. Bogatą kulturę obszaru prezentuje Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, będące najstarszym i największym muzeum etnograficznym w Polsce, a także Muzeum Historyczne w Sanoku oraz liczne szlaki kulturowe. Ponadto, bogate dziedzictwo przemysłowe wynika z tradycji naftowo-gazowych – teren MOF jest bowiem jednym z najstarszych ośrodków górnictwa naftowego na świecie.

Ograniczone możliwości rozwoju oferty kulturalnej – instytucje kultury funkcjonujące w MOF Sanok-Lesko zajmują się m.in. organizacją imprez i wydarzeń kulturalnych, których liczba w ostatnich latach jest stosunkowo niska w porównaniu ze średnią wojewódzką i krajową. Wpływa na to przede wszystkim sytuacja finansowa jednostek publicznych, która stanowi zwykle czynnik hamujący rozwój ciekawych inicjatyw, ale również brak lub zły stan techniczny obiektów umożliwiających organizowanie takich imprez. Ponadto, istotnym problemem jest brak specjalistycznego wyposażenia i sprzętu, który pozwalałby realizować program atrakcyjny dla różnych grup odbiorców, odpowiadający na ich stale zmieniające się potrzeby i oczekiwania.

Sfera gospodarcza

Kluczowe dane statystyczne

7 554	Liczba funkcjonujących podmiotów gospodarczych w 2022 r.
+15,6%	Wzrost liczby podmiotów w latach 2013-2022
12,7	Osoby fizyczne prowadzące działalność na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2022 r.
20,9 tys.	Liczba pracujących ogółem ³ w 2021 r.
+2,8%	Wzrost liczby pracujących w latach 2012-2021
274	Liczba pracujących na 1 000 mieszkańców w 2021 r.
5,6%	Udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2022 r.
50	Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w przeliczeniu na 10 tys. ludności w 2022 r.

Strefa gospodarcza – problemy, wyzwania i potencjały

Rozwój gospodarczy – w latach 2013-2022 w MOF Sanok-Lesko odnotowano wzrost liczby podmiotów gospodarczych o 15,6%, przy czym najbardziej dynamicznie rozwijającymi się sektorami są: informacja i komunikacja (+87,9%) oraz wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych (+81,8%). Mimo pozytywnych tendencji w zakresie rozwoju gospodarczego MOF, dynamika zmian wskaźników takich jak liczba podmiotów gospodarczych na 1 000 mieszkańców jest jednak niższa niż w województwie podkarpackim i kraju. Nieco lepiej przedstawiają się dane dotyczące liczby osób prowadzących działalność gospodarczą w MOF, które świadczą o wzrastającym w ostatnim czasie poziomie przedsiębiorczości mieszkańców. Stanowi to potencjał do wzmocnienia lokalnej gospodarki w oparciu o działalność lokalnych przedsiębiorstw oraz dywersyfikację dostępnych miejsc pracy.

Dogodne warunki do rozwoju przedsiębiorczości - istotną rolę w rozwoju gospodarczym MOF spełniają podmioty wspierające przedsiębiorców, takie jak m.in. Regionalna Izba Gospodarcza w Sanoku, czy Cech Rzemiosł Różnych w Sanoku. Ponadto, potencjał do rozwoju w tym zakresie stanowi dostępność terenów inwestycyjnych, m.in. w ramach podstrefy SSE EURO-PARK Mielec.

³ Dotyczy podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących 10 i więcej osób oraz jednostek sfery budżetowej niezależnie od liczby pracujących. Dane nie obejmują pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w fundacjach, stowarzyszeniach i innych organizacjach społecznych.

Jedną z kluczowych barier w rozwoju gospodarczym MOF jest natomiast ograniczona dostępność komunikacyjna, wynikająca z peryferyjności obszaru i górskiego ukształtowania terenu.

Konieczność rozwoju lokalnego rynku pracy – na terenie MOF dominują mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników. Na obszarze brakuje większych firm, dających zatrudnienie wielu mieszkańcom. Liczba pracujących w firmach zatrudniających co najmniej 10 pracowników wzrosła o niecałe 3% w ostatnim dziesięcioleciu, co jest korzystnym trendem rozwojowym. Jednakże odsetek zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym był wyższy niż w województwie podkarpackim i kraju – jak wynika z diagnozy, szczególnie zła sytuacja dotyczyła Gminy Lesko. Problemem MOF jest niewiele pojawiających się ofert pracy, brak spełniania wymagań pracodawców (niedostateczne kompetencje), a także niska atrakcyjność pracy i oferowanych wynagrodzeń w niektórych branżach. Niska atrakcyjność rynku pracy jest jednym z powodów migracji młodych ludzi do większych ośrodków, w których łatwiej znaleźć pracę.

Trudna sytuacja geopolityczna – akt agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę wpłynęła na sytuację gospodarczą całego kraju. MOF położony jest w Bieszczadach, blisko granicy z Ukrainą, co może generować problemy z pozyskiwaniem nowych inwestorów. Ponadto, ze względu na trwający konflikt występują duże wahania cen surowców, przekładające się na wysokie ceny m.in. energii elektrycznej, co nie sprzyja zakładaniu nowych biznesów. Niepewna sytuacja geopolityczna wpływa negatywnie na atrakcyjność inwestycyjną MOF.

Potencjał do rozwoju turystyki – biorąc pod uwagę bogate dziedzictwo historyczno-kulturowe, atrakcyjność środowiska naturalnego i ukształtowania terenu, obszar MOF ma możliwość rozwoju atrakcyjnej oferty turystycznej. Potencjał turystyczny partnerskich gmin budują m.in. liczne obiekty zabytkowe, muzea i instytucje kultury oraz szlaki i trasy turystyczne przebiegające w granicach MOF, a także cenne przyrodniczo tereny, w tym przede wszystkim zasoby wodne. Na bazie tych zasobów możliwe jest kreowanie różnorodnej oferty turystycznej skierowanej do różnych grup odbiorców, np. osób aktywnych (turystyka aktywna), zainteresowanych historią i kulturą (turystyka kulturowa, w tym np. kulinarna) czy też poszukujących po prostu spokoju i wypoczynku (turystyka bazująca na biernym wypoczynku). Warto podkreślić, że ze względu na zachowane obiekty architektury sakralnej oraz funkcjonujące na terenie MOF i w pobliżu ośrodki kultu religijnego, możliwy jest także rozwój turystyki pielgrzymkowej. Walory przyrodniczo-krajobrazowe i historyczno-kulturowe MOF mogą zatem stanowić bazę do tworzenia unikalnej na skalę regionalną i krajową oferty turystycznej – wymaga to jednak prowadzenia zintegrowanych działań promocyjnych oraz sukcesywnego rozwijania infrastruktury turystycznej i towarzyszącej.

Sfera przestrzenno-środowiskowa

Kluczowe dane statystyczne

43,6%	Lesistość w 2021 r.
74,3%	Udział obszarów prawnie chronionych w 2021 r.
4,4%	Poziom pokrycia obszaru funkcjonalnego MPZP w 2021 r.
73,7%	Odsetek korzystających z sieci wodociągowej w 2021 r.
84,6%	Odsetek korzystających z sieci kanalizacyjnej w 2021 r.
84,0%	Odsetek korzystających z sieci gazowej w 2021 r.
5,3 km	Długość dróg rowerowych a terenie MOF w 2021 r.
348	Mieszkania na 1000 mieszkańców w 2022 r.
26,5 tys.	Liczba mieszkań w MOF w 2022 r.
+8,2%	Wzrost liczby mieszkań w MOF w latach 2013-2022
98,9 kg	Odpady komunalne z gospodarstw domowych na 1 mieszkańca w 2022 r.
46,2%	Odsetek odpadów zebranych selektywnie z gospodarstw domowych w 2022 r.

Strefa przestrzenna – problemy, wyzwania i potencjały

Suburbanizacja – na terenie MOF, podobnie jak w województwie podkarpackim i kraju, w ostatnich latach zauważa się odpływ ludności z miast na tereny podmiejskie i wiejskie. Gminy miejsko-wiejskie (Lesko, Zagórz) i miasto Sanok notują ujemne wartości wskaźnika, co wiąże się z obniżoną atrakcyjnością osiedleńczą terenów miejskich. Suburbanizacja jest niekorzystnym zjawiskiem, którego następstwem jest m.in. niekontrolowane rozlewanie się zabudowy mieszkaniowej oraz konieczność rozbudowy obecnej infrastruktury technicznej. Znacząco podnosi to także koszty eksploatacji infrastruktury oraz generuje zwiększony ruch samochodowy.

Wykluczenie komunikacyjne – MOF cechuje się peryferyjnym położeniem w obszarze regionu Bieszczadzkiego, na terenach górskich. Lokalizacja nie sprzyja skomunikowaniu z innymi ośrodkami w kraju. Najbliższy ważny szlak drogowy, czyli autostrada A4, zlokalizowany jest w odległości około 85 km od Miasta Sanok. Oddalenie MOF od głównych szlaków komunikacyjnych negatywnie wpływa na m.in. atrakcyjność gospodarczą obszaru. Oferta transportu zbiorowego jest uboga, szczególnie dotyczy to komunikacji kolejowej – obecny stan infrastruktury kolejowej jest niezadowolający. MOF nie posiada połączenia kolejowego ze stolicą województwa – pociągi z Miasta Sanok do Rzeszowa

przebywają okrężną trasę przez Jasło, co znacząco wydłuża czas podróży. Niedostateczna liczba połączeń autobusowych oraz niska częstotliwość kursowania powoduje, że mieszkańcy częściej wybierają własny samochód jako główny środek transportu. Generuje to nadmierny ruch samochodowy, w szczególności w Mieście Sanok oraz negatywnie wpływa na stan środowiska i jakość życia mieszkańców (hałas komunikacyjny). Należy podkreślić, że wiąże się to ze zjawiskiem wykluczenia komunikacyjnego, które dotyka przede wszystkim mieszkańców obszarów wiejskich, zwłaszcza dzieci i seniorów oraz osób nieposiadających własnego samochodu.

Rozwój infrastruktury rowerowej – w granicach obszaru przebiegają liczne rowerowe szlaki i trasy turystyczne, które jednak wymagają modernizacji oraz uzupełnienia w niezbędną infrastrukturę, w tym infrastrukturę towarzyszącą np. w postaci miejsc obsługi rowerzystów. Ze względu na zły stan techniczny nawierzchni czy brak niektórych odcinków (niektóre trasy przebiegają częściowo np. w pasie ruchliwej drogi), infrastruktura ta nie stanowi spójnej, kompleksowej sieci rowerowej. Modernizacja, rozbudowa tego typu infrastruktury i uzupełnienie istniejących ciągów o nowe odcinki stanowi potencjał do rozwijania oferty turystycznej skierowanej do osób aktywnych, preferujących poznawanie okolicy i odkrywania jej atrakcji z wykorzystaniem roweru. Biorąc pod uwagę fakt, iż zainteresowanie turystyką rowerową w ostatnich latach wzrasta, rozszerzenie podobnej oferty może stanowić szansę do podniesienia poziomu atrakcyjności MOF pod tym kątem oraz zwiększenia natężenia ruchu turystycznego. Warto zaznaczyć również, że poza pełnieniem funkcji rekreacyjno-turystycznej, infrastruktura rowerowa stanowi alternatywną sieć komunikacyjną, która może być wykorzystywana przez mieszkańców obszaru w codziennych dojazdach na niewielkie odległości np. do szkół i miejsc pracy.

Niedostatecznie rozwinięta oferta turystyczna – jak już wspomniano, MOF ma potencjał do rozwoju atrakcyjnej oferty turystycznej bazującej na infrastrukturze i usługach skierowanych przede wszystkim do turystów aktywnych oraz zainteresowanych bogatym dziedzictwem kulturowym i walorach przyrodniczych obszaru. Zarówno infrastruktura, jak i oferta ta nie jest jednak wystarczająco rozwinięta – dotyczy to nie tylko wspomnianej już infrastruktury rowerowej, ale również bazy noclegowej czy oferty gastronomicznej stanowiących ważny element oferty. Liczba obiektów oferujących miejsca noclegowe na terenie MOF zmalała w ostatnim dziesięcioleciu. Przyczyną tego jest m.in. wystąpienie pandemii COVID-19, ponieważ obostrzenia pandemiczne wpłynęły szczególnie na branżę usługowo-turystyczną. W celu poprawy sytuacji w tym zakresie, gminy MOF podejmują się wspierania przedsiębiorców i zachęcania ich do rozbudowy i tworzenia nowych miejsc noclegowych tak, aby w efekcie rozwijać ofertę turystyczną obszaru. Będzie to miało

potencjalne przełożenie na zwiększenie natężenia ruchu turystycznego na terenie poszczególnych gmin oraz w konsekwencji wzmocnienie funkcji turystycznych MOF.

Zły stan techniczny niektórych budynków instytucji kultury - biorąc pod uwagę aktualny stan techniczny i standard funkcjonujących w MOF instytucji kultury, zauważalna jest potrzeba remontów i modernizacji części budynków, również pod kątem dostosowania do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Wynika to m.in. z niewystarczającego zaplecza lokalowego i związanego z tym deficytu przestrzeni umożliwiającej organizację różnego typu wydarzeń i rozwoju oferty kulturalnej. Ponadto, niektóre budynki ze względu na swój wiek są w złym stanie technicznym, przez co nie są w pełni funkcjonalne. Konieczna jest zatem przebudowa i/lub rozbudowa placówek oraz ich termomodernizacja i adaptacja do pełnienia funkcji kulturalnych, edukacyjnych i integracyjnych. W celu umożliwienia rozszerzania i podnoszenia jakości oferty kulturalnej niezbędne jest również doposażenie placówek w nowoczesny sprzęt i wyposażenie. Co więcej, w niektórych przypadkach, ze względu na brak możliwości wykorzystania istniejącej infrastruktury pod kątem przebudowy i rozbudowy budynków kultury, konieczna jest budowa nowych obiektów.

Reagowanie na zmiany klimatu – kryzys klimatyczny jest zjawiskiem globalnym. Dostosowanie MOF do postępujących zmian jest istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa mieszkańców obszaru. Wśród zagrożeń związanych z kryzysem klimatycznym można wymienić przede wszystkim występowanie silnych wiatrów, gwałtowne burze, ulewne deszcze oraz przedłużające się okresy suszy. Ponadto, ze względu na przebieg rzeki San w granicach MOF, jest on zagrożony występowaniem powodzi i podtopień. W najbliższych latach niezbędne będzie podejmowanie działań ukierunkowanych na adaptację Obszaru do zmian klimatu, m.in. poprzez rozwój zielono-niebieskiej infrastruktury oraz dbanie o odpowiednią powierzchnię terenów biologicznie czynnych w obszarach zurbanizowanych (głównie miast), co pozwoli na niwelowanie zjawiska tzw. wyspy ciepła.

Potrzeba utrzymania i zagospodarowania obiektów zabytkowych – na terenie MOF znajduje się wiele obiektów zabytkowych, które z jednej strony stanowią ważny zasób dziedzictwa kulturowego, jednak z drugiej wymagają konserwacji i utrzymania w dobrym stanie w celu zachowania ich dla przyszłych pokoleń. Poprawa stanu obiektów zabytkowych, a także ich adaptacja do nowych funkcji pozwolą na zwiększenie ich dostępności, a co za tym idzie – wspieranie rozwoju społecznego MOF w oparciu o kształtowanie tożsamości lokalnej. Istnieje zatem możliwość wykorzystania obiektów zabytkowych do kreowania atrakcyjnej oferty kulturalnej, a także turystycznej. W tym celu niezbędne będzie przeprowadzenie prac remontowych i rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych, które obecnie nie są odpowiednio dostosowane do pełnienia tych funkcji. Dotyczy to również

infrastruktury towarzyszącej i zagospodarowania terenu, w tym np. w postaci dróg dojazdowych do zabytków oraz dostosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe – tereny w obrębie MOF jak i najbliższej okolicy wyróżniają się szczególnym bogactwem przyrodniczym. Blisko $\frac{3}{4}$ powierzchni MOF objęte jest ochroną przyrodniczą, ze względu na występowanie cennych siedlisk fauny i flory. Różnorodność szaty roślinnej i malownicze ukształtowanie terenu jest szczególnym potencjałem rozwojowym w kontekście rozwoju turystyki. Ponadto walory przyrodnicze pozwalają na budowanie wizerunku MOF opartego o ochronę przyrody i zasady zrównoważonego rozwoju.

Rzeka San i Osława – stwarzają możliwości w zakresie rekreacji i rozwoju turystyki. MOF obejmuje Program „Błękitny San”, który zakłada wykorzystanie rzeki San do rozwoju przedsiębiorczości i atrakcyjności turystycznej, dzięki zagospodarowaniu brzegów i obszarów nadbrzeżnych. Obecnie na rzece organizowane są spływy kajakowe, które mogą stanowić jedną z kluczowych atrakcji turystycznych MOF. W celu pełnego wykorzystania możliwości rzeki istotną będzie budowa nowych przystani portowo-kajakowych, zagospodarowanie brzegów rzeki wraz z niezbędną infrastrukturą (ławki, wiaty, place zabaw itp.). Potencjał rekreacyjno-turystyczny dotyczy także rzeki Osławy.

3.3 Kluczowe powiązania gospodarcze, społeczne i środowiskowe

Powiązania gospodarcze, społeczne i środowiskowe warunkują rozwój ośrodków wchodzących w skład Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko. W celu określenia kluczowych zależności między poszczególnymi miastami i gminami stanowiącymi MOF, przeanalizowano wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania całego obszaru. Poniżej przedstawiono główne czynniki warunkujące stan i siłę powiązań funkcjonalnych w ramach MOF.

- Zgodnie z zapisami strategii wojewódzkiej, duopol Sanok-Lesko jest wskazywany jako jeden z kilku biegunów wzrostu w województwie podkarpackim. Ośrodek ten ma potencjał do rozwoju turystyki, w tym obsługi ruchu turystycznego w Bieszczadach, turystyki kulturowej. Dodatkowym atutem duopolu są powiązania kulturalne i gospodarcze ze Słowacją i Ukrainą. Strategia wojewódzka rekomenduje, że duopol może w przyszłości zostać rozszerzony o Ustrzyki Dolne.
- Według strategii wojewódzkiej gminy należące do MOF zaliczone zostały do obszaru strategicznej interwencji Wschodnia Polska, Programu Strategicznego „Błękitny San” oraz obszaru objętego Programem Strategicznego Rozwoju Bieszczad (Gmina Lesko i Gmina Zagórz), a Miasto Sanok do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Ponadto Gmina Lesko została zaliczona do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją. Sanok jest miastem stagnującym, o złej sytuacji społeczno-gospodarczej i umiarkowanym powiększaniu niekorzystnego dystansu względem innych miast. Należy jednak podkreślić, że dawniej zaliczany był do miast kryzysowych, gdzie oprócz złej sytuacji występowało silne powiększanie niekorzystnego dystansu rozwojowego⁴.
- Program „Błękitny San” ma przyczynić się do rozwoju gmin położonych wzdłuż rzeki San, poprzez wykorzystanie endogenicznych zasobów tych gmin i ich powiązań funkcjonalnych. Wśród głównych działań wymienionych w programie znajdują się te, odnoszące się do rozwoju przedsiębiorczości i atrakcyjności turystycznej poprzez m.in. wykorzystanie walorów naturalnych rzeki San, zagospodarowania jej brzegów na tereny sportowo-rekreacyjne.
- Program dla Bieszczad zakłada natomiast poprawę szans rozwojowych Bieszczad i przyspieszenie rozwoju tego obszaru poprzez poprawę dostępności transportowej, jakości usług społeczno-edukacyjnych, ochronę środowiska naturalnego i wykorzystanie jego zasobów oraz wzmocnienie potencjału turystycznego.
- Rdzeń MOF stanowi Miasto Sanok, będący największym miastem na terenie Regionu Bieszczadzkiego, w którym koncentruje się większość usług społecznych i miejsc pracy –

⁴ Aktualizacja delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, Przemysław Śleszyński, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2019 r.

stanowi centrum społeczno-gospodarcze obszaru. Ponadto, w MOF znajdują się jeszcze dwa niewielkie miasta, czyli Lesko i Zagórz, które posiadają głównie potencjał kulturowo-rekreacyjny. Na obszarze widoczna jest silna suburbanizacja Miasta Sanok – miasto od lat traci mieszkańców, w tym na rzecz terenów podmiejskich i wiejskich. Z kolei Gmina Sanok jest jedyną gminą w MOF notującą regularny wzrost liczby mieszkańców oraz dodatnie saldo migracji.

- W latach 1975-1998 wszystkie gminy MOF Sanok-Lesko znajdowały się w obrębie województwa krośnieńskiego. W latach 1945-1975 gminy także należały do tego samego województwa (rzeszowskiego). W okresie zaborów tereny dzisiejszego MOF funkcjonowały w ramach zaboru austriackiego.
- Samorządy tworzące MOF powiązane są między sobą również poprzez realizację wspólnych działań z ramach zinstytucjonalizowanych form współpracy. Gminy MOF współpracują w zakresie zintegrowanego rozwoju już od 2013 roku, kiedy to wspólnie opracowały i realizowały Strategię Regionalnych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok – Lesko. Nadrzędnym celem określonym w dokumencie było *podniesienie konkurencyjności Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok – Lesko w oparciu o zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy, warunkujący atrakcyjność inwestycyjną i osiedleńczą obszaru.*
- W sferze środowiskowej, jednostki MOF powiązane są przez uwarunkowania fizyczno-geograficzne. Pod względem geograficznym MOF Sanok-Lesko położony jest w Regionie Karpackim, w rejonie dwóch podprowincji: Zewnętrznych Karpat Wschodnich (mezo-region Góry Sanocko-Turczańskie) oraz Zewnętrznych Karpat Zachodnich (mezo-region Pogórze Bukowskie oraz niewielki fragment Pogórza Dynowskiego i Beskidu Niskiego). Decydującą rolę w morfologii obszaru MOF odgrywa dolina górnego Sanu. Ukształtowanie rzeźby terenu jest zróżnicowane, a ze względu na wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe część powierzchni obszaru objęta jest formami ochrony przyrody takimi jak m.in. Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego oraz Park Krajobrazowy Gór Słonnych. Sytuację przestrzenno-środowiskową MOF warunkuje również przebieg rzeki San wraz z jej dopływami – z jednej strony zasoby wodne stanowią wspólny zasób gmin MOF, a z drugiej mają charakter bariery przestrzennej oraz implikują możliwość występowania powodzi i podtopień.
- Wspólne zasoby w postaci cennych przyrodniczo obszarów wiążą się zarówno z potencjałem do rozwoju funkcji turystycznych MOF, jak również stanowią wyzwanie dla partnerskich gmin

w zakresie utrzymania wysokiej jakości środowiska czy ograniczanie potencjalnych zagrożeń (np. ryzyka powodziowego ze strony rzek: Sanu i Osławy).

- Jednym z elementów charakteryzujących MOF Sanok-Lesko jest wspólne dziedzictwo historyczno-kulturowe i tożsamość lokalna. Obszar ten jest bowiem jednym z najstarszych ośrodków górnictwa naftowego na świecie, gdzie bardzo wczesnie rozwinęła się rafineria oraz kopalnie ropy naftowej. W granicach gmin MOF występują liczne złoża mineralne takie jak gaz ziemny i ropa naftowa oraz inne surowce naturalne, tj. piaskowce gazowe, skały krzemionkowe i iły, a także solanki i źródła siarkowe. Ponadto, wspólnym mianownikiem dla wszystkich gmin MOF jest dziedzictwo historyczno-kulturowe, którego elementami są m.in. liczne zabytki unikatowej architektury drewnianej i cerkiewnej, zbiory ikon cerkiewnych oraz zbiory sztuki współczesnej.

3.4 Synteza diagnozy – analiza SWOT

Analiza SWOT ma na celu zidentyfikowanie kluczowych potencjałów rozwojowych i problemów MOF Sanok-Lesko, które stanowią podsumowanie diagnozy strategicznej. W ramach SWOT wyodrębniono:

Strengths – mocne strony (pozytywne uwarunkowania wewnętrzne), stanowiące potencjał rozwojowy

Weaknesses – słabe strony (negatywne uwarunkowania wewnętrzne), ograniczające rozwój

Opportunities – szanse, pozytywne czynniki zewnętrzne sprzyjające dalszemu rozwojowi

Threats – zagrożenia (negatywne czynniki zewnętrzne) postrzegane jako bariery dla dalszego rozwoju

Strengths – mocne strony

Atrakcyjne położenie geograficzne – i związane z tym walory przyrodniczo-krajobrazowe: wysoka lesistość, ukształtowanie terenu, obecność rzeki San i Osławy

Bogate materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe i przemysłowe – wielokulturowość obszaru, liczne zabytki, bogata historia, obecność wielu instytucji kultury

Oferta edukacyjna – obecność szkół technicznych i branżowych kształcących w zawodach poszukiwanych na lokalnym rynku pracy

Oferta kulturalna – wysokie (i rokrocznie wzrastające) zainteresowanie ofertą instytucji kultury, organizowanymi przez nie imprezami

Dostępność terenów inwestycyjnych

Rozwój gospodarczy – wzrost liczby podmiotów gospodarczych o 15,6% w latach 2013-2022, rosnący poziom przedsiębiorczości mieszkańców

Aktywność społeczna – wysoka liczba podmiotów trzeciego sektora w stosunku do liczby mieszkańców

Wzrost zasobów mieszkaniowych – o 8,2% w latach 2013-2022. Systematycznie wzrasta także liczba nowych mieszkań oddawanych do użytku

Złóża surowców – takich jak gaz ziemny, ropa, kruszywa, wody mineralne i solankowe

Obecność sektora akademickiego - Uczelni Państwowej im. Jana Grodka w Sanoku, stanowiącej ważny ośrodek edukacyjny w regionie

Bezpieczeństwo – liczba zdarzeń wymagających interwencji policji zmalała w ostatnich latach, ponadto w gminach MOF działają systemy monitoringu zwiększające bezpieczeństwo mieszkańców

Weaknesses – słabe strony

Depopulacja – spadek liczby mieszkańców o 6,0% w latach 2013-2022

Suburbanizacja – odpływ ludności z miast (głównie Sanoka) na tereny podmiejskie i wiejskie (presja urbanizacyjna na obszarach wiejskich)

Starzenie się społeczeństwa – co piąty mieszkaniec MOF ma 65 lat lub więcej

Wykluczenie komunikacyjne – niedostateczna oferta transportu zbiorowego

Niewykorzystany potencjał turystyczny – niedostateczna promocja walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, słaba rozpoznawalność produktów turystycznych

Niska dostępność komunikacyjna – peryferyjność MOF względem głównych szlaków komunikacyjnych, brak bezpośrednich połączeń kolejowych ze stolicą województwa

Deficyt pracowników – na terenie MOF brakuje pracowników, szczególnie w sektorze edukacyjnym, medycznym i turystycznym

Bezrobocie – szczególnie widoczne w Gminie Lesko, gdzie osoby bezrobotne stanowią 10,4% mieszkańców w wieku produkcyjnym

Niedostateczny zasób mieszkań socjalnych i komunalnych – liczba tych mieszkań w ostatnich latach zmalała, lecz zapotrzebowanie utrzymuje się na podobnym poziomie, co przekłada się na długi czas oczekiwania na tego typu mieszkanie

Deficyty w zakresie infrastruktury rowerowej – słabo rozwinięta sieć ścieżek i szlaków rowerowych oraz infrastruktury towarzyszącej

Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura sieciowa – odsetek korzystających z sieci wodno-kanalizacyjnej na terenach wiejskich jest stosunkowo niski

Niski stopień pokrycia MPZP – tylko 4,4% MOF objętych jest MPZP, co przy zachodzących procesach suburbanizacji może negatywnie wpływać na jakość przestrzeni

Potrzeby w zakresie odnowy i podniesienia standardu przestrzeni publicznych

Opportunities – szanse

Możliwość pozyskania środków z nowej perspektywy finansowej UE na lata 2021-2027, które umożliwią finansowanie projektów społecznych i inwestycyjnych w ramach ZIT

Wykorzystanie potencjału odnawialnych źródeł energii, rozwój spółki wodorowej Hydro Sanok Sp. z o.o. zmierzającej do samowystarczalności energetycznej Miasta Sanok

Tworzenie nowych terenów inwestycyjnych i promocja gospodarcza obszaru

Bliskość Słowacji i Ukrainy – ułatwiona z racji położenia współpraca transgraniczna i międzyregionalna (w wymiarze międzynarodowym i krajowym)

Rozwój oferty transportu zbiorowego na terenie MOF i w regionie

Polityka mieszkaniowa - budowa mieszkań w ramach SIM Południe Sp. z o.o., przeznaczonych na tani wynajem, stworzenie atrakcyjnej oferty mieszkaniowej dla osób przeciętnie zarabiających

Rewitalizacja i konserwacja elementów materialnego dziedzictwa kulturowego

Promocja obszaru i wykorzystanie istniejącego potencjału turystycznego

Threats – zagrożenia

Prognozowane pogłębienie niekorzystnych tendencji demograficznych – depopulacja, zmiany struktury ludności (zmniejszenie liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym oraz wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym)

Niestabilna sytuacja gospodarcza kraju wynikająca m.in. konfliktu na Ukrainie - wysoka inflacja, wzrost cen energii, brak surowców

Rosnący deficyt budżetu państwa i budżetów JST i związane z tym niebezpieczeństwo ograniczania wydatków publicznych na inwestycje

Drenaż mózgów – migracje wykształconych, wysoko wykwalifikowanych osób w poszukiwaniu bardziej atrakcyjnych warunków zatrudnienia

Likwidacja szpitala w Lesku i związany z tym utrudniony dostęp do usług medycznych

Zmieniające się trendy, potrzeby i oczekiwania mieszkańców oraz turystów wobec oferty kulturalnej i turystycznej

Rosnąca konkurencja ze strony innych ośrodków – m.in. Krosna, Przemyśla, Rzeszowa

Postępujące zmiany klimatu i ich negatywne skutki – wzrastające zagrożenie powodziowe, coraz częściej występujące susze

3.5 Diagnoza pogłębiona w wybranych obszarach tematycznych

W diagnozie strategicznej sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej MOF Sanok-Lesko szczególny nacisk położono na analizę problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych poszczególnych samorządów i całego obszaru funkcjonalnego w zakresie kluczowych sfer ich funkcjonowania (priorytetów rozwojowych MOF).

Priorytety rozwojowe MOF zostały zdefiniowane w odniesieniu do zakresu wsparcia w ramach instrumentu ZIT określonego w Programie Fundusze Europejskie dla Podkarpacia na lata 2021-2027, na drodze spotkań warsztatowych. W wyniku prac diagnostycznych i ustaleń strategicznych poczynionych między partnerskimi gminami MOF we współpracy z członkami Zespołu Doradczego, wyznaczono kluczowe kierunki działań związane z:

1. ochroną, rozwojem i promowaniem publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
2. ochroną, rozwojem i promowaniem dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury,
3. fizyczną odnową i bezpieczeństwem przestrzeni publicznych,
4. wspieraniem zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej.

Poniżej przedstawiono wnioski z analizy pogłębionej w zakresie poszczególnych obszarów tematycznych. Stanowią one jednocześnie uzasadnienie wypracowanej interwencji ZIT.

Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych

Środowisko naturalne jest szczególnym walorem MOF Sanoka, który położony jest w jednym z najatrakcyjniejszych regionów w Polsce pod względem krajobrazowo-przyrodniczym – w obszarze Turystycznego Regionu Bieszczadzkiego. Na terenie MOF i w okolicy znajduje się wiele form ochrony przyrodniczej, które stanowią potencjał do rozwoju turystycznego. Jednak z drugiej strony obszary cenne przyrodniczo wymagają szczególnej ochrony, w kontekście wzmożonego ruchu turystycznego. Przez MOF przebiegają liczne szlaki turystyczne takie jak m.in.:

- Szlak czerwony – biegnący od Przemyśla do Sanoka, poprzez najwyższy szczyt Gór Słonnych (Słonny Wierch – 668 m n.p.m.),
- Szlak niebieski – wiodący z dworca głównego w Sanoku przez Pohary i Sulitę na Chryszczatą,
- Żółty szlak - łącznikowy szlak PTTK umożliwiający dotarcie z Sanoka (PKP dworzec główny) do szlaku czerwonego na Orlim Kamieniu (518 m n.p.m.),
- Szlak Ikon – wiedzie z Sanoka poprzez najciekawsze obiekty architektury cerkiewnej, umożliwiając zobaczenie 10 cerkwi i 2 muzeów, szlak można pokonać pieszo, rowerem, konno lub płynąc Doliną Sanu,
- Szlak Przygód dobrego Wojaka Szwejka - jest częścią Międzynarodowego Szlaku Szwejka, który biegnie przez Austrię, Czechy, Węgry, Słowację, Polskę i Ukrainę,
- Szlak Nadszańskich Umocnień (Linia Mołotowa) – szlak rowerowy prezentujący radzieckie i niemieckie fortyfikacje z okresu II wojny światowej,
- Szlak „Prawem i Lewem po Ziemi Sanockiej” – szlak rowerowy upamiętniający dzieje szlachty sanockiej przełomu XVI w. i XVII w.,
- Szlak Wodny „Błękitny San” - umożliwia spływ sanem od Zwierzynia, przez Lesko, Sanok, Dynów, Przemyśl, Jarosław, Ulanów do ujścia rzeki do Wisły. Warto zaznaczyć, że na terenie MOF działają wypożyczalnie kajaków i firmy organizujące spływy kajakowe na rzece San,
- Szlak Rodowych Gniazd Lubomirskich – obejmuje miejsca związane z rodem Lubomirskich, na terenie MOF znajdują się dwa obiekty związane z tym rodem (w Sanoku i Lesku),
- Szlak Naftowy – szlak transgraniczny związany z historią przemysłu naftowego, przebiegający przez Jasło, Krosno, Sanok, Lesko, Ustrzyki Dolne, Sambor, Borysław, Drohobycz i Lwów,
- Szlak Chasydzki – wykorzystujący dziedzictwo kulturowe Żydów, na szlaku znalazły się miejscowości z województwa podkarpackiego i lubelskiego, w tym Lesko i Sanok,
- Szlak „Zielony Rower” Greenway Karpaty Wschodnie – przebiegający przez teren Gminy Lesko.

Jesienią 2023 r. do użytku oddano nową ścieżkę pieszo-rowerową Velo San prowadzącą z Sanoka do Zagórza oraz szlak pieszo-rowerowy przebiegający przez gminę Zagórz. Popularność turystyki

rowerowej z roku na rok wzrasta, a województwo podkarpackie posiada dobre warunki do rozwoju tej formy turystyki, ze względu na m.in. zróżnicowane, malownicze ukształtowanie terenu oraz bogactwo przyrodnicze. Na obszarze MOF jest możliwość tworzenia ścieżek rowerowych łączących poszczególne miejscowości, jak i górskich tras rowerowych typu single track. Zróżnicowanie stopnia trudności projektowanych ścieżek pozwoli na zwiększenie atrakcyjności turystyki rowerowej na terenie MOF. Ponadto, kluczowe jest modernizowanie istniejącej infrastruktury i uzupełnianie tras o nowe odcinki. Oznakowanie jest często zniszczone i niekompletne, a poszczególne odcinki przebiegające np. w terenie leśnym, czy śródpolnym są zarośnięte. Całość wymaga gruntownej inwentaryzacji, a niekiedy zmiany przebiegu, całkowitej wymiany oznakowania i remontu nawierzchni. Koniecznym jest także ich odpowiednie oznakowanie na mapach turystycznych.

W ramach *Audytu potencjału produktów turystyki rowerowej województwa podkarpackiego*⁵ zrealizowanego w 2020 r., przeprowadzono 12 wizji lokalnych stanu technicznego oznakowania wybranych szlaków i tras w województwie podkarpackim. Jednym z badanych szlaków był Rowerowy Szlak Ikon przebiegający częściowo w granicach MOF. Z oceny stanu szlaku wynika, iż charakteryzuje się on bardzo dobrym stanem nawierzchni asfaltowej, jednak oznakowanie wymaga interwencji – mimo iż na odcinku przebiegającym przez MOF jest ono dość gęste, to konieczne jest jego odnowienie (znaki są wyblakłe). Z Audytu wynika również, że dominującym problemem turystyki rowerowej w województwie podkarpackim jest mała liczba tras rowerowych, szczególnie tych odseparowanych od ruchu samochodowego. Kolejne istotne problemy to słaba jakość istniejących ciągów oraz niesatysfakcjonująca infrastruktura wokół nich. Istniejąca infrastruktura wymaga zatem uzupełnienia i podnoszenia standardu. Ponadto, niektóre ze szlaków prowadzą przez dość trudny teren, co związane jest zarówno z nachyleniem terenu, jak również rodzajem nawierzchni. W celu zwiększenia dostępności szlaków i tras rowerowych dla szerokiego grona turystów, rozwiązaniem może być modernizacja nawierzchni lub alternatywne poprowadzenie trudniejszych odcinków łatwiejszym terenem.

Według raportu pn.: *Analiza podaży turystyki rowerowej w Polsce 2021*, szlaki rowerowe przebiegające przez MOF Sanok takie jak Szlak Nadszańskich Umocnień (Linia Mołotowa), Szlak Śladami Dobrego Wojaka Szwejka, Szlak „Zielony Rower” Greenway Karpaty Wschodnie nie są dostatecznie opisane na stronach internetowych - słabą stroną tych szlaków jest uboga informacja na temat ich dokładnego przebiegu⁶.

Na terenie MOF znajduje się 165 obiektów zabytkowych, z czego najważniejsze z nich to m.in.:

⁵ Audyt potencjału produktów turystyki rowerowej województwa podkarpackiego, Synergia Sp. z o.o. Lublin, Zespół Oddziału Turystyki Departamentu Promocji, Turystyki i Współpracy Gospodarczej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego, Rzeszów – Lublin 2020

⁶ Analiza podaży turystyki rowerowej w Polsce 2021, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2021 r.

- Zamek Królewski w Sanoku – obecna bryła budynku pochodzi z XVI w., jeden z najważniejszych zabytków Sanoka,
- Kościół i klasztor Franciszkanów w Sanoku – neoromański zespół klasztorny pochodzący z XVIII w.
- Sobór Świętej Trójcy w Sanoku – prawosławna cerkiew wybudowana w XVIII w. w stylu klasycystycznym,
- Synagoga w Lesku – wzniesiona w XVII w.,
- Kirkut w Lesku – jeden z najstarszych cmentarzy żydowskich w Polsce, zajmujący powierzchnię około 3 ha,
- Kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Średniej Wsi – najstarszy drewniany kościół katolicki w Bieszczadach, wybudowany w XVI w.,
- Cerkiew grekokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego w Czerteżu – drewniana grekokatolicka cerkiew pochodząca z XVIII w.,
- Cerkiew św. Jerzego w Jurowcach – dawna cerkiew grekokatolicka wybudowana w XIX w.,
- Zespół cerkiewny w Dobrej, na który składa się dawna grekokatolicka cerkiew parafialna pw. św. Mikołaja wzniesiona w 1879 r., dzwonnica będąca jednocześnie bramą na teren przycerkiewny,
- Dawna cerkiew pw. Narodzenia NMP w Łodzinie - Świątynia została wzniesiona w 1743 r. We wnętrzu zachował się ikonostas z 1875 r.,
- Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Strachocinie – murowana, neogotycka świątynia wzniesiona w 1900 r. Od 2007 roku Sanktuarium św. Andrzeja Boboli,
- Ruiny Klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz – pochodzące z XVIII w. usytuowane na malowniczym wzgórzu, są największą atrakcją Gminy Zagórz,
- Kościół Parafialny pod wezwaniem Wniebowzięcia N.M.P. w Zagórz,
- Cerkiew pod wezwaniem Św. Michała w Zagórz.

Liczne zabytki stanowią istotną atrakcję turystyczną. W celu zachowania zabytków w odpowiednim stanie niezbędna jest ich konserwacja, renowacja, a także adaptacja do nowych funkcji, pozwalających zwiększenie dostępności tychże obiektów. Obecnie duża część obiektów zabytkowych wymaga podjęcia prac remontowych.

Warto podkreślić, że MOF ma także potencjał do rozwoju turystyki wodnej. Przez obszar przepływają dwie duże rzeki – San i Osława, które mogą zostać wykorzystane do promocji turystycznej MOF. Obecnie na rzece San organizowane są spływy kajakowe, które mogą stać się jednym z kluczowych atrakcji turystycznych oferowanych na terenie MOF. Dostępne trasy obejmują warianty dla bardziej i

mniej doświadczonych kajakarzy, a możliwy czas spływu to od 2-3 godzin (np. trasa Załuż-Sanok lub Sanok-Tyrawa Solna) nawet do 2-5 dni (np. na trasie Sanok-Ostrów). Niektóre odcinki są stosunkowo dobrze zagospodarowane – na ich długości dostępna jest infrastruktura np. w postaci ośrodków wypoczynkowych, restauracji, domków kempingowych, wiat na ogniska (np. na odcinku Sanok-Tyrawa Solna). Wciąż niezbędne jest jednak rozwijanie tej infrastruktury w celu jej dostosowania do wzrastającego zainteresowania oraz zmieniających się potrzeb i oczekiwań.

Aby w pełni wykorzystać możliwości oferowane przez rzeki, niezbędne jest odpowiednie zagospodarowanie brzegów oraz budowa nowych przystani portowo-kajakowych. Na całej długości Sanu brakuje bowiem odpowiedniej infrastruktury umożliwiającej lub ułatwiającej realizację spływów, obejmującej m.in. przystanie, pomosty, zagospodarowane miejsca biwakowe wyposażone w toalety oraz kosze na śmieci⁷. Interwencji wymaga np. Szlak Wodny „Błękitny San” – na poszczególnych odcinkach niezbędne jest uzupełnienie o infrastrukturę do obsługi kajakarzy (np. na trasie Zwierzyń – Lesko, Lesko – Sanok) – konieczna budowa stanic kajakowych, pól namiotowych i kamperowych, wypożyczalni sprzętu, miejsc do wypoczynku i wodowania sprzętu. Gmina Lesko jest partnerem w projekcie Blue Valley – Wiślanym Szlakiem, w ramach którego na terenie sołectwa Postołów ma zostać wybudowane Miejsce przyjazne Kajakarzom. Odcinkiem, na którym brakuje miejsc do odpoczynku jest również np. odcinek między Tyrawą Solną a Dynowem⁸.

*Raport z ilościowych badań wizerunku turystycznego województwa podkarpackiego*⁹ wskazuje, że Miasto Sanok jest trzecim najbardziej rozpoznawalnym miastem w województwie podkarpackim, w szczególności kojarzącym się z Bieszczadami. Pozostałe miejscowości MOF są jednak słabo rozpoznawalne w skali kraju, podobnie jak kluczowy produkt turystyczny MOF czyli Skansen w Sanoku. Warto podkreślić, że obiekt ten jest największym parkiem etnograficznym w kraju, gromadzącym ponad 31 tys. eksponatów związanych z historią regionu. W latach 2015-2021 liczba turystów odwiedzających Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego była zróżnicowana¹⁰, lecz zawsze wynosiła ponad 100 tys. rocznie – za wyjątkiem 2020 r., kiedy wprowadzono obostrzenia związane z pandemią COVID-19.

⁷ Slow rivers. Odgłosy natury. Turystyka obszaru przyrodniczego rzek San i Strwiąż. Inwentaryzacja i strategiczne kierunki rozwoju – opracowanie Sławomir Gołąb Maciej Nabożny na zlecenie Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej

⁸ Slow rivers. Odgłosy natury. Turystyka obszaru przyrodniczego rzek San i Strwiąż. Inwentaryzacja i strategiczne kierunki rozwoju – opracowanie Sławomir Gołąb Maciej Nabożny na zlecenie Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej

⁹ Raport z ilościowych badań wizerunku turystycznego województwa podkarpackiego, Rzeszów 2022 r.

¹⁰ Frekwencja w atrakcjach turystycznych w roku 2021, Polska Organizacja Turystyczna, Kraków-Warszawa 2022 r.

Tabela 3 Liczba turystów odwiedzających Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba turystów	140 481	150 169	156 112	163 867	155 361	97 083	136 123

Źródło: raport pn.: *Frekwencja w atrakcjach turystycznych w roku 2021*.

Według danych gromadzonych przez Centrum Informacji Turystycznej w Sanoku, miasto rokrocznie odwiedza ok. 500 000 turystów.

W gminie Lesko statystyki odwiedzin miejsc turystycznych prowadzone są w trzech punktach: na basenie Aquarius, w Bieszczadzkiem Centrum Informacji Turystycznej w Lesku oraz w Bieszczadzkiej Galerii Sztuki Synagoga.

Tabela 4 Liczba turystów odwiedzających atrakcje turystyczne w gminie Lesko

	Basen Aquarius			Bieszczadzkie Centrum Informacji Turystycznej		
	2020	2021	2022	2020 (lipiec-październik)	2021 (lipiec-październik)	2022 (marzec-październik) ¹¹
Średnia roczna liczba odwiedzających	109 678	130 691	178 950	3 900	7 500	4 340

Źródło: *Urząd Gminy Lesko*

Z przedstawionych danych wynika, iż analizowane atrakcje rokrocznie cieszą się coraz większym zainteresowaniem. W przypadku Bieszczadzkiej Galerii Sztuki Synagoga, w okresie od maja do października co roku odnotowuje się podobną liczbę odwiedzin turystów na poziomie ok. 8 000 osób.

Z kolei w gminie Zagórz statystyki prowadzone są dla Zespołu Klasztorne Karmelitów Bosych/ Centrum Kultury Foresterium, gdzie w terminie od października 2021 roku do października 2022 roku liczba odwiedzających wyniosła łącznie ok. 50 000 osób. W przypadku gminy Sanok szacunkowa liczba turystów odwiedzających atrakcje turystyczne wynosi ok. 35 000 osób rocznie. Dane te oszacowano na podstawie liczby pielgrzymów odwiedzających Sanktuarium Św. Andrzeja Boboli w Strachocinie.

Według raportu pn. *Analiza ruchu turystycznego w regionach górskich w Polsce*¹², w sezonie 2021/2022 województwo podkarpackie odwiedzali głównie turyści regionalni, którzy stanowili aż 46,3% wszystkich turystów krajowych odwiedzających to województwo. W porównaniu do sezonu 2019/2020 wzrósł odsetek pobytów długich trwających co najmniej 6 dni – w sezonie wcześniejszym dominowały krótkie, dwudniowe pobyty na terenie województwa podkarpackiego. Można wnioskować, że teren MOF także odwiedzają przede wszystkim turyści zamieszkujący województwo

¹¹ W nieujętych w zestawieniu miesiącach każdego roku całkowita liczba odwiedzających punkt nie przekracza 200 osób.

¹² Analiza ruchu turystycznego w regionach górskich w Polsce, raport wykonany na zlecenie Polskiej Organizacji Turystycznej, 2022 r.

podkarpackie. Wyzwaniem będzie zatrzymanie turystów na terenie MOF na dłuższy pobyt. W tym celu niezbędne jest podejmowanie odpowiednich działań promocyjnych oraz dalsze rozwijanie oferty kulturalnej i turystycznej.

Podsumowując, MOF Sanok-Lesko charakteryzuje się wysokim potencjałem do rozwoju funkcji turystycznych. W celu maksymalizacji korzyści z tym związanych, konieczne jest podjęcie interwencji ukierunkowanej na odpowiednie zagospodarowanie i udostępnienie posiadanych zasobów przyrodniczych i historyczno-kulturowych oraz ich promocję. Biorąc pod uwagę walory przyrodnicze MOF, rosnącą popularność turystyki rowerowej oraz liczbę istniejących już szlaków rowerowych, potencjałem może być przede wszystkim przygotowywanie pakietów turystycznych łączących turystykę wodną z rowerową.

Należy podkreślić, że promocja turystyczna w obrębie MOF nie jest obecnie wystarczająca, w szczególności jeżeli chodzi o promocję internetową. Na stronach poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego brakuje wyczerpującej i aktualnej informacji na temat atrakcji turystycznych, noclegów, transportu zbiorowego itp. Istniejące informacje są fragmentaryczne, a często także trudne do wyszukania. Aktualności na temat oferty turystycznej mogłyby być umieszczane na dedykowanej do tego stronie internetowej, na której turysta znalazłby wszystkie niezbędne informacje na temat atrakcji turystycznych, usług gastronomicznych, obiektów hotelowych i innych przydatnych wskazówek¹³. Promocja turystyczna MOF mogłaby także obejmować inne kanały, takie jak media społecznościowe. Dzięki temu informacje o walorach i usługach turystycznych obszaru docierałyby do szerszej grupy odbiorców.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury

Na obszarze MOF Sanok funkcjonuje wiele obiektów kultury. Głównym podmiotem działającym w dziedzinie upowszechniania kultury jest Sanocki Dom Kultury. Ważną rolę spełniają także mniejsze domy kultury na terenie Miasta Sanok: Młodzieżowy Dom Kultury, Sanocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Osiedlowy Dom Kultury, Osiedlowy Dom Kultury Gagatek oraz podmioty należące do pozostałych gmin MOF: Gminny Ośrodek Kultury w Sanoku, Miejsko - Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Zagórz, Miejsko - Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórz, Bieszczadzki Dom Kultury w Lesku. Wymienione ośrodki organizują warsztaty tematyczne, zajęcia dla dzieci, wspierają działalność lokalnych artystów i zespołów taneczno-muzycznych oraz współorganizują imprezy kulturalne. Dużą popularnością wśród mieszkańców MOF Sanok-Lesko oraz turystów cieszą się również większe wydarzenia organizowane

¹³ W najbliższej okolicy tego typu stronę posiadają miasta takie jak: Ustrzyki Dolne (<https://www.visitustrzyki.pl/>), Krosno (<https://visitkrosno.pl/>) i Przemyśl (<http://visit.przemysl.pl/>).

przez Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Muzeum Historyczne w Sanoku oraz Centrum Kultury Foresterium - Klasztor Karmelitów Bosych w Zagórz.

Według Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich na terenie MOF działa łącznie 31 tego typu organizacji, z czego 14 na terenie Gminy Sanok, 10 w Gminie Zagórz oraz 7 w Gminie Lesko. Koła Gospodyń Wiejskich reprezentują lokalny folklor, uczestniczą w różnego typu konkursach, przeglądach, festiwalach. Ponadto współorganizują wiele imprez kulturalnych i okolicznościowych. Ponadto, na terenie MOF działa kilka klubów seniora i Uniwersytet Trzeciego Wieku im. Jana Grodka w Sanoku, które są miejscem spotkań i aktywizacji społecznej seniorów. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na terenie MOF w 2022 r. w zajęciach w klubach seniora i UTW brało udział 1,5% mieszkańców w wieku 60 lat i więcej.

Zgodnie z danymi przedstawionymi w części diagnostycznej niniejszej strategii, w 2022 r. na terenie MOF zorganizowano 382 imprezy, w których uczestniczyło łącznie około 55,6 tys. osób. W tym samym roku w MOF funkcjonowały 42 koła, kluby i sekcje zainteresowań prowadzone przez ośrodki kultury, które zrzeszały ponad tysiąc członków.

Innymi podmiotami zajmującymi się upowszechnianiem kultury są biblioteki:

- Miejska Biblioteka Publiczna im. Grzegorza z Sanoka w Sanoku – do której należą cztery filie: Dąbrówka, Posada, Wójtostwo, Olchowce,
- Biblioteki w Gminie Sanok – 11 bibliotek zlokalizowanych w Falejówce, Jurowcach, Lisznej, Mrzygłodzie, Niebieszczanach, Pakoszówce, Pisarowcach, Prusieku, Strachocinie, Trepczy, Załużu,
- Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Lesku – wraz z czterema filiami: Hoczew, Łukawica, Średnia Wieś, Bezmiechowa Dolna,
- Miejsko - Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórz – wraz z filią w Zahutyńiu i Mokrem.

Na terenie MOF stale rozwijana jest infrastruktura społeczno-kulturalna. W 2022 r. zakończono pierwszy etap prac nad Centrum Kultury i Tradycji Regionalnej w Strachocinie. Budynek powstał na bazie dawnej Regionalnej Izby Pamięci. Zagospodarowano również teren wokół obiektu – zbudowano amfiteatr z ławkami, dodano elementy małej architektury i nowe nasadzenia. Inwestycja powstała dzięki dofinansowaniu ze środków Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych. Obecnie obiekt wymaga wyposażenia w instalacje wystawiennicze, multimedia oraz ogólne elementy wystroju.

W grudniu 2023 r. na terenie Sanoka otwarto Mediatekę, w której powstała Strefa Odkrywania, Wyobraźni i Aktywności SOWA finansowana w ramach dotacji Ministra Edukacji i Nauki. SOWA jest miejscem stworzonym przy wsparciu programowym Centrum Nauki Kopernik w Warszawie. Mediateka

ze strefą SOWA jest pierwszym tego typu innowacyjnym obiektem na terenie województwa podkarpackiego.

Plan budowy nowego obiektu kulturalnego ma także Gmina Zagórz. W gminie tej brakuje dużej biblioteki – obecna mieści się w budynku Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu. Problemem jest niewystarczająca powierzchnia użytkowa przeznaczona dla biblioteki, co utrudnia gromadzenie nowego księgozbioru oraz prowadzenie zajęć bibliotecznych dla różnych grup wiekowych. Konieczność budowy nowego obiektu wynika m.in. z braku możliwości przeniesienia biblioteki do innego, istniejącego budynku – dostępne obiekty zabytkowe nadają się na adaptację na filię, lecz nie na główną bibliotekę.

Działalność Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Zagórzcu skupia się na zaspokajaniu potrzeb czytelniczych i informacyjnych oraz upowszechnianiu wiedzy i kultury. Ponadto, oferta biblioteki obejmuje zajęcia i warsztaty dla dzieci i młodzieży, w tym m.in. warsztaty plastyczne i lekcje biblioteczne. W okresie ferii zimowych i wakacji letnich biblioteka organizuje zajęcia średnio trzy razy w tygodniu, natomiast stałe zajęcia z dziećmi odbywają się dwa razy w miesiącu. Ponadto, w Bibliotece odbywają się spotkania z pisarzami i ludźmi kultury, prelekcje dotyczące historii regionu, konkursy oraz wystawy tematyczne. Organizowane są również liczne konkursy czytelnicze, ekspozycje związane z promocją książki, rocznicami państwowymi i literackimi, jarmarki bożonarodzeniowe oraz kiermasze wielkanocne. Tego typu działalność promuje Bibliotekę w środowisku i zachęca do sięgnięcia po literaturę. W Bibliotece stałą działalność prowadzą dwa kluby czytelnicze. Pierwszym jest Dyskusyjny Klub Książki, który swoją działalność rozpoczął w 2009 roku, a jego spotkania odbywają się jeden raz w miesiącu. Kolejny to Klub Miłośników Książki, który funkcjonuje od 2022 roku i spotkania również odbywają się jeden raz w miesiącu. Stałe spotkania w Bibliotece ma również grupa Zagórcy Ikonopisarze, która uczy się sztuki, jaką jest pisanie ikon oraz grupa osób, które chętnie korzystają z cyklicznych warsztatów rękodzieła artystycznego. W 2023 roku biblioteka zarejestrowała 1139 czytelników, którzy wypożyczyli 20 886 książek i 220 audiobooków. Bibliotekę odwiedziły 7 643 osoby, którym na miejscu udostępniono 345 książek i 536 razy udzielono informacji. Łącznie w 2023 r. w Bibliotece zorganizowano 74 wydarzenia i zajęcia takie jak m.in. lekcje biblioteczne, zajęcia plastyczne, warsztaty szydełkowania, warsztaty rękodzieła artystycznego, warsztaty pisania ikon, Międzynarodowy Dzień Holokaustu na Podkarpaciu, spotkania Dyskusyjnych Klubów Książki oraz Miłośników Klubu Książki, spotkania autorskie itp. Łącznie wzięło w nich udział 1570 osób.

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórzcu mieści się obecnie w budynku, którego większą część zajmuje sala kinowa. Pomieszczenia biblioteki o powierzchni ok. 170 m² zajmują ¼ całości użytkowej budynku i są całkowicie nieprzystosowane dla osób z niepełnosprawnościami. Zarówno wejście do

biblioteki, jak i komunikacja wewnątrz budynku oraz toalety są niedostosowane dla osób z niepełnosprawnościami ruchowymi. Na parterze budynku znajduje się wypożyczalnia dla dorosłych na niewielkiej powierzchni (60 m²). Aby pomieścić księgozbiór (według stanu na dzień 31.12.2023 r. księgozbiór wynosi 25 963 woluminy), w tym niewielkim pomieszczeniu musiały powstać regały o wysokości prawie 2,5 metra, co wiąże się ze zmniejszoną dostępnością księgozbioru i koniecznością wychodzenia po drabinie, co jest uciążliwe zwłaszcza dla osób starszych. Pomieszczenie to stanowi swoisty wąski tunel z książkami, w którym dwie osoby nie mogą się wyminąć. Brak miejsca na nowości sprawia, że księgozbiór sukcesywnie przenoszony jest do Oddziału dla dzieci.

Pomieszczenie, w którym znajduje się Oddział dla dzieci i jednocześnie Czytelnia (zajmujące ok. 65 m²) jest w coraz większym stopniu wypełniany literaturą dla dorosłych, co nie powinno mieć miejsca ze względu na odrębny charakter, jaki powinno mieć pomieszczenie przeznaczone specjalnie dla dzieci. Ponadto, w pomieszczeniu tym stanowiącym jednocześnie czytelnię i wypożyczalnię dla dzieci, odbywają się wszelkiego rodzaju spotkania autorskie, warsztaty malarskie, warsztaty rękodzieła, plastyczne. Soboty, podczas których jednocześnie odbywają się warsztaty, kiermasz, jarmark lub wystawa, utrudniają swobodne przebywanie w strefie czytelniczej dla dzieci zwłaszcza tych najmniejszych, które często przyprowadzane są z rodzicami.

Biblioteka całkowicie pozbawiona jest pomieszczeń magazynowych, pracowni plastycznej, sali konferencyjnej, sali na spotkania autorskie czy też na spotkania członków dyskusyjnych klubów książki. Ponadto, niezbędne jest zabezpieczenie pomieszczeń sanitarnych i komunikacyjnych dla czytelników, użytkowników i personelu biblioteki z uwzględnieniem potrzeb osób starszych i osób z niepełnosprawnościami.

Biorąc pod uwagę obecną bazę lokalową, na terenie miasta i gminy Zagórz nie ma możliwości przeniesienia biblioteki publicznej do innego budynku zastępczego, w którym obecny księgozbiór mógłby się pomieścić, a biblioteka mogła spełniać swoją funkcję w środowisku. Natomiast stan techniczny obecnego budynku (budynek został wybudowany jeszcze przez II wojnę światową, jest zagrzybiały i zawilgocony), nie pozwala na rozbudowę czy też przebudowę również ze względu na ograniczoną powierzchnię działki, na której znajduje się budynek. Na terenie gminy znajduje się jeden obiekt, który potencjalnie mógłby zostać dostosowany pod działalność biblioteki – jest to budynek PKP, który ze względu na brak porozumienia w sprawie jego przejęcia nie jest jednak najlepszym rozwiązaniem. Przedłużająca się procedura przejęcia wpłynęłaby bowiem na znaczne wydłużenie okresu realizacji przedsięwzięcia. Ponadto, ze względu na zły stan techniczny budynku, jego przebudowa i dostosowanie na cele biblioteki byłaby nieoptyczna. Ze względu na konieczność zapewnienia dogodnego dostępu do oferty kulturalnej w każdej z gmin MOF, zasadne jest, aby budynek

biblioteki znajdował się na terenie gminy Zagórz. Umożliwi to bowiem uczestnictwo w życiu kulturalnym wszystkim mieszkańcom gminy, w tym również osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym i osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym seniorów. Z uwagi na aktualne tendencje demograficzne charakterystyczne dla całego kraju, w tym MOF Sanok-Lesko, konieczne jest odpowiednie kształtowanie oferty gminnej, z uwzględnieniem zachodzących zmian w strukturze demograficznej społeczności. Ze względu na zwiększający się odsetek osób w wieku poprodukcyjnym w społeczeństwie, niezbędne staje się dostosowywanie oferty oraz infrastruktury do potrzeb i oczekiwań seniorów – w tym zapewnianie dostępności architektonicznej czy komunikacyjnej.

Oprócz nowych obiektów kulturalnych na terenie MOF funkcjonują ośrodki, biblioteki, domy kultury i świetlice, które wymagają remontu, modernizacji i odpowiedniego wyposażenia. Duża część obiektów pełniących rolę społeczno-kulturalne wymaga dostosowania do osób ze szczególnymi potrzebami, przede wszystkim w zakresie zapewnienia dostępu do wyższych kondygnacji (np. przez montaż wind osobowych), podjazdów dla wózków, oznakowania dla osób niewidomych i niedowidzących. Istnieje także potrzeba ich wyposażenia i zwiększenia wykorzystania nowoczesnych technologii w tych placówkach (np. elektroniczne narzędzia do informowania o ofercie kulturalnej, katalog on-line z możliwością przeglądania zasobów i/lub rezerwowania, prolongaty, itp.).

Na terenie MOF znajduje się także wiele obiektów zabytkowych, które mogą zostać zaadaptowane do celów społeczno-kulturalnych. Jednym z nich jest m.in.: dwór w Falejówce w Gminie Sanok (dwór Ehrlichów) wybudowany w XIX w., który do lat 70 XX w. pełnił rolę szkoły oraz budynek byłego dworca PKP w Zagórz, który ze względu na wysoką wartość historyczno-kulturową znajduje się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zagórz. Budynek ten przypomina on o kolejarskiej tożsamości Zagórze, który za sprawą budowy linii kolejowej łączącej Wiedeń i Budapeszt z twierdzą Przemyśl, w drugiej połowie XIX wieku bardzo szybko przeobraził się z małej, prowincjonalnej, rolniczej osady w dynamicznie rozwijający się węzeł kolejowy o strategicznym znaczeniu w regionie.

Część podobnych obiektów została już zaadaptowana do celów społeczno-kulturalnych bądź turystycznych, czego przykładem może być synagoga w Lesku, w którym mieści się Bieszczadzka Galeria Sztuki Synagoga, ruiny klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz, w których działa Centrum Kultury Foresterium. Ze względu na zabytkowy charakter tego typu placówek, konieczne jest przeprowadzanie bieżących remontów, wymiany wyposażenia oraz rozwijanie istniejącej oferty w celu dopasowania do potrzeb mieszkańców. Przykładowo, budynek synagogi w Lesku został wzniesiony w I poł. XVII w., a w czasie II Wojny Światowej został całkowicie zdewastowany. Po wojnie budynek został odrestaurowany i objęty ochroną konserwatorską na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Rzeszowie nr A-142 z 30.09.1959 roku. Decyzję umotywowano tym, że jest to jedyna w Polsce

manierystyczna synagoga posiadająca duże walory artystyczne i znaczenie historyczne. Obecnie, ze względu na postępującą degradację, budynek wymaga remontu elewacji zewnętrznej i ogrzewania, a także doposażenia w sprzęt wystawienniczy niezbędny dla prowadzonej w budynku Galerii Sztuki. W obiekcie prezentowane są bowiem prace twórców bieszczadzkich, odbywają się wernisaże i koncerty. Stan techniczny elewacji jest zły – odpadający tynk znacznie obniża estetykę budynku i stanowi zagrożenie dla przechodniów. Ponadto, okna w dobudówce, gdzie znajdują się pomieszczenia biurowe, są nieszczelne, co uniemożliwia efektywne korzystanie z tych pomieszczeń w sezonie zimowym. Wpływa to również niekorzystnie na zgromadzone i wystawiane prace w Galerii Sztuki. Prace remontowe powstrzymałyby dalszą degradację tynków oraz znacznie poprawiłyby efektywność energetyczną obiektu.

MOF Sanok cechuje się bogatym dziedzictwem kulturowym. Od wieków w okolicy Sanoka przenikały się elementy różnych kultur: polskiej, żydowskiej, romskiej, ukraińskiej, czego pozostałości można odnaleźć m.in. w obiektach zabytkowych (np. synagogi, cerkwie prawosławne i greckokatolickie). Istotnym elementem dziedzictwa jest również miejska zabudowa handlowo-usługowa z lat 30-tych XX wieku (tzw. „Budki miejskie”) w centrum Leska, wpisujące się w zabytkową substancję obszaru MOF.

Ważną część lokalnej historii stanowił też przemysł naftowy. Od połowy XIX w. na terenie ziemi sanockiej zakładane były liczne kopalnie ropy naftowej – m.in.: w miejscowości Płowce, Tyrawa Solna (Gmina Sanok), Zagórze, Bykowcach, Załużu, Dąbrówce, Sanoczku, Zahutyńiu, Hłomczy, Porążu oraz miejscowościach leżących poza terenem MOF Sanok. Ważną rolę odgrywał Zagórze i Sanok, w których mieściło się zaplecze techniczne i węzeł kolejowy. W Olszaniczy w pobliżu Gminy Lesko utworzono w XIX w. największą w ówczesnej Europie fabrykę beczek na ropę naftową. Początkiem XX w. w Strachocinie zaczęto także eksploatację złóż gazu ziemnego oraz rozpoczęto budowę pierwszego gazociągu na ziemi sanockiej prowadzącego do Sanoka. Wśród lokalnego dziedzictwa znajduje się także solowarstwo – w Tyrawie Solnej od czasów prehistorycznych pozyskiwano sól z naturalnych źródeł. Obecnie na terenie MOF i okolic niewiele pozostało z dziedzictwa naftowego i solowarskiego. W 2004 r. w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku otwarto sektor naftowy, w którym zgromadzono różnego rodzaju obiekty i urządzenia wykorzystywane dawniej do wydobywania ropy naftowej takie jak m.in. wieże wiertnicze i wiele innych. Warto wspomnieć, że w ostatnich latach realizowany jest projekt pn.: „Kolebka ropy naftowej w Europie: zapomniana historia Polski i Ukrainy”, który objęty jest Programem Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina na lata 2014-2020. Celem projektu jest rozwój oferty turystyczno-kulturalnej bazującej na wspólnym dziedzictwie związanym z przemysłem naftowym. W 2021 r. w ramach realizacji projektu wydano opracowanie „Zapomniana naftowa kolebka Europy”, w którym zawarto najważniejsze fakty z historii wydobywania ropy m.in. na obszarze ziemi sanockiej. Dodatkowo, w ramach Programu Współpracy Transgranicznej

Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020 w latach 2021-2023 Gmina Sanok zrealizowała projekt „Historia solą przyprawiana” traktującego o historii wydobycia soli i jej przetwórstwa na terenie gminy Sanok.

Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych

Przestrzeń publiczna, ze względu na aspekty funkcjonalne i przestrzenne, odgrywa ważną rolę w funkcjonowaniu zarówno sfery przestrzenno-środowiskowej, jak i społecznej ośrodków osiedleńczych. Wspólnie użytkowana przestrzeń w postaci placów, skwerów, czy parków i zieleńców pełni szereg różnorodnych funkcji – przede wszystkim stanowi miejsce spotkań sąsiedzkich i tworzy możliwości do wypoczynku i rekreacji, a te w formie terenów zieleni wpływają ponadto na jakość środowiska.

W gminach MOF Sanok-Lesko funkcje rekreacyjne, integracyjne i wypoczynkowe pełnią m.in. parki i tereny zieleni osiedlowej, które zlokalizowane są przede wszystkim w przestrzeni miejskiej (w Sanoku, Lesku), a także place i skwery. Parki, zieleńce i zieleń osiedlowa stanowią zaledwie 0,2% powierzchni MOF – na terenie obszaru brakuje urządzonych terenów zieleni. W MOF Sanok-Lesko w zakresie przestrzeni publicznych identyfikuje się problem związany z ich dostępnością i jakością oraz zapotrzebowaniem na odpowiednie zagospodarowanie. Obecna infrastruktura rekreacyjno-wypoczynkowa jest bowiem często w złym stanie technicznym i wymaga modernizacji i/lub uzupełnienia o niezbędne sprzęty, czy urządzenia ze względu na wysoki stopień eksploatacji lub zmieniające się potrzeby i oczekiwania ich użytkowników. Jest to szczególnie widoczne w przypadku oferty skierowanej do dzieci i młodzieży oraz infrastruktury umożliwiającej aktywne spędzanie czasu wolnego, które ze względu na trendy staje się coraz bardziej popularną formą wypoczynku. Z analizy potrzeb przeprowadzonej w każdej z gmin MOF wynika, iż deficyt dotyczy przede wszystkim placów zabaw, skate parków, siłowni zewnętrznych, tras spacerowych z infrastrukturą towarzyszącą oraz miejsc spotkań (kawiarni, restauracji, klubów itp.). Istnieje również potrzeba stworzenia wybiegów przeznaczonych dla psów.

Ze względu na obecność rzeki San i Osławy, MOF ma możliwość rozwijania szlaków wodnych wraz z infrastrukturą towarzyszącą. Obecnie liczba miejsc do rekreacji położonych wzdłuż tych rzek jest ograniczona, przez co potencjał tych rzek pozostaje niewykorzystany – brakuje ścieżek pieszo-rowerowych, elementów małej architektury, miejsc aktywnego i biernego wypoczynku itp.

W przypadku standardu i dostępności przestrzeni publicznych istotna jest również kwestia estetyki i funkcjonalności zarówno przestrzeni, jak i budynków, przede wszystkim ich elewacji, której stan wpływa na wizerunek oraz bezpieczeństwo. Na terenie MOF znajduje się wiele obiektów zabytkowych, których stan nie jest zadowalający – wymagają konserwacji oraz renowacji. Część przestrzeni publicznych w MOF wymaga rewitalizacji, czego przykładem może być centrum miasta Lesko, w którym

istnieje potrzeba podniesienia estetyki zabytkowej zabudowy usługowej. Warto wspomnieć, że na estetykę przestrzeni może wpływać także poziom pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, który na terenie MOF Sanok wynosi zaledwie 4,4%. Niski stopień pokrycia MPZP może mieć negatywny wpływ na kształtowanie się przestrzeni publicznych, zwiększać chaos przestrzenny spowodowany presją urbanizacyjną na tereny zalesione, itp.

Istotną część historii ziemi sanockiej stanowi przemysł naftowy i solowarski, lecz w przestrzeniach publicznych brakuje odniesienia do tej części historii. W celu wzmocnienia tożsamości obszaru i kształtowania wizerunku opartego na dziedzictwie przemysłowym, istnieje potrzeba jego zaakcentowania w przestrzeni poprzez m.in.: stworzenie tężni solankowych wykorzystujących lokalne ujęcia wód solankowych, budowę obiektów nawiązujących do przemysłu naftowo-gazowego. Jak już wcześniej wspomniano także obiekty zabytkowe mogą zostać wykorzystane do podkreślenia lokalnej tożsamości dzięki ich odrestaurowaniu i adaptacji do nowych funkcji oraz rozwijaniu w nich oferty kulturalnej i spędzania czasu wolnego.

Oprócz estetyki przestrzeni ważne jest także poczucie bezpieczeństwa mieszkańców i turystów. Zapewnieniu bezpieczeństwa na terenie MOF służy m.in. monitoring wizyjny instalowany na obiektach użyteczności publicznej, szkołach, budynkach kościelnych, sklepach, itp. Monitoring obejmuje głównie centra poszczególnych miejscowości oraz niektóre drogi, ponadto na terenie Miasta Sanok działają kamery z funkcją identyfikacji tablic rejestracyjnych.

Do ogólnego poczucia bezpieczeństwa można zaliczyć również bezpieczeństwo na drogach – zgodnie z danymi SEWIK¹⁴, w powiecie leskim i sanockim w ostatnich latach zmalała liczba odnotowanych zdarzeń drogowych. Wśród przyczyn wypadków w tych powiatach najczęściej wymienia się niedostosowanie prędkości do warunków jazdy oraz nieudzielenie pierwszeństwa przejazdu. Należy podkreślić, że na bezpieczeństwo drogowe wpływa separacja ruchu pieszego i rowerowego od samochodowego, zatem rozbudowa sieci ciągów pieszo-rowerowych jest aspektem istotnym w kontekście poprawy bezpieczeństwa.

Mobilność miejska

Według zapisów *Umowy Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021-2027 w Polsce*, strategia ZIT powinna obejmować kwestie związane z transportem. Inwestycje w zrównoważoną mobilność miejską będą opierać się na odpowiednim planowaniu mobilności miejskiej. W przypadku MOF Sanok-Lesko przyznanie dofinansowania projektom z zakresu transportu będzie mogło opierać się na strategii ZIT, ponieważ rdzeń MOF, Miasto Sanok ma mniej niż 100 tys. mieszkańców. MOF posiada jednak *Plan*

¹⁴ System Ewidencji Wypadków i Kolidacji

Zrównoważonej Mobilności 2030+ obejmujący Gminę Miasta Sanoka, Gminę Sanok, Gminę Zagórz, Gminę Lesko, Gminę Bukowsko, Gminę Zarszyn, Gminę Besko, Gminę Tyrawa Wołoska, Gminę Komańcza, Powiat Sanocki oraz część Powiatu Leskiego (SUMP)¹⁵ opracowany w 2023 r., co ułatwi pozyskanie dofinansowania. Wspomniany SUMP jest długoterminową strategią, której celem jest poprawa dostępu do usług transportowych na terenie wskazanego obszaru. W SUMP zdefiniowano siedem celów operacyjnych:

- I. Cel 1: Planowanie przestrzenne uwzględniające zmniejszenie zapotrzebowania transport
- II. Cel 2: Rozwój układu drogowego w sposób zwiększający dostępność do transportu zbiorowego i mobilności aktywnej
- III. Cel 3: Wdrożenie instrumentów zarządzania przestrzenią parkingową i logistyką miejską
- IV. Cel 4: Rozwój zintegrowanego systemu transportu publicznego
- V. Cel 5: Zrównoważony ruch turystyczny
- VI. Cel 6: Rozwój spójnej, zintegrowanej i bezpiecznej sieci rowerowej i pieszej
- VII. Cel 7: Partnerstwo, współpraca międzygminna, partycypacja

Na terenie MOF Sanok-Lesko funkcjonuje Miejska Komunikacja Samochodowa w Sanoku obsługująca 14 linii autobusowych¹⁶, w tym te dojeżdżające do Gminy Sanok, Gminy Zagórz, Gminy Bukowsko i Gminy Zarszyn. W najbliższym czasie planowane jest również uruchomienie linii obsługujących Gminę Lesko. Poza Miastem Sanok usługi transportowe są realizowane przede wszystkim przez podmioty komercyjne. Obecny zasięg MKS nie obejmuje wszystkich gmin, które ujęte zostały w *Planie Zrównoważonej Mobilności 2030+*. Jednym z kierunków działań wymienionych w SUMP jest integracja całego obszaru z Miastem Sanok w zakresie transportu oraz utworzenie związku komunikacyjnego połączonego ze strukturami komunikacyjnymi miasta. Ważną kwestią będzie także integracja różnych środków transportu – autobusowego, kolejowego, samochodowego, rowerowego. W tym celu niezbędne jest tworzenie węzłów i centrów przesiadkowych, parkingów typu B&R, P&R, synchronizacja rozkładów jazdy oraz wdrażanie zintegrowanych biletów umożliwiających poruszanie się różnymi środkami transportu. Należy także wspomnieć, że dodatkową sieć transportową mogą stanowić drogi dla rowerów¹⁷ o funkcjach komunikacyjnych – obecnie na terenie MOF znajduje się zaledwie 5,3 km dróg dla rowerów i to tylko w Mieście Sanok. Obecny stan infrastruktury rowerowej jest

¹⁵ Uchwała nr LXIII/655/2023 Rady Powiatu Sanockiego z dnia 26 lipca 2023 roku w sprawie przyjęcia Planu Zrównoważonej Mobilności 2030+ (dokument dostępny na: https://bip.powiat-sanok.pl/dokument-6680-uchwala_nr_lxiii_655_2023.html)

¹⁶ Wg stanu na marzec 2024 r. Źródło: <https://mks.spgk.com.pl/>

¹⁷ Droga dla rowerów - droga lub część drogi niebędącej jezdnią oznaczona odpowiednimi znakami drogowymi (np. C-13, C-13/16) przeznaczona do ruchu rowerów, hulajnóg elektrycznych i urządzeń transportu osobistego oraz osób poruszających się przy użyciu urządzenia wspomagającego ruch i ruchu pieszych, w przypadkach przewidzianych w ustawie (ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. - Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 988, z późn. zm.))

niewystarczający. Barię do wykorzystywania roweru jako środka transportu może być górzyste ukształtowanie terenu.

Obecna oferta transportowa na terenie MOF jest mało atrakcyjna. Jak wskazano w *Planie Zrównoważonej Mobilności 2030+*, mieszkańcy źle oceniają punktualność prywatnych przewoźników, czas dojazdu transportem zbiorowym jest nieatrakcyjny, a sieć połączeń ograniczona. Problemem jest zwiększający się ruch samochodowy, spowodowany wzrastającą liczbą samochodów osobowych poruszających się po drogach obszaru. Taki stan rzeczy spowodowany jest głównie niską konkurencyjnością istniejącego transportu zbiorowego. Oprócz komunikacji autobusowej, deficyty widoczne są także w transporcie kolejowym. Przez MOF przebiegają dwie linie kolejowe, które wymagają modernizacji. Zarówno stan infrastruktury jak i oferta przewoźników kolejowych jest niezadowolająca. Szansą na rozwój transportu kolejowego jest budowa linii kolejowej Łętownia-Rzeszów-Sanok, która ma powstać w ramach szprychy nr 6 Centralnego Portu Komunikacyjnego. Taka inwestycja znacząco skróci czas dojazdu z MOF do Rzeszowa.

Gminy MOF posiadają Plany Gospodarki Niskoemisyjnej, których celem jest racjonalne wykorzystywanie energii poprzez m.in. rozwój transportu niskoemisyjnego. Niskoemisyjny transport ma poprawić jakość życia mieszkańców miasta dzięki obniżeniu poziomu hałasu i poprawie jakości powietrza. Wśród działań zawartych we wspomnianych planach znajduje się m.in. wymiana taboru na niskoemisyjny. Warto wspomnieć, że na terenie Miasta Sanok powołano Hydro Sanok Sp. z o.o., której celem jest rozwój technologii wytwarzania energii z wodoru. Miasto ma przejść transformację energetyczną w kierunku miasta niskoemisyjnego i samowystarczalnego energetycznie – działania zmierzające do tego celu mają obejmować m.in. system transportu.

Warto zaznaczyć, że rozwój transportu publicznego i jego integracja jest wskazywana jako jedno z głównych działań dedykowanych dla miejskich obszarów funkcjonalnych w *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030*. Wspomniana strategia zwraca uwagę także na rozbudowę i modernizację infrastruktury kolejowej i rowerowej, a także budowę obwodnic centrów miast.

4. Założenia strategiczne MOF Sanok-Lesko

4.1 Cele realizowane w ramach ZIT wraz z kierunkami działań

W odpowiedzi na zidentyfikowane na drodze diagnozy kluczowe potrzeby i wyzwania rozwojowe MOF Sanok-Lesko, wypracowano interwencję strategiczną, na którą składają się dwa cele strategiczne skupione w dwóch obszarach funkcjonowania Obszaru: sferze społeczno-gospodarczej oraz sferze przestrzenno-środowiskowej. W odniesieniu do sytuacji gospodarczej MOF oraz zmian w jego strukturze demograficznej zdefiniowano cel strategiczny ZIT ukierunkowany na budowę konkurencyjności Obszaru i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o jego kluczowe potencjały. Z kolei w ramach sfery przestrzenno-środowiskowej jako cel strategiczny obrano zgodną z zasadą zrównoważonego rozwoju integrację przestrzenno-funkcjonalną MOF.

SFERA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA	SFERA PRZESTRZENNO-ŚRODOWISKOWA
<div data-bbox="424 909 576 1059" style="text-align: center;"> <p>CEL ZIT 1.</p> </div> <p data-bbox="209 1077 794 1182">Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF</p>	<div data-bbox="1027 909 1179 1059" style="text-align: center;"> <p>CEL ZIT 2.</p> </div> <p data-bbox="842 1077 1358 1182">Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju</p>

Zaplanowana interwencja stanowi kontynuację wspólnych działań podejmowanych przez samorządy MOF w perspektywie 2014-2020 w ramach *Strategii Regionalnych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok – Lesko*, w której wyznaczono nadrzędny cel: *Podniesienie konkurencyjności Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko w oparciu o zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy, warunkujący atrakcyjność inwestycyjną i osiedleńczą obszaru.*

W ramach ZIT, w perspektywie 2027 roku partnerskie gminy MOF Sanok-Lesko podjęły się wspólnej realizacji dwóch celów strategicznych, które wypracowano również we współpracy z Zespołem Doradczym i przedstawicielami różnych grup interesariuszy. Założenia strategiczne bazują na wynikach prac diagnostycznych i warsztatowych oraz zidentyfikowanych na ich drodze problemach i potrzebach partnerskich gmin oraz potencjałach w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzenno-funkcjonalnego MOF.

Cele strategiczne ZIT są spójne i wzajemnie się uzupełniają, są zintegrowane, a ich realizacja pozwoli na kompleksowy rozwój MOF. Efekty kierunków działań przyczynią się do osiągnięcia zakładanych celów, a ich efekty będą spójne, zintegrowane i pozwolą na kompleksowy rozwój całego obszaru

funkcjonalnego. Niniejsza strategia w zintegrowany i kompleksowy sposób odpowiada na potrzeby społeczności lokalnej oraz wykorzystuje potencjał MOF Sanok-Lesko. Poniżej przedstawiono syntetyczną charakterystykę poszczególnych celów strategicznych wraz ze wskazaniem zakresu komplementarności zaplanowanych w ich ramach działań oraz opisem spodziewanym efektów ich realizacji.

SFERA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA	
CEL ZIT 1.	Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
Kierunek działania 1.1	Rozwój funkcji turystycznych MOF w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe
Kierunek działania 1.2	Rozwój oferty kulturalnej i wspieranie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym w celu wzmacniania kapitału społecznego MOF
CEL ZIT 1.	Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF

Cel strategiczny zakłada poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej MOF Sanok-Lesko oraz budowę jego konkurencyjności w regionie poprzez realizację działań związanych z dywersyfikacją lokalnej gospodarki oraz wzmacnianiem kapitału społecznego MOF. Zaplanowana interwencja skupiona jest na podniesieniu atrakcyjności osiedleńczej i turystycznej MOF, a tym samym stymulowania wzrostu społeczno-gospodarczego.

Kierunek działania 1.1	Rozwój funkcji turystycznych MOF w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe
------------------------	--

Według raportu z ilościowych badań wizerunku turystycznego województwa podkarpackiego z 2022 r., Miasto Sanok należy do najlepiej rozpoznawalnych miejscowości województwa, w szczególności w subregionie Bieszczad. Stanowi to istotny potencjał do rozwoju funkcji turystycznych całego MOF

Sanok-Lesko w oparciu o istniejącą ofertę turystyczną oraz poprzez jej uzupełnienie i włączenie do niej produktów turystycznych pozostałych gmin Obszaru.

Podkarpacki Barometr Turystyczny wskazuje, że głównym celem przyjazdu turystów na teren Bieszczad jest przede wszystkim turystyka aktywna, bierny wypoczynek, a także turystyka kulinarna¹⁸. Gminy MOF Sanok-Lesko posiadają wysoki potencjał do rozwoju podobnej oferty, przede wszystkim w oparciu o zasoby historyczno-kulturowe i atrakcyjne przyrodniczo tereny.

W ramach kierunku działania 1.1. zaplanowano realizację zadań związanych z rozbudową i modernizacją szlaków i tras rowerowych, co z uwagi na wzrost popularności turystyki aktywnej w ostatnich latach będzie stanowiło odpowiedź na aktualne trendy. Kluczowe w tym zakresie jest uzupełnianie istniejącej sieci ścieżek rowerowych o nowe odcinki i włączanie dzięki temu nowych atrakcji (np. licznych obiektów zabytkowych i instytucji kulturalnych) do oferty turystycznej Obszaru. Wraz z działaniami ukierunkowanymi na rozszerzenie oferty turystycznej konieczne jest rozwijanie infrastruktury okołoturystycznej, co umożliwi obsługę zwiększającego się natężenia ruchu turystycznego. Istotna jest tu m.in. infrastruktura w postaci miejsc obsługi rowerzystów (w tym dostosowanej do rowerów tradycyjnych i elektrycznych), miejsc obsługi kamperów i pól namiotowych, rozwój której przełoży się na wzrost liczby przybywających tu turystów, zarówno z kraju, jak i z zagranicy. Zwiększanie zasięgu terytorialnego oraz zagospodarowanie i wyposażenie w infrastrukturę okołoturystyczną jest szczególnie istotne w przypadku terenów wzdłuż rzeki San, przede wszystkim w kontekście wykorzystania terenów atrakcyjnych przyrodniczo znajdujących się w granicach MOF.

Zasoby wodne i atrakcyjne przyrodniczo tereny w obrębie rzek: San i Osława stanowią potencjał do rozwijania oferty spędzania czasu wolnego oraz aktywnej turystyki. Interwencja w tym zakresie obejmuje przede wszystkim wykorzystanie bardzo dobrych warunków do rozwoju turystyki wędkarskiej i wodnej – budowanie przystani i rozwijanie szlaków kajakowych, a także dbanie o tereny zielone wzdłuż brzegów rzeki oraz ich zagospodarowywanie i przystosowanie do pełnienia funkcji wypoczynkowych i krajoznawczych. Należy jednak mieć przy tym na uwadze uwarunkowania środowiskowe i konieczność zabezpieczenia cennych zasobów przyrodniczych przed nadmierną zabudową i eksploatacją obszarów chronionych. Interwencja związana z wykorzystaniem ich potencjału będzie zatem uwzględniała zasadę zrównoważonego rozwoju i ideę turystyki zrównoważonej (turystyki odpowiedzialnej), której podstawą jest minimalizowanie negatywnego wpływu turystyki na środowisko naturalne, lokalną kulturę oraz społeczność. Konieczne jest również

¹⁸ Podkarpacki Barometr Turystyczny 2021/2022, opracowanie: dr Krzysztof Szpara, dr Beata Gierczak-Korzeniowska, dr Mateusz Stopa, Rzeszów 2022

uwzględnienie ryzyka i zagrożenia powodziowego ze strony rzek, które z biegiem czasu może się nasilać ze względu postępujący kryzys klimatyczny.

Z diagnozy strategicznej wynika, iż mimo istniejącej infrastruktury turystycznej w postaci szlaków i tras pieszo-rowerowych, w MOF Sanok-Lesko brakuje wspólnego dla wszystkich gmin produktu turystycznego, który byłby rozpoznawalny nie tylko lokalnie, ale również na skalę regionu i kraju. Z tego względu działania realizowane w ramach Celu ZIT 1 będą ukierunkowane na stworzenie spójnej oferty bazującej na bogatych walorach historyczno-kulturowych i przyrodniczych MOF, w tym przede wszystkim zasobach wodnych. Sieć szlaków, tras i ciągów pieszo-rowerowych wraz z atrakcjami takimi jak wieże widokowe czy przystanie wodne będzie uzupełniana również o ofertę kulturalną, co przełoży się na zwiększenie poziomu rozpoznawalności MOF w regionie i kraju oraz zainteresowania turystów jego ofertą. Przyjęcie takiego kierunku wynika z tradycji tego rejonu, ale także z istniejącego tu bogactwa zabytków kultury materialnej – przede wszystkim drewnianej architektury cerkiewnej oraz dworskiej, a także infrastruktury instytucji kulturalnych oraz zainteresowania i inicjatywy mieszkańców.

Produkt turystyczny MOF Sanok-Lesko

W założeniu, tworzony i rozwijany w ramach ZIT produkt turystyczny MOF Sanok-Lesko bazował będzie na kluczowych zasobach budujących jego atrakcyjność turystyczną: bogatym dziedzictwie historyczno-kulturowym (m.in. ruiny, fortyfikacje, obiekty sakralne, zespoły dworskie) oraz ponadprzeciętnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych związanych z ukształtowaniem terenu i przebiegiem rzek: San i Osława. Partnerskie gminy posiadają bowiem wysoki potencjał do rozwijania swojej oferty turystycznej, przede wszystkim uwzględniającej aktywny wypoczynek na łonie natury oraz odkrywanie malowniczych zakątków regionu. W odniesieniu do zidentyfikowanych na drodze diagnozy strategicznej problemów i wyzwań w tym zakresie, w ramach projektu zintegrowanego zaplanowano rozbudowę infrastruktury turystycznej w postaci szlaków i tras rowerowych oraz uzupełnienie jej o dodatkowe elementy podnoszące atrakcyjność oferty turystycznej MOF, w tym np. wieżę widokową oraz miejsca obsługi kamperów. W efekcie realizacji projektu powstanie produkt turystyczny bazujący na istniejącej infrastrukturze oraz walorach przyrodniczo-krajobrazowych i elementach dziedzictwa historyczno-kulturowego MOF Sanok-Lesko. Produkt ten stanowi pakiet atrakcji i usług skierowanych do różnych grup turystów, przede wszystkim:

- rodzin z dziećmi – oferta obejmująca szeroki wachlarz atrakcji, różnorodność i możliwość dobrania wariantów przebywanych tras i szlaków turystycznych również do możliwości dzieci w różnym wieku;

- grup zorganizowanych – oferta skierowana m.in. do wycieczek szkolnych i biznesu (np. firmowe wyjazdy integracyjne);
- turystów indywidualnych, podróżujących solo – oferta obejmująca aktywny i bierny wypoczynek, zwiedzanie i poznawanie lokalnej kultury.

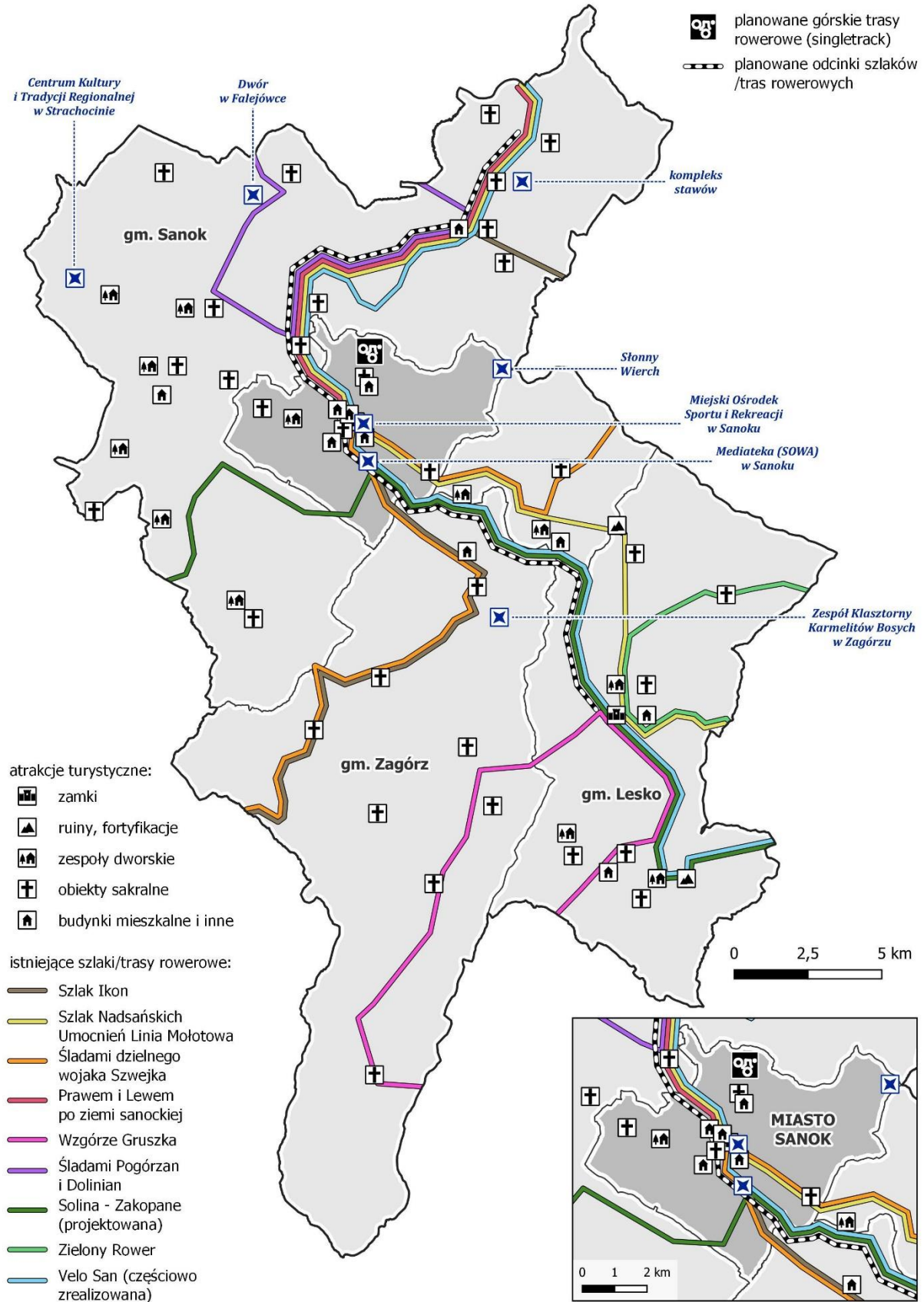
W zależności od potrzeb i oczekiwań grup docelowych (turyści indywidualni, rodziny z dziećmi, wycieczki szkolne, wyjazdy integracyjne dla biznesu), pakiety mogą obejmować warianty kilkugodzinnych lub nawet kilkudniowych wycieczek, łączących różne atrakcje i możliwości zwiedzania obszaru MOF – pieszo, za pomocą rowerów z tradycyjnym i/lub elektrycznym napędem, czy kajaków. Dzięki realizacji zaplanowanych w ramach projektów odcinków szlaków i tras rowerowych, turyści będą mieli możliwość sprawnego poruszania się po terenie partnerskich gmin oraz poznawania ich kultury, historii czy walorów przyrodniczych. Projektowane odcinki stanowią przede wszystkim uzupełnienie szlaku Velo San w miejscach, gdzie obecnie brakuje odpowiedniej infrastruktury, bądź jej stan jest niezadowalający. Koncepcja rozbudowy turystycznej infrastruktury rowerowej obejmuje w pierwszym etapie:

- budowę ścieżki rowerowej łączącej atrakcyjne przyrodniczo miejsca na terenie miasta Sanoka oraz prowadzącej przez obiekty zabytkowe, stanowiącej uzupełnienie szlaku Velo San na odcinku między gminą Sanok a gminą Zagórz;
- budowę ścieżki rowerowej na terenie gminy Sanok, prowadzącej przez malowniczą Dolinę Sanu, jako uzupełnienie szlaku Velo San;
- budowę ścieżki rowerowej na terenie gminy Lesko, stanowiącej kontynuację szlaku Velo San od granicy z gminą Zagórz do centrum Leska, gdzie zlokalizowane są cenne obiekty zabytkowe – m.in. Zamek w Lesku wraz z Parkiem Zamkowym czy Synagoga w Lesku.

W efekcie realizacji powyższych zamierzeń inwestycyjnych powstanie sieć turystycznych tras rowerowych, której osią jest rzeka San. Sieć ta docelowo będzie obejmowała wszystkie gminy MOF Sanok – Lesko, a jej główny trakt będzie rozpoczynał się w miejscowości Dobra w Gminie Sanok, przebiegał przez miejscowości: Hłomcza, Mrzygłód, Dębna, Międzybrodzie, Trepcza przez miasto Sanok wzdłuż zachodniego brzegu rzeki San, aż do granicy z Gminą Zagórz i dalej przez jej teren do centrum Gminy Lesko.

Na poniższej grafice przedstawiono orientacyjny przebieg istniejących i planowanych do realizacji ścieżek rowerowych tworzących główne trasy turystyczne w obrębie MOF Sanok-Lesko. Przebieg projektowanych odcinków ma charakter poglądowy – zostanie on szczegółowo określony na etapie sporządzania dokumentacji projektowej dla konkretnych inwestycji.

Rysunek 2 istniejące i planowane w MOF Sanok-Lesko trasy turystyczne

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione na mapie istniejące turystyczne szlaki/trasy rowerowe oznaczone różnymi kolorami charakteryzują się brakami odpowiedniej infrastruktury rowerowej lub jej złym stanem, co uniemożliwia turystom sprawne i bezpieczne przemieszczanie się w obrębie MOF. Z tego względu zaplanowano uzupełnienie szlaku Velo San o nową infrastrukturę, co pokazano za pomocą czarno-białej linii.

Poza budową turystycznej infrastruktury rowerowej stanowiącej element sieci szlaków i tras rowerowych, w ramach projektu zaplanowano również uzupełnienie oferty turystycznej MOF o elementy takie jak wieża widokowa zlokalizowana na Słonnym Wierchu, najwyższym punkcie na terenie miasta Sanoka, oraz miejsca obsługi kamperów przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Sanoku. W założeniu, realizacja tego typu przedsięwzięć przyczyni się do dywersyfikacji pakietu atrakcji i usług skierowanych do różnych grup odbiorców oraz pozwoli na wydłużenie pobytu turystów na terenie MOF. Oferta turystyczna skierowana jest bowiem głównie do przyjezdnych, którzy docierają tutaj pociągiem lub kamperem, a następnie przesiadają się na rower – zakłada się, że znajdują się wśród nich zarówno rodziny z dziećmi oraz grupy wycieczkowe, jak i pojedynczy turyści. Dzięki tworzeniu i udostępnianiu infrastruktury do obsługi kamperów możliwe będzie tworzenie dodatkowych możliwości i warunków do odwiedzenia MOF oraz pozostania na jego terenie dłużej.

Głównym celem realizacji zaplanowanych działań jest tworzenie warunków do rozwijania funkcji turystycznych MOF, a tym samym dywersyfikacji lokalnej gospodarki i poprawy jej konkurencyjności w regionie. Zakłada się, że rozbudowa infrastruktury turystycznej oraz jej uzupełnienie o nowe elementy przełoży się na poprawę atrakcyjności oferty turystycznej oraz zainteresowanie nią większej grupy odbiorców. Urozmaicenie oferty pozwoli ponadto na wydłużenie pobytu turystów na terenie MOF, na czym zyskają lokalni przedsiębiorcy z branży turystycznej i okołoturystycznej.

 Kierunek
działania
1.2

Rozwój oferty kulturalnej i wspieranie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym w celu wzmocnienia kapitału społecznego MOF

W celu wzmocnienia kapitału ludzkiego i społecznego w MOF Sanok-Lesko wypracowano kierunek działania skupiony na rozwoju oferty kulturalnej w partnerskich gminach oraz wspieranie uczestnictwa mieszkańców w ich życiu kulturalnym. Potencjałem do realizacji zadań w tym zakresie jest działalność instytucji kultury zlokalizowanych w MOF oraz ich znaczenie w kształtowaniu tożsamości lokalnej, budowaniu więzi społecznych czy wspieraniu aktywności społecznej i zapobieganiu zjawisku wykluczenia społecznego.

Biorąc pod uwagę aktualny stan techniczny obiektów pełniących funkcje kulturalne, edukacyjne czy integracyjne, konieczne jest zatem podjęcie działań ukierunkowanych na poprawę standardu funkcjonujących w MOF instytucji kultury. Interwencja w tym zakresie uwzględnia przede wszystkim przeprowadzenie prac remontowych i modernizacyjnych oraz związanych z budową nowej infrastruktury, a także doposażenie obiektów w sprzęt niezbędny do rozwoju oferty kulturalnej zgodnie ze zmieniającymi się potrzebami i oczekiwaniami mieszkańców różnych grup wiekowych. Z tego względu zaplanowane do realizacji zadania zakładają poprawę jakości infrastruktury kultury w MOF, a także rozwój zaplecza kulturowego i promocję dziedzictwa historyczno-kulturowego w postaci obiektów zabytkowych. Doposażenie i wsparcie potencjału organizacyjnego placówek kulturalnych MOF pozwoli na rozszerzenie oferty kulturalnej i zwiększenie jej dostępności, co z kolei urozmaici możliwości spędzania czasu wolnego, rozwijania zainteresowań czy integracji społecznej.

Obiekty zabytkowe zlokalizowane w gminach MOF posiadają przede wszystkim wysoką wartość historyczną, artystyczną, kulturową i naukową, ale również emocjonalną, stanowiąc element tożsamości Obszaru. Z tego względu zachowanie ich dla przyszłych pokoleń powinno stanowić kluczowy element interwencji związanej ze wspieraniem rozwoju społeczno-gospodarczego MOF Sanok-Lesko. Wiele z nich znajduje się obecnie w złym stanie technicznym i wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych oraz dostosowania do pełnienia funkcji kulturalnych, edukacyjnych i turystycznych. Zaplanowana interwencja zakłada zatem nie tylko prowadzenie działań upowszechniających kulturę, ale również fizyczne zabezpieczenie i zachowanie obiektów zabytkowych oraz rozbudowę infrastruktury kulturalnej. Ze względu na konieczność zapewnienia dostępności usług kulturalnych dla szerokiego grona odbiorców, w tym osób ze szczególnymi potrzebami, niezbędna jest również budowa nowych obiektów wraz z wyposażeniem, które spełniałyby aktualne normy.

Ze względu na bogate dziedzictwo historyczno-kulturowe i przemysłowe MOF Sanok-Lesko, szczególnie istotne jest również sieciowanie oferty poszczególnych gmin i jej szeroka promocja w celu zwiększenia jej konkurencyjności w regionie. Będzie się to odbywało za pośrednictwem nowoczesnych technologii, w tym np. wyposażenia multimedialnego Mediateki w Sanoku, pełniącego nie tylko funkcje edukacyjne i informacyjne, lecz również promującego atrakcje MOF. Ponadto, upowszechnianie dorobku kulturalno-przemysłowego ziemi sanockiej, w tym dziedzictwa przemysłowego wydobycia ropy i gazu, dziedzictwa solowego, czy dziedzictwa Autosanu wzmocnione będzie nie tylko za pośrednictwem istniejących, rozwijanych i tworzonych w ramach zaplanowanych działań instytucji kultury, ale również w przestrzeni publicznej w ramach Celu ZIT 2.

Uzasadnienie zintegrowania Celu ZIT 1.

Wyznaczone w ramach 1. celu strategicznego kierunki działań są ze sobą spójne i wzajemnie się uzupełniają. Oba bazują bowiem na wykorzystaniu wspólnych dla wszystkich partnerskich gmin MOF potencjałów przyrodniczo-kulturowych do rozwijania funkcji turystycznych Obszaru oraz stymulowania poziomu uczestnictwa jego mieszkańców w życiu kulturalnym. Zakłada się, że realizacja zaplanowanych działań przyczyni się do podniesienia atrakcyjności turystycznej Obszaru, a tym samym do dywersyfikacji lokalnej gospodarki i wzmocnienia jej konkurencyjności. To z kolei przełoży się na poprawę warunków życia w gminach MOF i zwiększenie atrakcyjności osiedleńczej Obszaru.

Cel ZIT 1 jest komplementarny wobec Celu ZIT 2 z uwagi na fakt, iż jego realizacja będzie możliwa dzięki integracji przestrzenno-funkcjonalnej MOF, w tym poprawie dostępności usług publicznych. Cele te są spójne i wzajemnie się uzupełniają, a ich realizacja pozwoli na kompleksowy rozwój MOF. Efekty kierunków działań przyczynią się do osiągnięcia zakładanych celów, a ich efekty będą spójne, zintegrowane i pozwolą na kompleksowy rozwój całego obszaru funkcjonalnego.

Zakładane rezultaty planowanych działań:

- Dywersyfikacja struktury gospodarczej MOF poprzez rozwój jego funkcji turystycznych
- Poprawa konkurencyjności MOF pod kątem turystycznym i osiedleńczym
- Poprawa dostępności i jakości oferty kulturalnej oraz wsparcie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym
- Wzrost poziomu aktywności i integracji społecznej mieszkańców oraz ich zaangażowania w procesy rozwojowe MOF
- Promocja walorów historyczno-kulturowych oraz zachowanie cennego dziedzictwa dla przyszłych pokoleń

SFERA PRZESTRZENNO-ŚRODOWISKOWA

	<p>Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju</p>
	<p>Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych</p>
	<p>Rozwój mobilności miejskiej</p>

 CEL
ZIT
2.

Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju

Cel strategiczny ukierunkowany jest na zapewnienie wysokiego poziomu integracji przestrzenno-funkcjonalnej MOF, z uwzględnieniem wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań środowiskowych oraz zasad zrównoważonego rozwoju. Zaplanowane do realizacji działania ukierunkowane są na wzmocnienie powiązań między gminami MOF oraz podniesienie poziomu ich atrakcyjności osiedleńczej.

 Kierunek
działania
2.1

Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych

Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych opiera się z jednej strony na aspekcie fizycznej odnowy i rewitalizacji elementów struktury funkcjonalno-przestrzennej MOF, a z drugiej – na aspekcie społecznym. Odpowiednio zagospodarowane tereny pełniące funkcje rekreacyjne, czy wypoczynkowe sprzyjają bowiem rozwojowi społeczności lokalnych – wzmocnianiu więzi społecznych, podnoszeniu poziomu integracji sąsiedzkiej oraz aktywizacji społecznej. Z tego powodu kierunek działania związany z odnową wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych jest również spójny z interwencją wypracowaną w ramach Celu ZIT 1.

Realizacja zaplanowanych działań będzie się opierała na poprawie walorów wypoczynkowych MOF, rozwoju oferty spędzania czasu wolnego i tworzeniu warunków do integracji społecznej poprzez fizyczną odnowę przestrzeni publicznych i rozbudowę infrastruktury rekreacyjnej. Szczególną rolę odegra tutaj wykorzystanie potencjału terenów zieleni – przede wszystkim parków i bulwarów wzdłuż rzek. MOF Sanok-Lesko charakteryzuje się bowiem wysokim poziomem lesistości – lasy w połączeniu z zagospodarowaniem brzegów Sanu z jego dopływami oraz Osławy i Kalniczki mogą stworzyć spójny obszar o charakterystyce wypoczynkowej, ukierunkowanej zgodnie z aktualnymi trendami na aktywny wypoczynek. Ich uzupełnieniem będą tereny zielone: parki spacerowo-wypoczynkowe i zieleńce, zlokalizowane na obszarach miejskich. Ponadto, istotnym elementem zaplanowanej interwencji będzie rozbudowa zielono-niebieskiej infrastruktury w celu niwelowania zjawiska tzw. wyspy ciepła oraz modernizacja i poprawa standardu zabudowy miejskiej. Zakłada się, że realizacja podobnych działań przyczyni się nie tylko do podniesienia poziomu estetyki przestrzeni publicznych, ale również przełoży się na zapewnienie mieszkańcom MOF atrakcyjnych i wielofunkcyjnych miejsc spędzania czasu wolnego. W rezultacie tej interwencji zwiększą się

możliwości wypoczynku i aktywności mieszkańców oraz ich integracji, co z kolei przełoży się na jakość ich życia.

Interwencja w ramach kierunku działania 2.1. opiera się na wykorzystaniu potencjału istniejących terenów zielonych, placów i skwerów, w tym tych, które utraciły swoje dawne funkcje ze względu na postępującą degradację. Elementem realizowanych działań będzie fizyczna odnowa, uporządkowanie przestrzeni publicznych oraz ich uzupełnienie o niezbędną infrastrukturę w celu zapewnienia mieszkańcom MOF atrakcyjnych i wielofunkcyjnych miejsc spędzania czasu wolnego. Konieczne jest uwzględnienie potrzeb i oczekiwań różnych grup wiekowych i społecznych, w tym również osób ze szczególnymi potrzebami. Infrastruktura stworzona w ramach zaplanowanych działań będzie wykorzystywana bowiem przede wszystkim przez mieszkańców MOF w celach rekreacyjno-wypoczynkowych, pełniąc przy tym funkcje integracyjne.

Racjonalne zagospodarowanie przestrzeni publicznych przyczyni się nie tylko do rozwoju oferty rekreacyjno-wypoczynkowej MOF, ale również do poprawy estetyki przestrzeni publicznych oraz adaptacji gmin do postępujących zmian klimatu. Rezultatem zaplanowanych działań będzie również promocja i upowszechnianie dziedzictwa historyczno-kulturowego i przemysłowego oraz walorów przyrodniczych MOF Sanok-Lesko poprzez lokalizowanie w przestrzeni publicznej elementów nawiązujących m.in. do historii i dziedzictwa naftowo-gazowego czy solowarskiego.

 <p>Kierunek działania 2.2</p>	<p>Rozwój mobilności miejskiej</p>
---	------------------------------------

W ramach Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko planowana jest realizacja projektów dotyczących przede wszystkim rozwoju infrastruktury ograniczającej zmotoryzowany ruch indywidualny lub integrującej różne formy transportu oraz działań towarzyszących rozwojowi transportu publicznego. Ich podstawą będzie dążenie do poprawy dostępu do usług transportowych w obrębie MOF oraz wspieranie rozwoju mobilności miejskiej we wszystkich partnerskich gminach w celu zwiększenia dostępności komunikacyjnej, poprawy skomunikowania między poszczególnymi gminami oraz zapewnienia bezpieczeństwa w ruchu drogowym, w tym zwłaszcza pieszym i rowerzystom.

Planowane przedsięwzięcia obejmują m.in.: wdrażanie bezemisyjnego lub niskoemisyjnego taboru autobusowego wraz z niezbędną infrastrukturą (np. w postaci ładowarek elektrycznych), realizację inwestycji drogowych służących poprawie bezpieczeństwa niezmotoryzowanych uczestników ruchu, modernizację obiektów infrastruktury transportu publicznego, czy budowę spójnej sieci ścieżek i dróg rowerowych o funkcjach komunikacyjnych, wraz z wszelką infrastrukturą towarzyszącą. Dzięki nowej i

zmodernizowanej infrastrukturze możliwa będzie poprawa skomunikowania w obrębie MOF, a także zwiększenie poziomu dostępności oferty poszczególnych gmin, w tym przede wszystkim oferty rekreacyjno-wypoczynkowej, kulturalnej i turystycznej. Realizacja działań związanych z rozwojem oferty transportu publicznego czy rozbudową infrastruktury rowerowej pozwoli na dotarcie do atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo miejsc obszaru, a także stworzenie miejsc aktywnego spędzania wolnego czasu oraz ożywienia turystycznego MOF.

Istotnym rezultatem zaplanowanych działań związanych z rozwojem infrastruktury dla ruchu niezmotoryzowanego i sprzyjającej aktywnej mobilności będzie również poprawa jakości powietrza. Stworzenie atrakcyjnej alternatywy dla indywidualnego transportu w postaci ścieżek i dróg rowerowych oraz wdrożenie niskoemisyjnego taboru autobusowego przyczyni się bowiem do ograniczenia emisji zanieczyszczeń w postaci spalin.

Zakres zaplanowanych działań wynika z diagnozy przeprowadzonej w ramach prac nad Strategią ZIT MOF Sanok-Lesko oraz jest spójny z założeniami *Planu Zrównoważonej Mobilności 2030+* (SUMP), gdzie zdefiniowano cele operacyjne takie m.in.: C2. Rozwój układu drogowego w sposób zwiększający dostępność do transportu zbiorowego i mobilności aktywnej, C4. Rozwój zintegrowanego systemu transportu publicznego oraz C6. Rozwój spójnej, zintegrowanej i bezpiecznej sieci rowerowej i pieszej. Ponadto, planowane działania w obszarze mobilności miejskiej są spójne z interwencją planowaną w ramach regionalnego planu transportowego, którym w przypadku województwa podkarpackiego będzie Program Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Podkarpackiego do roku 2030 (PSRT WP 2030). W ramach dokumentu zaplanowano bowiem realizację działań ukierunkowanych m.in. na rozwój sieci regionalnych tras i szlaków rowerowych oraz inwestycji w ścieżki rowerowe w miastach.

Zgodnie z założeniami PSRT WP 2030, na terenie MOF Sanok-Lesko zaplanowano również realizację inwestycji drogowych zmierzających do zwiększenia dostępności transportowej i integracji wewnętrznej Obszaru, takich jak m.in. budowa obwodnicy Sanoka etap II w ciągu DK 84 i obwodnicy Leska (krajowa północna), rozbudowa drogi krajowej nr 28 (w tym zjazd S19 Miejsce Piastowe - obwodnica Sanoka), czy inwestycje w projekty przebiegające przez obszar funkcjonalny w kierunku na Krosno i Przemyśl oraz wsparcie połączenia rdzenia z gminami południowo-wschodnimi obszaru funkcjonalnego (Lesko, Zagórz), a także z Ustrzykami Dolnymi i terenami przygranicznymi z Ukrainą.

Uzasadnienie zintegrowania Celu ZIT 2.

Podjęcie zintegrowane w ramach 2 celu strategicznego opiera się przede wszystkim na realizacji wspólnych przedsięwzięć infrastrukturalnych, które przyczynią się do wzmocnienia powiązań

funkcjonalno-przestrzennych między wszystkimi gminami MOF Sanok-Lesko, co jest istotne w aspekcie wzmocnienia konkurencyjności obszaru zarówno pod kątem osiedleńczym, jak i gospodarczym.

Wyznaczone w ramach 2. celu strategicznego kierunki działań są ze sobą spójne i wzajemnie się uzupełniają. Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych pozwoli na rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego w partnerskich gminach, a tym samym przyczyni się do tworzenia dogodnych warunków do wzmocniania kapitału społecznego MOF. Rozwój mobilności miejskiej będzie natomiast sprzyjał zwiększaniu dostępności oferty usług publicznych, a także wzmocnianiu powiązań przestrzenno-funkcjonalnych między poszczególnymi jednostkami. Zakłada się, że realizacja zaplanowanych działań przyczyni się przede wszystkim do podniesienia atrakcyjności osiedleńczej Obszaru.

Cel ZIT 2 jest komplementarny wobec Celu ZIT 1 z uwagi na fakt, iż jego realizacja warunkuje zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy MOF dzięki zapewnieniu wysokiego poziomu integracji przestrzenno-funkcjonalnej. Cele te są spójne i wzajemnie się uzupełniają, a ich realizacja pozwoli na kompleksowy rozwój MOF. Efekty kierunków działań przyczynią się do osiągnięcia zakładanych celów, a ich efekty będą spójne, zintegrowane i pozwolą na kompleksowy rozwój całego obszaru funkcjonalnego.

Zakładane rezultaty planowanych działań:

- Poprawa skomunikowania w obrębie MOF oraz zwiększenie dostępności komunikacyjnej Obszaru
- Ograniczenie nadmiernej emisji zanieczyszczeń do środowiska
- Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych
- Poprawa dostępności usług publicznych w MOF
- Rozwój oferty spędzania czasu wolnego i poprawa walorów wypoczynkowych MOF
- Stworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF

4.2 Uzasadnienie logiki ZIT

W odniesieniu do interwencji strategicznej wypracowano przedsięwzięcia zintegrowane, których realizacja przyczyni się do osiągnięcia wypracowanych celów ZIT.

Przedsięwzięcie zintegrowane to projekt, którego założenia wpisują się w cele rozwojowe obszaru funkcjonalnego i są ukierunkowane na rozwiązywanie wspólnych problemów rozwojowych. Ze względu na charakter projektów zintegrowanych, mają one zatem wpływ na więcej niż jedną gminę tworzącą dany MOF, przez co rekomendowanym sposobem jego wdrażania jest formuła partnerska.

Każdy projekt musi być jednoznacznie powiązany z innymi projektami w strategii i realizować przynajmniej jeden z poniższych warunków:¹⁹

- wspieranie rozwoju gospodarczego,
- dążenie do neutralności klimatycznej,
- wpływanie na zwiększenie dostępności do usług publicznych,
- realne przekładanie się na poprawę jakości życia mieszkańców,
- opieranie się na inteligentnym zarządzaniu.

Przedsięwzięcia zintegrowane zaplanowane do realizacji w ramach Strategii ZIT muszą zatem cechować się komplementarnością, co oznacza, że ich wdrażanie przyczyni się do wielokierunkowego rozwoju obszaru funkcjonalnego. Ponadto, poszczególne zadania powinny przynosić wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy dla partnerskich gmin. Istotny jest zatem przewidywany zasięg oddziaływania konkretnych przedsięwzięć, wyrażany m.in. poprzez zapewnienie szerokiego dostępu do nowoutworzonej w ramach interwencji strategicznej infrastruktury dla mieszkańców więcej niż jednej gminy MOF.

Schemat i logika interwencji ZIT wynika również z zapisów Programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027, w którym jako planowe do realizacji w ramach projektów zintegrowanych wskazano następujące typy działań:

Priorytet 6:

- ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury,
- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000,
- fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych,
- uzbrajanie terenów inwestycyjnych;

Priorytet 3:

- zintegrowany i efektywny system publicznego transportu zbiorowego na terenie miast i ich obszarów funkcjonalnych.

W odniesieniu do zdefiniowanych celów strategicznych ZIT oraz z uwzględnieniem zakresu wsparcia w ramach Programu FEP 2021-2027 wypracowano przedsięwzięcia zintegrowane.

¹⁹ Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027

Partnerskie gminy zgłaszały projekty rekomendowane do dofinansowania zgodnie z warunkami Programu i z uwzględnieniem kluczowych potrzeb w zakresie wspierania ich dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego. W efekcie powstała lista projektów podstawowych i rezerwowych, które następnie zestawiono w projekty zintegrowane zgodnie z obszarami tematycznymi.

W celu wykorzystania potencjału walorów historyczno-kulturowych i przyrodniczo-krajobrazowych MOF, partnerskie gminy zgłaszały projekty zakładające rozwój infrastruktury turystycznej. Na drodze diagnozy strategicznej zidentyfikowano bowiem kluczowe potencjały i potrzeby rozwojowe MOF, wśród których znalazł się przede wszystkim potencjał do rozwoju jego funkcji turystycznych. Wypracowanie wspólnego dla wszystkich gmin produktu turystycznego przełoży się na natężenie ruchu turystycznego w MOF oraz podniesienie konkurencyjności Obszaru w regionie i kraju. Tym samym możliwe będzie stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego poprzez dywersyfikację lokalnej gospodarki oraz rozszerzenie oferty usług publicznych.

Ponadto, na podstawie analizy posiadanych potencjałów, obecnych uwarunkowań oraz obserwowanych procesów i zmieniających się tendencji oraz oczekiwań mieszkańców, jako jeden z priorytetów rozwojowych MOF wskazano rozwój oferty kulturalnej. Pozwoli to na umożliwienie uczestnictwa w życiu kulturalnym wszystkim grupom mieszkańców i zwiększenia poziomu aktywności. W odpowiedzi na potrzeby mieszkańców wypracowano również projekt związany z poprawą standardu i dostępności przestrzeni publicznych oraz ich odpowiednie zagospodarowanie, co będzie stanowiło podstawę do rozwoju oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF.

Projekty i zadania wchodzące w skład poszczególnych przedsięwzięć zintegrowanych wpisują się w cele rozwoju obszaru funkcjonalnego objętego instrumentem, tj. są ujęte w Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko na lata 2021-2027 oraz ukierunkowane na rozwiązywanie wspólnych problemów i wyzwań gmin wchodzących w skład MOF, a także wykorzystanie ich potencjału rozwojowego.

Przedsięwzięcia zintegrowane zaplanowane do realizacji w ramach Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko obejmują swoim zasięgiem często więcej niż jedną gminę i uzupełniają się wzajemnie, co oznacza, że ich wdrażanie przyczyni się do wielokierunkowego rozwoju obszaru funkcjonalnego. Ponadto, zakłada się, że realizacja poszczególnych zadań przyniesie wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy dla partnerskich gmin. Istotny jest zatem przewidywany zasięg oddziaływania konkretnych przedsięwzięć, wyrażany m.in. poprzez zapewnienie szerokiego dostępu do nowoutworzonej w ramach interwencji strategicznej infrastruktury dla mieszkańców więcej niż jednej gminy MOF.

Wszystkie zadania wybrane do realizacji w ramach interwencji niniejszej strategii są ze sobą spójne i mają zintegrowany charakter. Zaplanowano bowiem wyłącznie przedsięwzięcia, które przyczynią się do wielokierunkowego rozwoju MOF Sanok-Lesko, a z ich efektów będzie mogła korzystać cała społeczność przedmiotowego obszaru. Zakres poszczególnych działań uwzględnia zadania skupione na wykorzystywaniu posiadanych potencjałów i niwelowaniu deficytów rozwojowych, a zasięg ich oddziaływania obejmuje cały obszar MOF. Realizacja projektów zintegrowanych pozwoli zatem na kompleksowy rozwój obszaru i rozwiązanie wspólnych problemów jednostek tworzących MOF. Uzasadnieniem i potwierdzeniem tego jest matryca zaprezentowana w kolejnym rozdziale.

Poniżej przedstawiono zestawienie przedsięwzięć zintegrowanych w odniesieniu do priorytetów określonych w FEP 2021-2027 oraz celów strategicznych i kierunków działania Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko.

 CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF		
Priorytet 6 – typy	Kierunek działania	Przedsięwzięcie zintegrowane
I. Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych	Kierunek działania 1.1. Rozwój funkcji turystycznych MOF w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe	Budowa oferty aktywnej turystyki w MOF Sanok-Lesko
		Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF Sanok-Lesko
II. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury	Kierunek działania 1.2. Rozwój oferty kulturalnej i wspieranie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym w celu stymulowania kapitału społecznego MOF	Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko
		Ochrona dziedzictwa kulturowego MOF Sanok-Lesko i poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF Sanok-Lesko

 CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju		
Priorytet 6 – typy	Kierunek działania	Przedsięwzięcie zintegrowane
IV. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych	Kierunek działania 2.1. Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych	Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF Sanok-Lesko poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych
		Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF Sanok-Lesko

 CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju		
Priorytet 3 Mobilność miejska	Kierunek działania	Przedsięwzięcie zintegrowane
2 (viii) zintegrowany i efektywny system publicznego transportu zbiorowego na terenie miast i ich obszarów funkcjonalnych	Kierunek działania 2.2. Rozwój mobilności miejskiej	Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko – infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor
		Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko - infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności

4.3 Matryca Strategii ZIT

Poniżej zaprezentowano matrycę interwencji ilustrującą logikę projektową interwencji ze szczególnym uwzględnieniem dwóch obligatoryjnych elementów strategii ZIT – celów strategicznych i listy realizujących je projektów. Dodatkowo odniesiono się do Priorytetów i Celów szczegółowych wynikających z programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027.

Cel strategiczny ZIT	Kierunek działania	Priorytet FEP 2021-2027	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Tytuł projektu zintegrowanego	Partnerzy projektu	Problemy/deficyty/potrzeby, na które odpowiedź stanowi projekt	Potencjały	Oddziaływanie na MOF
CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF	Kierunek działania 1.1. Rozwój funkcji turystycznych MOF w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich	Budowa oferty aktywnej turystyki w MOF Sanok-Lesko	Gmina Miasta Sanoka, Gmina Sanok, Gmina Lesko	<ul style="list-style-type: none"> Niedostatecznie wykorzystany potencjał turystyczny MOF Deficyty w zakresie infrastruktury noclegowej Słaba rozpoznawalność produktów turystycznych gmin MOF Brak spójnego produktu turystycznego wspólnego dla wszystkich gmin MOF 	<ul style="list-style-type: none"> Cenne zasoby historyczno-kulturowe i dziedzictwo przemysłowe MOF Wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe 	Realizacja zaplanowanych działań przyczyni się do podniesienia atrakcyjności turystycznej Obszaru, a tym samym do dywersyfikacji lokalnej gospodarki i wzmocnienia jej konkurencyjności, co będzie miało wpływ na cały MOF Sanok-Lesko.
	Kierunek działania 1.2. Rozwój oferty kulturalnej i wspieranie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym w celu stymulowania kapitału społecznego MOF			Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko	Gmina Miasta Sanoka, Gmina Sanok, Gmina Zagórz	<ul style="list-style-type: none"> Ograniczone możliwości rozwoju oferty instytucji kultury ze względu na niski standard budynków i brak odpowiedniego wyposażenia Zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych, potrzeba ich renowacji i ochrony ze względu na wysokie walory kulturowe Niekorzystne tendencje demograficzne – odpływ mieszkańców, starzenie się społeczeństwa 	<ul style="list-style-type: none"> Bogata historia i dziedzictwo historyczno-kulturowe oraz przemysłowe sprzyjające kształtowaniu tożsamości lokalnej Wysoki poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym MOF (duże zainteresowanie imprezami organizowanymi przez instytucje kultury) Działalność organizacji pozarządowych w zakresie upowszechniania kultury i wspierania włączenia społecznego Działalność klubów, kół i sekcji zainteresowań oraz Uniwersytetu Trzeciego Wieku 	Dzięki realizacji zaplanowanych działań możliwe będzie podniesienie poziomu uczestnictwa mieszkańców MOF w życiu kulturalnym, a tym samym stymulowanie jego rozwoju społeczno-gospodarczego. Wzrost poziomu aktywności i integracji społecznej mieszkańców oraz ich zaangażowania w procesy rozwojowe MOF będzie miało wpływ na cały obszar funkcjonalny.
	Kierunek działania 2.1. Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych			Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF Sanok-Lesko poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych	Gmina Miasta Sanoka, Gmina Sanok, Gmina Lesko	<ul style="list-style-type: none"> Obniżona atrakcyjność osiedleńcza Niski standard niektórych przestrzeni publicznych Występowanie barier architektonicznych w przestrzeniach publicznych, ograniczających dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami Niewielki udział terenów zieleni urządzonej w ogólnej powierzchni MOF Zły stan techniczny (wysoki poziom eksploatacji) infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej lub ich niewystarczająca dostępność 	<ul style="list-style-type: none"> Obecność atrakcyjnych przyrodniczo terenów – przede wszystkim bulwarów rzek: San i Ośława 	Realizacja zaplanowanych działań przyczyni się do poprawy atrakcyjności osiedleńczej MOF poprzez rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego w partnerskich gminach. Tym samym możliwe będzie tworzenie dogodnych warunków do wzmacniania kapitału społecznego MOF.
	Kierunek działania 2.2. Rozwój mobilności miejskiej			Cel szczegółowy 2(viii) Zintegrowany i efektywny system publicznego transportu	Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko – infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor	Gmina Miasta Sanoka, Gmina Sanok, Gmina Lesko, Gmina Zagórz	<ul style="list-style-type: none"> Postępujący proces suburbanizacji Zjawisko wykluczenia komunikacyjnego dotyczące przede wszystkim mieszkańców obszarów wiejskich 	<ul style="list-style-type: none"> Obecność wielu tras rowerowych umożliwiających sprawne poruszanie się w obrębie MOF

			zbiorowego na terenie miast i ich obszarów funkcjonalnych	Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko - infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności	Gmina Miasta Sanoka, Gmina Sanok, Gmina Lesko, Gmina Zagórz	<ul style="list-style-type: none"> • Niska jakość powietrza, której źródłem jest m.in. emisja liniowa z transportu • Obniżony poziom bezpieczeństwa w ruchu drogowym, przede wszystkim pieszych i rowerzystów 		poszczególnymi jednostkami zostaną wzmocnione, co przełoży się na wzrost jakości życia w obszarze funkcjonalnym.
--	--	--	---	---	--	---	--	--

5. Poziom operacyjny

Zgodnie z przepisami i wytycznymi zawartymi w Umowie Partnerstwa i Zasadach realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, strategia ZIT, pełniąca rolę strategii terytorialnej (w odniesieniu do zapisów art. 29 rozporządzenia ogólnego) składa się z sześciu elementów:

1. syntezy diagnozy obszaru realizacji ZIT wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych, w tym wzajemnych powiązań gospodarczych, społecznych i środowiskowych,
2. celów, które mają być zrealizowane w ramach ZIT uwzględniających podejście zintegrowane, oczekiwane wskaźniki rezultatu i produktu, powiązania z właściwym programem,
3. listy projektów wraz z informacją na temat sposobu ich wyboru oraz powiązania z innymi projektami,
4. źródeł finansowania,
5. warunków i procedur obowiązujących w realizacji Strategii ZIT,
6. opisu procesu zaangażowania partnerów społecznych i gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT oraz sprawozdanie (raport) z jego konsultacji społecznych.

W odniesieniu do ww. wytycznych, w niniejszym rozdziale zawarto zestawienie list projektów: podstawowych i rezerwowych, realizujących cele Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko. Karty poszczególnych projektów zintegrowanych zawierają kluczowe informacje o planowanych przedsięwzięciach, tj. m.in. partnerów i lokalizację projektu, ich zakres rzeczowy oraz wskaźniki produktu i rezultatu, a także budżet. Ponadto, dla każdego z projektów określono zakres komplementarności z kluczowymi dokumentami strategicznymi poprzez odniesienie do celu szczegółowego FEP 2021-2027, celu Strategii ZIT oraz priorytetu Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030. Zgodnie z wytycznymi, przedstawiono również opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych (...) oraz wskazano powiązania z innymi projektami ze Strategii ZIT.

5.1 Lista projektów podstawowych wybieranych w sposób niekonkurencyjny

1.	Tytuł projektu	Budowa oferty aktywnej turystyki w MOF Sanok-Lesko			
2.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE			
3.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich			
4.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF			
5.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	3.5. Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki			
6.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Miasta Sanoka Partnerzy: Gmina Sanok, Gmina Lesko			
7.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego			
8.	Lokalizacja projektu	Gmina miejska Sanok, Gmina Sanok, Gmina Lesko			
9.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Miasta Sanoka – rozwój i promowanie walorów turystycznych MOF, w tym budowa infrastruktury turystycznej i rozbudowa turystycznej infrastruktury rowerowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą			
		Gmina Sanok – budowa turystycznej infrastruktury rowerowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą			
		Gmina Lesko - budowa turystycznej infrastruktury rowerowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą			
10.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem – 1 szt. Liczba powstałych Miejsc Obsługi Rowerzystów (MOR) – 5 szt. Liczba powstałych Miejsc Obsługi Kamperów (MOK) – 1 szt. Wspierana infrastruktura rowerowa – 19,23 km Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) – 1 szt.</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem – 5 000 osób/rok Roczna liczba turystów korzystających ze szlaków rowerowych – 15 250 osób/rok Roczna liczba użytkowników infrastruktury rowerowej – 15 250 osób/rok</p>			
11.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Lesko	700 000,00	700 000,00	595 000,00	105 000,00
	Gmina Sanok	1 269 058,95	1 269 058,95	1 078 700,11	190 358,84
	Miasto Sanok	4 614 594,92	4 614 594,92	3 922 405,69	692 189,23
	RAZEM	6 583 653,87	6 583 653,87	5 596 105,80	987 548,07
Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita	Szacowana wartość wydatków	Szacowana wartość dofinansowania	Szacowana wartość wkładu własnego	

		projektu (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	kwalifikowalny ch (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	ze środków FEP 2021-2027 (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	(PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł
	Gmina Lesko	3 010 000,00	3 010 000,00	2 558 500,00	451 500,00
	Gmina Sanok	5 456 953,49	5 456 953,49	4 638 410,47	818 543,01
	Miasto Sanok	19 842 758,18	19 842 758,18	16 866 344,47	2 976 413,71
	RAZEM	28 309 711,66	28 309 711,66	24 063 254,94	4 246 456,72
12.	Okres realizacji projektu	2027			
13.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	<p>Projekt jest komplementarny wobec projektu <i>Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF</i> ze względu na fakt, iż zakres obu obejmuje przede wszystkim realizację działań ukierunkowanych na podniesienie atrakcyjności turystycznej MOF Sanok-Lesko. Rozbudowa infrastruktury rowerowej i wodnej w połączeniu z zagospodarowaniem tras turystycznych przyczyni się to rozwoju oferty skierowanej do turystów ponadlokalnych, a tym samym zwiększenia natężenia ruchu turystycznego w MOF.</p> <p>Projekt jest również powiązany z projektami: <i>Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych</i> oraz <i>Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF</i>. Ich zakres opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu potencjału atrakcyjnego środowiska przyrodniczego do rozwoju oferty spędzania czasu wolnego, co z kolei przełoży się nie tylko na wzrost atrakcyjności osiedleńczej MOF, ale również poprawę wizerunku Obszaru dzięki podniesieniu jakości przestrzeni publicznych. Zakłada się, że tym samym wzrośnie również atrakcyjność turystyczna MOF.</p> <p>Ponadto, projekt jest spójny z projektami: <i>Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko</i> i <i>Poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF</i>. Ze wspieranej w ich ramach infrastruktury instytucji kultury będą bowiem korzystać nie tylko mieszkańcy MOF, ale również odwiedzający go turyści. Z tego względu rozwój oferty kulturalnej przyczyni się również do zwiększenia atrakcyjności turystycznej obszaru.</p> <p>Zakres projektu jest również spójny z projektem <i>Rozwój mobilności miejskiej</i>. Oba uwzględniają bowiem m.in. rozwój infrastruktury rowerowej, co przełoży się na poprawę skomunikowania obszaru i umożliwi nie tylko sprawne przemieszczanie się w jego granicach, ale również zwiedzanie i uprawianie aktywnej turystyki.</p>			

14.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze turystyki – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii.</p> <p>Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>
-----	---	---

2.	Tytuł projektu	Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
4.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	2.3. Kultura i dziedzictwo kulturowe
5.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Zagórz Partnerzy: Gmina Miasta Sanoka, Gmina Sanok
6.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego
7.	Lokalizacja projektu	Gmina miejska Sanok, Gmina Sanok, Gmina Zagórz
8.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	<p>Gmina Miasta Sanoka – rozwój instytucji kultury poprzez doposażenie Mediateki w Sanoku</p> <p>Gmina Sanok – rozwój instytucji kultury poprzez roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie zabytkowego domu Ehrlichów oraz dostosowanie obiektu na cele działalności kulturalnej wraz z wyposażeniem oraz zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem; rozwój instytucji kultury poprzez wyposażenie Centrum Kultury i Tradycji Regionalnej w Strachocinie</p>

		Gmina Zagórz – budowa i wyposażenie Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Zagórzcu wraz z zagospodarowaniem terenu; roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie obiektów zabytkowych wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem i poprawą dostępności obiektu, w tym budową drogi dojazdowej			
9.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem – 5 szt. Liczba instytucji kultury objętych wsparciem – 4 szt. Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) – 4 szt. Liczba zabytków nieruchomości objętych wsparciem – 3 szt.</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem – 16 000 osób/rok</p>			
10.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Sanok	957 491,95	957 491,95	813 868,16	143 8623,79
	Gmina Zagórz	2 583 291,18	2 583 291,18	2 195 797,50	387 493,68
	Miasto Sanok	158 503,67	158 503,67	134 728,12	23 775,55
	RAZEM	3 699 286,80	3 699 286,80	3 144 393,78	554 893,02
	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>
	Gmina Sanok	4 117 215,40	4 117 215,40	3 499 633,09	617 582,31
	Gmina Zagórz	11 108 152,06	11 108 152,06	9 441 929,25	1 666 222,81
	Miasto Sanok	681 565,77	681 565,77	579 330,92	102 234,86
	RAZEM	15 906 933,23	15 906 933,23	13 520 893,25	2 386 039,97
11.	Okres realizacji projektu	2026-2027			
12.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	Projekt jest komplementarny wobec projektu <i>Poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF</i> ze względu na fakt, iż zakres obu obejmuje przede wszystkim rozwój oferty kulturalnej MOF Sanok-Lesko. Modernizacja i doposażenie obiektów instytucji kultury oraz zachowanie obiektów zabytkowych przyczyni się do zwiększenia dostępności zasobów dziedzictwa kulturowego MOF dla jego mieszkańców, a także do promocji jego cennych walorów w regionie. Tym samym projekt jest również spójny z projektami <i>Budowa oferty aktywnej turystyki weekendowej w MOF</i> i <i>Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF</i> . Ponadto, dzięki rozbudowie infrastruktury rowerowej możliwe będzie m.in. zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych stanowiących ważne atrakcje turystyczne MOF. Projekt jest również powiązany z projektami: <i>Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych</i> oraz <i>Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF</i> . Ich zakres opiera się przede wszystkim na rozwoju oferty spędzania			

		<p>czasu wolnego, co możliwe będzie również dzięki realizacji przedsięwzięć związanych z rozwojem oferty kulturalnej.</p> <p>Zakres projektu jest również spójny z projektem <i>Rozwój mobilności miejskiej</i>. Oba uwzględniają bowiem m.in. rozwój infrastruktury rowerowej, co przełoży się na poprawę skomunikowania obszaru i zwiększenie poziomu dostępności instytucji kultury.</p>
13.	<p>Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów</p>	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze oferty kulturalnej – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii.</p> <p>Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>

3.		Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF Sanok-Lesko poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych			
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE			
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich			
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju			
4.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	4.2. Planowanie przestrzenne wspierające aktywizację społeczności i aktywizacja obszarów zdegradowanych			
5.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Sanok Partnerzy: Gmina Miasta Sanoka, Gmina Lesko			
6.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego			
7.	Lokalizacja projektu	Gmina miejska Sanok, Gmina Sanok, Gmina Lesko			
8.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Miasta Sanoka – fizyczna odnowa i zagospodarowanie przestrzeni publicznych sprzyjających integracji mieszkańców lub zwiększających możliwość ich wypoczynku i aktywności wraz z dostosowaniem do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz uzupełnieniem zieleni			
		Gmina Sanok - fizyczna odnowa i zagospodarowanie przestrzeni publicznych sprzyjających integracji mieszkańców lub zwiększających możliwość ich wypoczynku i aktywności poprzez wyposażenie w infrastrukturę rekreacyjno-wypoczynkową wraz z elementami zielono-niebieskiej infrastruktury			
		Gmina Lesko – fizyczna odnowa i zagospodarowanie przestrzeni publicznych sprzyjających integracji mieszkańców lub zwiększających możliwość ich wypoczynku i aktywności wraz z elementami zielono-niebieskiej infrastruktury			
9.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich – 6,85 ha Zielona infrastruktura objęta wsparciem do celów innych niż przystosowanie się do zmian klimatu – 58 368 m²</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Ludność mająca dostęp do nowej lub udoskonalonej zielonej infrastruktury - 16 000 osób</p>			
10.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Miasto Sanok	2 266 602,42	2 266 602,42	1 926 612,07	339 990,35
	Gmina Sanok	1 446 808,51	1 446 808,51	1 229 787,23	217 021,28
	Gmina Lesko	1 509 597,79	1 509 597,79	1 283 158,12	226 439,67
	RAZEM	5 223 008,72	5 223 008,72	4 439 557,42	783 451,30
Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita	Szacowana wartość wydatków	Szacowana wartość dofinansowania	Szacowana wartość wkładu własnego	

		projektu (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	kwalifikowal- nych (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	ze środków FEP 2021-2027 (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	(PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł
	Miasto Sanok	9 746 390,42	9 746 390,42	8 284 431,90	1 461 958,52
	Gmina Sanok	6 221 276,60	6 221 276,60	5 288 085,11	933 191,49
	Gmina Lesko	6 491 270,50	6 491 270,50	5 517 579,92	973 690,58
	RAZEM	22 458 937,51	22 458 937,51	19 090 096,91	3 368 840,60
11.	Okres realizacji projektu	2026-2027			
12.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	<p>Projekt jest komplementarny wobec projektu <i>Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF</i> ze względu na fakt, iż zakres obu obejmuje przede wszystkim rozwój oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji poprzez zagospodarowanie i poprawę standardu przestrzeni publicznych.</p> <p>Projekt jest również powiązany z projektami: <i>Budowa oferty aktywnej turystyki weekendowej w MOF</i> i <i>Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF</i>. Ich zakres opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu potencjału różnorodnego środowiska przyrodniczego i zasobów kulturowych do rozwoju oferty turystycznej MOF, co z kolei przełoży się nie tylko na podniesienie jego atrakcyjności turystycznej, ale również urozmaicenie oferty wypoczynkowej.</p> <p>Ponadto, projekt jest spójny z projektami <i>Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko</i> oraz <i>Poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF</i>. Odnowa i zagospodarowanie przestrzeni publicznych przyczyni się do bowiem rozwoju oferty rekreacyjno-wypoczynkowej, która będzie stanowiła uzupełnienie oferty spędzania czasu wolnego podobnie jak oferta instytucji kultury.</p> <p>Zakres projektu jest również spójny z projektem <i>Rozwój mobilności miejskiej</i>. Oba uwzględniają bowiem m.in. rozwój infrastruktury rowerowej, co przełoży się na poprawę skomunikowania obszaru i zwiększenie poziomu dostępności oferty rekreacyjno-wypoczynkowej.</p>			
13.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze standardu przestrzeni publicznych i oferty spędzania czasu wolnego – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii.</p> <p>Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>			

5.2 Lista projektów rezerwowych wybieranych w sposób niekonkurencyjny

1.	Tytuł projektu	Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF Sanok-Lesko			
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE			
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich			
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF			
4.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	3.5. Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki			
5.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Lesko Partnerzy: Gmina Sanok, Gmina Zagórz			
6.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego			
7.	Lokalizacja projektu	Gmina Sanok, Gmina Zagórz, Gmina Lesko			
8.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Sanok – budowa infrastruktury turystycznej, w tym związanej z ciekami lub zbiornikami wodnymi w miejscowościach Międzybródź i Mrzyglód			
		Gmina Zagórz – rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych poprzez zagospodarowanie trasy turystycznej prowadzącej do zabytkowych ruin klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz			
		Gmina Lesko – zagospodarowanie terenów przybrzeżnych rzeki San na cele turystyczne			
9.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem – 2 szt. Długość wspartych tras turystycznych – 1,7 km Liczba powstałych Miejsc Przyjaznych Kajakarzom (MPK) – 2 szt.</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem – 5 000 osób Roczna liczba turystów korzystających ze szlaków kajakowych – 3 000 osób Roczna liczba turystów korzystających ze wspartych szlaków turystycznych – 5 000 osób</p>			
10.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Lesko	120 000,00	120 000,00	102 000,00	18 000,00
	Gmina Sanok	500 000,00	500 000,00	425 000,00	75 000,00
	Gmina Zagórz	931 395,35	931 395,35	791 686,05	139 709,30
	RAZEM	1 551 395,35	1 551 395,35	1 318 686,05	232 709,30
Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	

			ch (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	2021-2027 (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	
	Gmina Lesko	516 000,00	516 000,00	438 600,00	77 400,00
	Gmina Sanok	2 150 000,00	2 150 000,00	1 827 500,00	322 500,00
	Gmina Zagórz	4 005 000,00	4 005 000,00	3 404 250,00	600 750,00
	RAZEM	6 671 000,00	6 671 000,00	5 670 350,00	399 900,00
11.	Okres realizacji projektu	2024-2027			
12.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	<p>Projekt jest komplementarny wobec projektu <i>Budowa oferty aktywnej turystyki weekendowej w MOF</i> ze względu na fakt, iż zakres obu obejmuje przede wszystkim realizację działań ukierunkowanych na podniesienie atrakcyjności turystycznej MOF Sanok-Lesko. Rozbudowa infrastruktury rowerowej i wodnej w połączeniu z zagospodarowaniem tras turystycznych przyczyni się to rozwojowi oferty skierowanej do turystów ponadlokalnych, a tym samym zwiększenia natężenia ruchu turystycznego w MOF.</p> <p>Projekt jest również powiązany z projektami: <i>Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych oraz Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF</i>. Ich zakres opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu potencjału atrakcyjnego środowiska przyrodniczego do rozwoju oferty spędzania czasu wolnego, co z kolei przełoży się nie tylko na wzrost atrakcyjności osiedleńczej MOF, ale również poprawę wizerunku Obszaru dzięki podniesieniu jakości przestrzeni publicznych. Zakłada się, że tym samym wzrośnie również atrakcyjność turystyczna MOF.</p> <p>Ponadto, projekt jest spójny z projektami: <i>Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko</i> i <i>Poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF</i>. Ze wspieranej w ich ramach infrastruktury instytucji kultury będą bowiem korzystać nie tylko mieszkańcy MOF, ale również odwiedzający go turyści. Z tego względu rozwój oferty kulturalnej przyczyni się również do zwiększenia atrakcyjności turystycznej obszaru.</p> <p>Zakres projektu jest również spójny z projektem <i>Rozwój mobilności miejskiej</i>. Oba uwzględniają bowiem m.in. rozwój infrastruktury rowerowej, co przełoży się na poprawę skomunikowania obszaru i umożliwi nie tylko sprawne przemieszczanie się w jego granicach, ale również zwiedzanie i uprawianie aktywnej turystyki.</p>			

13.	<p>Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów</p>	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze turystyki – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii. Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>
-----	--	--

2.		Ochrona dziedzictwa kulturowego MOF Sanok-Lesko i poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF Sanok-Lesko			
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE			
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich			
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF			
4.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	2.3. Kultura i dziedzictwo kulturowe			
5.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Miasta Sanoka Partnerzy: Gmina Lesko, Gmina Zagórz			
6.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego			
7.	Lokalizacja projektu	Gmina Lesko, Gmina Zagórz, Miasto Sanok			
8.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Lesko – roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie obiektów zabytkowych (budynek dawnej synagogi w Lesku) oraz modernizacja amfiteatru w Parku Zamkowym			
		Gmina Zagórz – rozwój instytucji kultury poprzez roboty budowlane oraz roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie obiektów zabytkowych (Zespół Klasztorny Karmelitów Bosych w Zagórz), adaptacja budynku byłego dworca PKP w Zagórz na cele kulturalno-społeczne			
		Gmina Miasta Sanoka - roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie obiektów zabytkowych (zabytkowa kamienica „Ramerówka” w Sanoku)			
9.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem – 4 szt. Liczba instytucji kultury objętych wsparciem – 1 szt. Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem – 4 szt. Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) – 1 szt.</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem – 34 500 osób</p>			
10.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Lesko	1 000 000,00	1 000 000,00	850 000,00	150 000,00
	Gmina Zagórz	3 893 750,00	3 893 750,00	3 309 687,50	584 062,50
	Miasto Sanok	1 162 790,70	1 162 790,70	988 372,09	174 418,60
	RAZEM	6 056 540,70	6 056 540,70	5 148 059,59	908 481,10
Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	

	Gmina Lesko	4 300 000,00	4 300 000,00	3 655 000,00	645 000,00
	Gmina Zagórz	16 743 125,00	16 743 125,00	14 231 656,25	2 511 468,75
	Miasto Sanok	5 000 000,00	5 000 000,00	4 250 000,00	750 000,00
	RAZEM	26 043 125,00	26 043 125,00	22 136 656,25	3 906 468,75
11.	Okres realizacji projektu	2024-2027			
12.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	<p>Projekt jest komplementarny wobec projektu <i>Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko</i> ze względu na fakt, iż zakres obu obejmuje przede wszystkim rozwój oferty kulturalnej MOF Sanok-Lesko. Modernizacja i wyposażenie obiektów instytucji kultury oraz zachowanie obiektów zabytkowych przyczyni się do zwiększenia dostępności zasobów dziedzictwa kulturowego MOF dla jego mieszkańców, a także do promocji jego cennych walorów w regionie. Tym samym projekt jest również spójny z projektami <i>Budowa oferty aktywnej turystyki weekendowej w MOF</i> i <i>Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF</i>. Ponadto, dzięki rozbudowie infrastruktury rowerowej możliwe będzie m.in. zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych stanowiących ważne atrakcje turystyczne MOF.</p> <p>Projekt jest również powiązany z projektami: <i>Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych</i> oraz <i>Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF</i>. Ich zakres opiera się przede wszystkim na rozwoju oferty spędzania czasu wolnego, co możliwe będzie również dzięki realizacji przedsięwzięć związanych z rozwojem oferty kulturalnej.</p> <p>Zakres projektu jest również spójny z projektem <i>Rozwój mobilności miejskiej</i>. Oba uwzględniają bowiem m.in. rozwój infrastruktury rowerowej, co przełoży się na poprawę skomunikowania obszaru i zwiększenie poziomu dostępności instytucji kultury.</p>			
13.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze oferty kulturalnej – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii. Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>			

3.		Rozwój oferty wypoczynkowej w oparciu walory kulturowe i przyrodnicze MOF Sanok-Lesko			
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE			
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich			
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju			
4.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	4.2. Planowanie przestrzenne wspierające aktywizację społeczności i aktywizacja obszarów zdegradowanych			
5.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Zagórz Partnerzy: Gmina Sanok			
6.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego			
7.	Lokalizacja projektu	Gmina Sanok, Gmina Zagórz			
8.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Sanok – fizyczna odnowa przestrzeni publicznych sprzyjających integracji mieszkańców lub zwiększających możliwość ich wypoczynku i aktywności, w tym budowa tematycznych placów zabaw bazujących na dziedzictwie solowymskim			
		Gmina Zagórz - fizyczna odnowa przestrzeni publicznych sprzyjających integracji mieszkańców lub zwiększających możliwość ich wypoczynku i aktywności – budowa infrastruktury rekreacyjnej			
9.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich – 1,2 ha</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Ludność mająca dostęp do nowej lub udoskonalonej zielonej infrastruktury - 4500 osób</p>			
10.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Sanok	478 000,00	478 000,00	406 300,00	71 700,00
	Gmina Zagórz	1 112 500,00	1 112 500,00	945 625,00	166 875,00
	RAZEM	1 590 500,00	1 590 500,00	1 351 925,00	238 575,00
	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>
Gmina Sanok	2 055 400,00	2 055 400,00	1 747 090,00	308 310,00	
Gmina Zagórz	4 783 750,00	4 783 750,00	4 066 187,50	717 562,50	
RAZEM	6 839 150,00	6 839 150,00	5 813 277,50	1 025 872,50	
11.	Okres realizacji projektu	2024-2027			

12.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	<p>Projekt jest komplementarny wobec projektu <i>Rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji mieszkańców MOF poprzez poprawę standardu i dostępności przestrzeni publicznych</i> ze względu na fakt, iż zakres obu obejmuje przede wszystkim rozwój oferty spędzania czasu wolnego oraz tworzenie warunków do integracji poprzez zagospodarowanie i poprawę standardu przestrzeni publicznych.</p> <p>Projekt jest również powiązany z projektami: <i>Budowa oferty aktywnej turystyki weekendowej w MOF</i> i <i>Rozwój infrastruktury turystycznej w MOF</i>. Ich zakres opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu potencjału różnorodnego środowiska przyrodniczego i zasobów kulturowych do rozwoju oferty turystycznej MOF, co z kolei przełoży się nie tylko na podniesienie jego atrakcyjności turystycznej, ale również urozmaicenie oferty wypoczynkowej.</p> <p>Ponadto, projekt jest spójny z projektami <i>Rozwój zaplecza kulturowego wraz z promocją walorów kulturowych MOF Sanok-Lesko</i> oraz <i>Poprawa jakości infrastruktury kultury w MOF</i>. Odnowa i zagospodarowanie przestrzeni publicznych przyczyni się do bowiem rozwoju oferty rekreacyjno-wypoczynkowej, która będzie stanowiła uzupełnienie oferty spędzania czasu wolnego podobnie jak oferta instytucji kultury.</p> <p>Zakres projektu jest również spójny z projektem <i>Rozwój mobilności miejskiej</i>. Oba uwzględniają bowiem m.in. rozwój infrastruktury rowerowej, co przełoży się na poprawę skomunikowania obszaru i zwiększenie poziomu dostępności oferty rekreacyjno-wypoczynkowej.</p>
13.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze standardu przestrzeni publicznych i oferty spędzania czasu wolnego – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii.</p> <p>Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>

4.	Tytuł projektu	Podnoszenie atrakcyjności inwestycyjnej MOF Sanok-Lesko
14.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE
15.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego,

		kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich			
16.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju			
17.	Priorytet Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackie 2030	3.5. Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki			
18.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Zagórz			
19.	Forma prawna wnioskodawcy	jednostka samorządu terytorialnego			
20.	Lokalizacja projektu	Gmina Zagórz			
21.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Zagórz - kompleksowe uzbrojenie i przygotowanie terenów inwestycyjnych, w tym inkubatora przedsiębiorczości			
22.	Wskaźniki produktu i rezultatu	<p>Wskaźniki produktu: Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 73 831 osób Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego – 1 szt. Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego – 1 szt. Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych –</p> <p>Wskaźniki rezultatu: Liczba inwestycji zlokalizowanych na przygotowanych terenach inwestycyjnych –</p>			
23.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Zagórz	5 116 279,07	5 116 279,07	4 348 837,21	767 441,86
	RAZEM	5 116 279,07	5 116 279,07	4 348 837,21	767 441,86
	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>
	Gmina Zagórz	22 000 000,00	22 000 000,00	18 700 000,00	3 300 000,00
	RAZEM	22 000 000,00	22 000 000,00	18 700 000,00	3 300 000,00
24.	Okres realizacji projektu	2024-2027			
25.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	Projekt jest komplementarny wobec wszystkich projektów zintegrowanych określonych w Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko, ze względu na fakt, iż jego zakres skupia się m.in. na poprawie atrakcyjności inwestycyjnej MOF, co pośrednio przełoży się również na poprawę atrakcyjności osiedleńczej obszaru.			

26.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze atrakcyjności oferty inwestycyjnej MOF – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii.</p> <p>Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>
-----	---	--

5.3 Lista projektów podstawowych wybieranych w sposób konkurencyjny

1.	Tytuł projektu	Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko – infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 3 – MOBILNOŚĆ MIEJSKA
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 2(viii) wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju
4.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Miasta Sanoka lub podmiot świadczący usługi publiczne w ramach realizacji obowiązków własnych jednostek samorządu terytorialnego Partnerzy: Gmina Sanok, Gmina Lesko, Gmina Zagórz
5.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	<p>Gmina Miasta Sanoka – Infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, w tym infrastruktura ograniczająca zmotoryzowany ruch indywidualny lub integrująca różne formy transportu oraz działania towarzyszące rozwojowi transportu publicznego; bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor transportu publicznego oraz systemy ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności wraz z niezbędną infrastrukturą; przedsięwzięcia towarzyszące</p> <p>Gmina Sanok – Infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, w tym infrastruktura ograniczająca zmotoryzowany ruch indywidualny lub integrująca różne formy transportu oraz działania towarzyszące rozwojowi transportu publicznego; bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor transportu publicznego oraz systemy ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności wraz z niezbędną infrastrukturą; przedsięwzięcia towarzyszące</p> <p>Gmina Lesko - Infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, w tym infrastruktura ograniczająca zmotoryzowany ruch indywidualny lub integrująca różne formy transportu oraz działania towarzyszące rozwojowi transportu publicznego; bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor transportu</p>

		publicznego oraz systemu ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności wraz z niezbędną infrastrukturą; przedsięwzięcia towarzyszące			
		Gmina Zagórz - Infrastruktura publicznego transportu zbiorowego, w tym infrastruktura ograniczająca zmotoryzowany ruch indywidualny lub integrująca różne formy transportu oraz działania towarzyszące rozwojowi transportu publicznego; bezemisyjny lub niskoemisyjny tabor transportu publicznego oraz systemu ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności wraz z niezbędną infrastrukturą; przedsięwzięcia towarzyszące			
6.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>
	Gmina Miasta Sanoka	19 452 000,00	19 452 000,00	16 534 200,00	2 917 800,00
	Gmina Sanok	21 600 000,00	21 600 000,00	18 360 000,00	3 240 000,00
	Gmina Lesko	5 500 000,00	5 500 000,00	4 675 000,00	825 000,00
	Gmina Zagórz	8 000 000,00	8 000 000,00	6 800 000,00	1 200 000,00
	RAZEM	54 552 000,00	54 552 000,00	46 369 200,00	8 182 800,00
7.	Okres realizacji projektu	2024-2027			
8.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	Projekt jest komplementarny wobec wszystkich projektów zintegrowanych określonych w Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko, ze względu na fakt, iż jego zakres skupia się m.in. na poprawie skomunikowania w granicach MOF, a tym samym podniesieniu poziomu dostępności oferty spędzania czasu wolnego, oferty kulturalnej, czy oferty turystycznej.			
9.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	<p>W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu 2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze mobilności miejskiej – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii.</p> <p>Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).</p>			

2.	Tytuł projektu	Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko - infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności			
1.	Priorytet FEP 2021-2027	PRIORYTET 3 – MOBILNOŚĆ MIEJSKA			
2.	Cel szczegółowy FEP 2021-2027	Cel szczegółowy 2(viii) wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej			
3.	Cel Strategii ZIT	Cel ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju			
4.	Lider projektu/partnerzy projektu	Lider: Gmina Lesko Partnerzy: Gmina Sanok, Gmina Miasta Sanoka, Gmina Zagórz			
5.	Zakres rzeczowy – typ projektu zgodny z FEP 2021-2027	Gmina Miasta Sanoka – infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności; przedsięwzięcia towarzyszące Gmina Sanok – infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności; przedsięwzięcia towarzyszące Gmina Lesko - infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności; przedsięwzięcia towarzyszące Gmina Zagórz - infrastruktura dla ruchu niezmotoryzowanego i mikromobilności, rozwiązania cyfrowe, działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa, przedsięwzięcia towarzyszące			
6.	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (EUR)	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (EUR)	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (EUR)	Szacowana wartość wkładu własnego (EUR)
	Gmina Miasta Sanoka	2 325 581,40	2 325 581,40	1 976 744,19	348 837,21
	Gmina Sanok	1 860 465,12	1 860 465,12	1 581 395,35	279 069,77
	Gmina Lesko	348 837,21	348 837,21	296 511,63	52 325,58
	Gmina Zagórz	2 441 860,47	2 441 860,47	2 075 581,40	366 279,07
	RAZEM	6 976 744,20	6 976 744,20	5 930 232,57	1 046 511,63
	Budżet projektu – źródło finansowania	Wartość całkowita projektu (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wydatków kwalifikowalnych (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość dofinansowania ze środków FEP 2021-2027 (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>	Szacowana wartość wkładu własnego (PLN) <i>wg kursu 1€ = 4,3 zł</i>
	Gmina Miasta Sanoka	10 000 000,00	10 000 000,00	8 500 000,00	1 500 000,00
	Gmina Sanok	8 000 000,00	8 000 000,00	6 800 000,00	1 200 000,00
	Gmina Lesko	1 500 000,00	1 500 000,00	1 275 000,00	225 000,00
Gmina Zagórz	10 500 000,00	10 500 000,00	8 925 000,00	1 575 000,00	
RAZEM	30 000 000,00	30 000 000,00	25 500 000,00	4 500 000,00	
7.	Okres realizacji projektu	2024-2027			
8.	Powiązanie z innymi projektami ze Strategii ZIT	Projekt jest komplementarny wobec wszystkich projektów zintegrowanych określonych w Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko, ze względu na fakt, iż jego zakres skupia się m.in. na poprawie skomunikowania w granicach MOF, a tym samym podniesieniu poziomu dostępności oferty spędzania czasu wolnego, oferty kulturalnej, czy oferty turystycznej.			
9.	Opis procesu wskazania projektu i zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów	W celu identyfikacji projektów rekomendowanych do wsparcia na etapie prac nad Strategią przeprowadzono szereg spotkań z przedstawicielami gmin MOF Sanok-Lesko oraz Zespołu Doradczego składającego się z partnerów społeczno-gospodarczych i reprezentantów innych podmiotów wyłonionych podczas naboru przeprowadzonego w sierpniu			

reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem projektów	2023 r. Przedmiotem spotkań było m.in. pogłębienie diagnozy strategicznej oraz zidentyfikowanie kluczowych priorytetów rozwojowych MOF. Niniejszy projekt zintegrowany powstał w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy i wyzwania w obszarze mobilności miejskiej – jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i kierunkowej Strategii. Lista projektów rekomendowanych do wsparcia w ramach instrumentu ZIT była konsultowana z Zespołem Doradczym, który uczestniczył w pracach nad Strategią na każdym etapie jej powstawania. Szerokie grono interesariuszy zostanie zaangażowane również w proces wdrażania założeń Strategii oraz realizacji zaplanowanych w jej ramach projektów zintegrowanych. Realizacja poszczególnych zadań będzie się odbywała z udziałem partnerów społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych oraz mieszkańców, a także przedstawicieli grup docelowych (odbiorców rezultatów projektów).
---	---

6. Założenia wdrożeniowe

6.1 System realizacji Strategii

Warunki realizacji ZIT wynikają z zapisów Ustawy Wdrożeniowej, w szczególności z art. 34 ust. 6. w którym wskazuje, że warunkami realizacji ZIT jest:

1. powołanie związku ZIT, o którym mowa w ust. 5²⁰;
2. opracowanie i uchwalenie przez podmioty, o których mowa w ust. 5, strategii terytorialnej, o której mowa w art. 29 Rozporządzenia Ogólnego, zwanej dalej „strategią ZIT”, z zastrzeżeniem ust. 9 oraz jej pozytywne zaopiniowanie przez właściwą instytucję zarządzającą programem w terminie 60 dni od dnia otrzymania – w zakresie możliwości finansowania strategii ZIT w ramach tego programu;
3. opracowanie i uchwalenie do dnia 31 grudnia 2025 r. strategii rozwoju ponadlokalnego, o której mowa w art. 10 g ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, w przypadku miejskiego obszaru funkcjonalnego, o którym mowa w ust. 2, miasta będącego siedzibą władz samorządowych województwa lub wojewody, a do czasu jej uchwalenia opracowanie i uchwalenie strategii ZIT.

W dniu 6 kwietnia 2023 r. gminy tworzące MOF podpisały porozumienie międzygminne²¹ w sprawie Związku ZIT, mającego na celu dalszą współpracę jednostek samorządu terytorialnego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok - Lesko, służącego realizacji zadań w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w latach 2021 – 2027. Związek ZIT stanowi wspólną reprezentację jednostek samorządu terytorialnego i ma celu kierowanie polityką rozwoju na obszarze MOF. Porozumienie swoim działaniem obejmuje cztery gminy wchodzące w skład MOF, takie jak: Miasto Sanok, Gmina Sanok, Gmina Lesko i Gmina Zagórz. Na mocy porozumienia rolę Lidera przyjęło Miasto Sanok.

²⁰ Art. 34. ust. 5 Ustawy Wdrożeniowej: ZIT są zarządzane przez związek ZIT utworzony w jednej z form współpracy jednostek samorządu terytorialnego, o których mowa w art. 64, art. 74 i art. 84 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559, 583 i 1005) albo w ustawie z dnia 9 marca 2017 r. o związku metropolitalnym w województwie śląskim (Dz. U. z 2022 r. poz. 439 i 583), a w przypadku udziału w związku ZIT powiatu stosuje się również przepisy art. 5 ust. 2, art. 72a, art. 73 i art. 75 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 528 i 583).

²¹ Porozumienie międzygminne zawarte w dniu 6.04.2023 r. w sprawie Związku ZIT, mającego na celu dalszą współpracę jednostek samorządu terytorialnego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok - Lesko, służącego realizacji zadań w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w latach 2021 – 2027 (DUWP 9.05.2023 r. poz. 2706).

W strukturze organizacyjnej Związku ZIT wyróżnia się Lidera, Komitet Sterujący i Zespół Zadaniowy oraz Zespół Doradczy, których charakterystykę wraz z przedstawieniem podstawowego zakresu obowiązków przedstawiono poniżej.

Tabela 5 Schemat organizacyjny Związku ZIT

Struktura Związku ZIT	Charakterystyka
Lider	<ul style="list-style-type: none"> • koordynuje prace w programowaniu nowej perspektywy finansowej 2021 - 2027 dotyczących MOF Sanok – Lesko, • programuje, negocjuje i przygotowuje dokumenty strategiczne oraz wszelkie inne dokumenty niezbędne do realizacji ZIT oraz uzgadnia je z właściwym ministerstwem ds. rozwoju regionalnego, Zarządem Województwa Podkarpackiego oraz innymi podmiotami.
Komitet Sterujący	<ul style="list-style-type: none"> • podejmuje decyzje, w szczególności dotyczące opracowania Strategii ZIT MOF, aktualizacji Strategii, w tym części zawierającej listę przedsięwzięć do realizacji, w drodze konsensusu wszystkich członków, • w skład Komitetu wchodzi osoby uprawnione do reprezentowania Stron Porozumienia w osobach: Burmistrz Miasta Sanoka, Wójt Gminy Sanok, Burmistrz Miasta i Gminy Zagórz, Burmistrz Miasta i Gminy Lesko lub osoba posiadająca odpowiednie pełnomocnictwo, • pracami Komitetu kieruje Burmistrz Miasta Sanoka lub upoważniony przez niego pracownik Urzędu Miasta Sanoka, zwany dalej Przewodniczącym Komitetu Sterującego.
Zespół Zadaniowy	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnia obsługę merytoryczną i administracyjną działań realizowanych w celu programowania, negocjowania i przygotowania dokumentów strategicznych oraz wszelkich innych dokumentów niezbędnych do realizacji ZIT w ramach perspektywy finansowej 2021 – 2027, • jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii ZIT MOF, • pracami Zespołu Zadaniowego kieruje Lider Porozumienia, • do zadań Zespołu należy: <ul style="list-style-type: none"> ○ koordynacja opracowania i wdrażania strategii ZIT, ○ koordynacja współpracy między gminami – Stronami porozumienia, ○ współpraca z wykonawcą strategii ZIT, ○ koordynacja identyfikacji i realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach porozumienia, ○ monitorowanie wdrażania strategii w oparciu o system wskaźników realizacji.
Zespół Doradczy	<ul style="list-style-type: none"> • stanowi forum współpracy i dialogu interesariuszy z organami Związku ZIT, a także sprawuje funkcję opiniodawczo-doradczą w sprawach związanych z przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT, • jest uprawniony do wyrażania opinii, wymiany informacji i dobrych praktyk, podejmowania inicjatyw oraz proponowania rozwiązań odnoszących się do realizacji Strategii ZIT, <p>Do zadań Zespołu Doradczego należy w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • udział w przygotowaniu Strategii ZIT na wszystkich etapach prac nad strategią, • udział w przygotowaniu dokumentów dotyczących wdrażania instrumentu ZIT, w szczególności Strategii ZIT, • udział w spotkaniach, warsztatach związanych z przygotowaniem Strategii ZIT, • opiniowanie projektów strategii na poszczególnych etapach jej opracowania, • opiniowania decyzji związanych z przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT, • współpraca z organami Związku ZIT. <p>Opinie Zespołu Doradczego nie mają charakteru wiążącego.</p>

Źródło: opracowanie na podstawie Porozumienia międzygminnego z dnia 6.04.2023 r.

Strategia ZIT jest opracowywana z udziałem szerokiej grupy interesariuszy oraz poddawana konsultacjom społecznym, obejmującym każdy etap prac nad dokumentem. W celu zapewnienia możliwości partycypacji w procesie, Związek ZIT powołał Zespół Doradczy, w skład którego wchodzi przedstawiciele partnerów społeczno-gospodarczych, reprezentujący społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji z terenu gmin wchodzących w skład MOF Sanok-Lesko. Zespół ten wspiera działania Komitetu Sterującego i Zespołu Zadaniowego w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko, stanowi forum współpracy i dialogu interesariuszy z organami Związku ZIT, a także sprawuje funkcję opiniodawczo-doradcze w sprawach związanych z przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT. Członkowie Zespołu Doradczego zostali wyłonieni na drodze otwartego naboru.

Strategia ZIT MOF zostanie przyjęta przez Lidera Porozumienia po uprzednim pozytywnym zaopiniowaniu przez Komitet Sterujący pełniący funkcję organu uchwałodawczego dla Związku ZIT MOF. Aktualizacja Strategii odbywać się będzie w tym samym trybie co jej pierwsze opracowanie i przyjęcie przez Związek ZIT MOF.²²

6.2 Monitoring

Sprawne wdrożenie założeń Strategii i osiągnięcie zaplanowanych rezultatów możliwe będzie wyłącznie dzięki bieżącemu monitoringowi i ewaluacji realizowanych działań. Niezbędne jest badanie postępów poszczególnych prac i analiza ich efektów, a także aktualizacja podejmowanych zadań. Monitoring stanowi obligatoryjny element strategii ZIT wynikający z dokumentu *Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027*.

Za monitoring Strategii ZIT odpowiedzialni będą koordynatorzy gminni wyznaczeni w gminach w ramach ZIT MOF Sanok-Lesko. Monitoring dokonywany będzie w oparciu o zestaw wskaźników produktu i rezultatu wynikających z FEP 2021-2027 odnoszących się do wyznaczonych celów strategicznych ZIT, w ramach których realizowane będą projekty zaprezentowane w strategii.

Przez wskaźniki produktu rozumie się wskaźniki określone na poziomie projektu, które odnoszą się do produktów powstałych w trakcie realizacji przedsięwzięć oraz w rezultacie wydatkowania przyznanych środków. Wskaźniki rezultatu to natomiast wskaźniki, które są powiązane ze wskaźnikami produktu, odpowiadają bezpośrednim efektom, które widoczne są w trakcie, a także po wdrożeniu

²² Zgodnie z aneksem nr 2 do Porozumienia Międzygminnego zawartego w dniu 6 kwietnia 2023 r. przez Gminy tworzące Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok - Lesko

interwencji, jak również dostarczają informacji o zmianach, które widoczne są po zakończeniu realizacji zaplanowanych przedsięwzięć, w odniesieniu do wielkości wyjściowej.

Tabela 6 Wskaźniki produktu

Cel strategiczny ZIT	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Szacowana wartość docelowa	Rok osiągnięcia wskaźnika
CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF	Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego	osoby	73 831	2027
	Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego	Szt.	1	2027
	Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego	Szt.	2	2027
	Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem	Szt.	6	2027
	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	Szt.	4	2027
	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS)	Szt.	5	2027
	Liczba zabytków nieruchomości objętych wsparciem	Szt.	3	2027
	Wspierana infrastruktura rowerowa	km	19,23	2027
	Liczba powstałych Miejsc Obsługi Rowerzystów (MOR)	Szt.	5	2027
	Liczba powstałych Miejsc Obsługi Kamperów (MOK)	Szt.	1	2027
CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju	Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego	osoby	73 831	2027
	Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego	Szt.	1	2027
	Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego	Szt.	1	2027
	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	ha	6,85	2027
	Zielona infrastruktura objęta wsparciem do celów innych niż przystosowanie się do zmian klimatu	m ²	58 368	2027

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7 Wskaźniki rezultatu

Cel strategiczny ZIT	Wskaźnik rezultatu	Jednostka miary	Szacowana wartość docelowa	Rok osiągnięcia wskaźnika
CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF	Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem	osoby odwiedzające/rok	21 000	2028
	Roczna liczba turystów korzystających ze szlaków rowerowych	Osoby/rok	15 250	2028
	Roczna liczba użytkowników infrastruktury rowerowej	Osoby/rok	15 250	2028

CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju	Ludność mająca dostęp do nowej lub udoskonalonej zielonej infrastruktury	Osoby/rok	16 000	2028
--	--	-----------	--------	------

Źródło: opracowanie własne.

6.3 Ewaluacja

Ewaluacja ma na celu ocenę jakości i efektów prowadzonych działań, często ocena dokonywana jest w oparciu o kryteria, wśród których można wymienić m.in. skuteczność, efektywność, użyteczność, trwałość oraz trafność. Celem nadrzędnym jest nie tylko zwiększenie poziomu wiedzy, ale przede wszystkim poprawa jakości wdrażanych interwencji.

Rekomenduje się przeprowadzenie dwóch przeglądów ewaluacyjnych w okresie obowiązywania strategii – w 2024 (mid-term) oraz 2027 (ex-post). Ewaluacja przeprowadzana będzie na podstawie wyników monitoringu oraz oceny stopnia realizacji poszczególnych celów strategicznych. Celem ewaluacji będzie sprawdzenie, czy Strategia ZIT jest prawidłowo realizowana i czy odpowiada na zdiagnozowane problemy i potrzeby mieszkańców MOF. Ewaluacja pozwoli na sformułowanie wniosków oraz rekomendacji, które służyć będą udoskonaleniu bieżącej lub przyszłej interwencji.

7. Komplementarność opracowania

Strategia ZIT MOF Sanok-Lesko jest zgodna z dokumentami strategicznymi wyższego szczebla. Niniejsza strategia została przeanalizowana pod kątem zapisów dokumentów na poziomie ogólnoeuropejskim, krajowym, regionalnym oraz lokalnym. Poniżej przedstawiono komplementarność opracowanej strategii z zapisami zawartymi w wybranych dokumentach

Ujęcie wspólnotowe

Europejski Zielony Ład. Umowa partnerstwa 2021-2027 – prezentuje plan działań, który ma na celu efektywne wykorzystanie dostępnych zasobów, w oparciu o czystą gospodarkę o obiegu zamkniętym, zmniejszanie poziomu emitowanych zanieczyszczeń oraz przeciwdziałanie utracie bioróżnorodności.

Europejski Zielony Ład. Umowa partnerstwa 2021-2027	Strategia ZIT MOF Sanok-Lesko
CP1 Bardziej konkurencyjna inteligentna Europa dzięki promowaniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
CP2 Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa	CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju
CP3 Lepiej połączona Europa	
CP4 Europa o silniejszym wymiarze społecznym	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
CP5 Europa bliższa obywatelom	

Ujęcie krajowe

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) - jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020, została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. Jest obecnie obowiązującym, głównym dokumentem długofalowej polityki gospodarczej. Nadrzędnym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w czterech wymiarach: społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Cele i kierunki działań zdefiniowane w niniejszej strategii są komplementarne z zapisami SOR.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	Strategia ZIT MOF Sanok-Lesko
Cel szczegółowy I – Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
Cel szczegółowy II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
	CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju
Cel szczegółowy III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarstwu	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) – stanowi główny dokument strategiczny polityki regionalnej. Przedstawia kluczowe cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, do których zrealizowania powinien dążyć rząd oraz samorzady: wojewódzkie, powiatowe, gminne, a także inne podmioty uczestniczące w realizacji zadań strategii.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)	Strategia ZIT MOF Sanok-Lesko
Cel 1 Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju
Cel 2 Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych	
Cel 3 Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie	

Ujęcie regionalne

Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030 – pełni kluczową rolę przy opracowywaniu strategii dla miast i gmin leżących w województwie podkarpackim. Głównym celem wskazanym w strategii rozwoju województwa jest „Odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endogenicznych i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałe, zrównoważone i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa”. Cele główne i priorytety zdefiniowane w strategii Podkarpackie 2030 to:

1. Gospodarka i nauka – Wzmacnianie potencjału regionalnej gospodarki oraz zwiększanie udziału nauki i badań dla innowacyjnego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.
 - 1.1 Nauka, badania i szkolnictwo wyższe wspierające gospodarkę.
 - 1.2 Inteligentne specjalizacje województwa.
 - 1.3 Konkurencyjność gospodarki poprzez innowacje i nowoczesne technologie.
 - 1.4 Gospodarka cyrkularna (gospodarka obiegu zamkniętego).
2. Kapitał ludzki i społeczny – Wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego jako podstawy umożliwiającej rozwój regionu oraz podnoszenie poziomu życia mieszkańców.
 - 2.1. Edukacja.
 - 2.2. Regionalna polityka zdrowotna.
 - 2.3. Kultura i dziedzictwo kulturowe.
 - 2.4. Rynek pracy.
 - 2.5. Społeczeństwo obywatelskiej kapitał społeczny.
 - 2.6. Włączenie społeczne.
 - 2.7. Aktywny styl życia i sport.
3. Infrastruktura dla zrównoważonego rozwoju i środowiska – Rozbudowa infrastruktury służącej rozwojowi oraz optymalizacja wykorzystania zasobów naturalnych i energii przy zachowaniu dbałości o stan środowiska przyrodniczego.
 - 3.1. Bezpieczeństwo energetyczne i OZE.
 - 3.2. Rozwój infrastruktury transportowej oraz integracji międzygałęziowej transportu publicznego.
 - 3.3. Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu oraz rozwój transportu publicznego.
 - 3.4. Rozwój infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej w regionie.
 - 3.5. Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki.
 - 3.6. Przeciwdziałanie i minimalizowanie skutków zagrożeń antropogenicznych.
 - 3.7. Zapobieganie i minimalizowanie skutków zagrożeń antropogenicznych.
 - 3.8. Zarządzanie zasobami dziedzictwa przyrodniczego, w tym ochrona i poprawianie stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu.
4. Dostępność usług – Zwiększenie dostępu obywateli do usług publicznych podniesienie standardu ich świadczenia dla poprawy jakości życia i wzmacniania procesów rozwojowych.
 - 4.1. Poprawa dostępności do usług publicznych poprzez wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych.

- 4.2. Planowanie przestrzenne wspierające aktywizację społeczności i aktywizacja obszarów zdegradowanych.
- 4.3. Wsparcie instytucjonalne i poprawa bezpieczeństwa mieszkańców.
- 4.4. Budowanie i rozwój partnerstwa dla rozwoju województwa.
- 4.5. Współpraca ponadregionalna i międzynarodowa.

Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030	Strategia ZIT MOF Sanok-Lesko
Obszar tematyczny 1. Gospodarka i nauka	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
Obszar tematyczny 2. Kapitał ludzki i społeczny	
Obszar tematyczny 3. Infrastruktura dla zrównoważonego rozwoju i środowiska	CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju
Obszar tematyczny 4. Dostępność usług	CEL ZIT 1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF
	CEL ZIT 2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030

(PZWP) - stanowi podstawowy dokument, który wyznacza cele oraz kierunki rozwoju województwa podkarpackiego w układzie przestrzennym. Uwzględnia zarówno uwarunkowania zewnętrzne, jak i wewnętrzne rozwoju województwa, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym również inwestycje celu publicznego o charakterze ponadlokalnym. Kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego, stanowią podstawę do prowadzenia polityki przestrzennej samorządu województwa. Wśród nich można wskazać następujące dziedziny:

1. Osadnictwo

- Poprawa spójności funkcjonalno-przestrzennej systemu osadniczego województwa;

2. Środowisko

- Ochrona środowiska oraz racjonalne wykorzystanie jego zasobów,
- Zapobieganie zagrożeniom i zanieczyszczeniom środowiska oraz minimalizowanie ich negatywnych skutków,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego;

3. Infrastruktura społeczno-gospodarcza

- Podniesienie poziomu życia mieszkańców województwa,
- Kształtowanie warunków rozwoju gospodarczego;

4. Komunikacja

- Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa;

5. Infrastruktura techniczna

- Zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego województwa,
- Racjonalny rozwój gospodarki wodnej i ściekowej,
- Rozwój systemu gospodarki odpadami,
- Rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej;

6. Obronność i bezpieczeństwo państwa

- Zwiększenie zdolności obronnej i bezpieczeństwa państwa.

Ponadto dokument zalicza gminy MOF Sanok-Lesko do Obszaru Funkcjonalnego Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej oraz Bieszczadzko-Beskidzkiego Obszaru Funkcjonalnego, dla których wyróżnił następujące wiodące kierunki zagospodarowania:

OF Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej:

1. rozwój wiodących branż przemysłu z wykorzystaniem potencjału naukowobadawczego i zaawansowanych technologii,
2. poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru w wymiarze regionalnym, krajowym i transgranicznym,
3. ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych,
4. rozwój rolnictwa ekologicznego,
5. rozwój różnych form turystyki, w oparciu o zasoby przyrodnicze, krajobrazowe oraz dziedzictwa kulturowego obszaru.

Bieszczadzko-Beskidzki OF:

1. ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego,
2. poprawa dostępności komunikacyjnej w układzie regionalnym, krajowym i transgranicznym,
3. rozwój różnych form usług turystycznych oraz funkcji uzdrowiskowej,
4. kompleksowy rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej dostosowanej do skali ruchu turystycznego oraz poprawa gospodarki odpadami,
5. rozwój przemysłu drzewnego, budowlanego i elektromaszynowego, przemysłu spożywczego opartego o przetwórstwo,
6. rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym służącego zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Wymienione w dokumencie kierunki będą realizowane przez niniejszą strategię.

Program Strategiczny Rozwoju Transportu Województwa Podkarpackiego do roku 2030 – jest dokumentem opracowanym w celu rozwoju różnych gałęzi transportu. Bazą do opracowania były określone w Strategii rozwoju województwa - Podkarpackie 2030 cele i kierunki działań, które dotyczyły kwestii transportowych. Dokument definiuje następujące cele podstawowe i horyzontalne:

Cele podstawowe:

- Cel podstawowy 1 Zwiększenie dostępności zewnętrznej regionu (krajowej i zagranicznej) wynikającej z peryferyjnego położenia województwa,
- Cel podstawowy 2. Transportowa spójność wewnętrzna Zwiększenie powiązań transportowych w regionie, w tym likwidowanie obszarów wykluczenia transportowego spowodowanego niskim zaludnieniem / obszarami górzystymi / obszarami o niskiej skali zatrudniania,
- Cel podstawowy 3. Integracja wewnętrzna Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego i miejskich obszarów funkcjonalnych biegunów wzrostu, uwzględniająca policentryczny układ województwa i umożliwiającą integrację głównych rynków pracy.

Cele horyzontalne:

- Cel horyzontalny 1. Ograniczenie negatywnego oddziaływania sektora transportu na klimat oraz na regionalne środowisko naturalne,
- Cel horyzontalny 2. Wzmocnienie rozwiązań multimodalnych,
- Cel horyzontalny 3. Rozwój transportu publicznego,
- Cel horyzontalny 4. Poprawa bezpieczeństwa w transporcie.

Ujęcie lokalne

- Plan Zrównoważonej Mobilności 2030+
- Strategia Rozwoju Powiatu Leskiego do roku 2024
- Strategia Rozwoju Miasta Sanoka do 2030 r.
- Strategia Rozwoju Gminy Sanok na lata 2021-2027
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Lesko na lata 2021-2030
- Strategia Rozwoju Gminy Zagórz na lata 2023-2032
- Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Sanok na lata 2017-2023
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Lesko na lata 2017-2023
- Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Zagórz na lata 2016-2023
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Miasta Sanoka
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Sanok na lata 2022-2025
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Lesko
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Zagórz

8. Opis udziału partnerów w przygotowaniu Strategii i jej realizacji

Zgodnie z art. 34 ust. 15 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027, strategia ZIT powinna zawierać *opis procesu zaangażowania partnerów społecznych i gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem strategii ZIT oraz sprawozdanie z jego konsultacji społecznych.*

Według Umowy Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021-2027 w Polsce zatwierdzonej w czerwcu 2022 r., Zintegrowane Inwestycje Terytorialne są instrumentem przewidzianym do realizacji partnerskich projektów rozwiązujących problemy wspólne oraz zaspokajających potrzeby obszaru objętego mechanizmem ZIT. Instrument ten będzie wykorzystywany do wspierania miejskich obszarów funkcjonalnych, wskazanych w Strategii Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030 przez władze samorządowe województwa, w tym także MOF Sanok-Lesko. Za wdrażanie i aktualizację Strategii ZIT zaangażowane będą różne podmioty, m.in.:

- partnerzy społeczno-gospodarczy,
- podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie,
- podmioty działające na rzecz ochrony środowiska,
- podmioty odpowiedzialne za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji.

Na mocy art. 1 ust. 7 Porozumienia²³, Strony zobowiązały się powołać ciało doradcze, umożliwiające zaangażowanie partnerów społeczno-gospodarczych w przygotowanie i realizację Strategii ZIT MOF, zgodnie z Umową Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021 – 2027 w Polsce. W związku z tym, na mocy Uchwały nr 2/2023 Komitetu Sterującego Związku Terytorialnego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok – Lesko z dnia 17 października 2023 r. przyjęto Regulamin powoływania członków oraz zasad funkcjonowania Zespołu Doradczego ZIT MOF Sanok-Lesko. Zgodnie z jego zapisami, Zespół Doradczy ZIT MOF Sanok-Lesko wspiera działania Komitetu Sterującego i Zespołu Zadaniowego w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko, stanowi forum współpracy i dialogu interesariuszy z organami Związku ZIT, a także sprawuje funkcję opiniotawczo-doradcze w sprawach związanych z przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT.

²³ Porozumienie międzygminne zawarte w dniu 06.04.2023 r. przez Gminy tworzące Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok - Lesko

Ponadto, Zespół Doradczy działa w imieniu partnerów społecznych i gospodarczych oraz podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji z terenu gmin wchodzących w skład MOF Sanok-Lesko – w myśl art. 8 rozporządzenia ogólnego²⁴.

Na podstawie wspomnianej Uchwały i Regulaminu przeprowadzono nabór kandydatów do Zespołu Doradczego ZIT MOF Sanok-Lesko, który trwał w terminie od 20 lipca 2023 r. do 30 sierpnia 2023 r. w formie interaktywnego formularza. Nabór pozwolił na wyłonienie partnerów, którzy zobowiązali się do brania czynnego udziału w procesie opracowania, opiniowania, jak i wdrażania Strategii. Do Zespołu Doradczego ZIT MOF Sanok-Lesko powołano podmioty przedstawione w poniższej tabeli.

Podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie	
Podmiot	Zakres działalności
Lokalna Grupa Działania Nasze Bieszczady	Celem LGD jest działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a w szczególności m.in.: podejmowanie inicjatyw i działań mających na celu pobudzenie aktywności społeczności lokalnych, w tym osób bezrobotnych, grup defaworyzowanych; upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach związanych z aktywizacją ludności na obszarach wiejskich położonych w obszarze działania LGD; promocja obszarów wiejskich położonych w obszarze działania LGD; integracja mieszkańców obszaru LGD; przyczynianie się do tworzenia optymalnych warunków dla rozwoju społecznego i gospodarczego na terenie obszaru LGD; działania na rzecz ochrony praw i swobód obywatelskich, równych praw kobiet, dostępu obywateli do informacji, pomocy prawnej i wymiaru sprawiedliwości oraz propagowania postaw obywatelskiej aktywności i odpowiedzialności.
Lokalna Grupa Działania Dolina Sanu	
Podmioty działające na rzecz ochrony środowiska	
Podmiot	Zakres działalności
Liga Ochrony Przyrody Oddział Bieszczadzki z siedzibą w Sanoku	Celem Ligi Ochrony Przyrody jest przede wszystkim kształtowanie właściwych postaw człowieka, a szczególnie młodzieży i dzieci przez ukazywanie bogactwa, piękna i znaczenia przyrody, budzenie jej umiłowania i poszanowania, szerzenie zrozumienia celów ochrony przyrody i środowiska oraz problemów i zagrożeń.
Ochotnicza Straż Pożarna w Kostarowcach	Celem działalności OSP jest m.in. prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie w tym zakresie z instytucjami i stowarzyszeniami; branie udziału w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zagrożeń ekologicznych związanych z ochroną środowiska oraz innych klęsk i zdarzeń; informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi.
Ochotnicza Straż Pożarna w Zagórz	
Podmioty odpowiedzialne za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji	
Podmiot	Zakres działalności
Towarzystwo Wspierania Rozwoju Gminy Zagórz	Celem stowarzyszenia jest podejmowanie społecznie użytecznych inicjatyw i wielokierunkowych działań służących m.in.: promowaniu inicjatyw gospodarczych wspierających walkę z bezrobociem; restrukturyzację lokalnego rynku pracy; wspieranie osób bezrobotnych w poznaniu rynku pracy, nabyciu umiejętności poszukiwania pracy, przekwalifikowaniu się lub podnoszeniu kwalifikacji, w znalezieniu pracy; integracji ludzi zajmujących się problematyką

²⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności (...).

	walki z bezrobociem, rozwojem małej przedsiębiorczości, oraz tworzeniem nowoczesnych metod i mechanizmów pracy. Ponadto, Stowarzyszenie działa w zakresie prowadzenia działalności społecznie użytecznej, m.in. w zakresie: pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób; działalności charytatywnej; działalności na rzecz mniejszości narodowej, działalności na rzecz osób niepełnosprawnych, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy, upowszechniania i ochrony praw kobiet oraz działalności na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn, upowszechniania i ochrony wolności i praw człowieka na rzecz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji.
Stowarzyszenie Łączy Nas Sanok	Celem stowarzyszenia jest min.: wspieranie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju ziemi sanockiej; integracja mieszkańców ziemi sanockiej i budowanie tożsamości lokalnej; wspieranie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego; promocja i działania na rzecz zrównoważonego rozwoju doliny rzeki san w celu pobudzenia rozwoju lokalnego opartego na bliskości natury, środowisku lokalnym i jego unikalnych cechach, rozwoju eko-turystyki i aktywnej rekreacji z poszanowaniem walorów przyrodniczych; podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, literatury i sztuki Polskiej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; podejmowanie i wspieranie wszelkiego rodzaju inicjatyw mających na celu poprawę stanu środowiska naturalnego, ochrony przyrody oraz propagowanie świadomości ekologicznej; działalność na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego; działalność na rzecz osób niepełnosprawnych; promocja zatrudnienia i aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy; działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn; upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji.
Partnerzy społeczno-gospodarczy	
Podmiot	Zakres działalności
Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku	Do podstawowych zadań Uczelni należy m.in.: prowadzenie kształcenia na stadiach o profilu praktycznym uwzględniającego potrzeby otoczenia społeczno-gospodarczego; prowadzenie kształcenia na studiach podyplomowych lub innych form kształcenia; kształcenie i promowanie kadr Uczelni; stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na Uczelnię oraz kształcenia na Uczelni; wychowywanie studentów w poczuciu odpowiedzialności za państwo polskie, tradycję narodową, umacnianie zasad demokracji i poszanowanie praw człowieka; działanie na rzecz społeczności lokalnych i regionalnych.
Stowarzyszenie DolinaKolejowa.pl	Celami stowarzyszenia są m.in.: integracja środowiska miłośników kolejnictwa; promocja idei zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska w różnych aspektach funkcjonowania transportu kolejowego; podnoszenie poziomu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej regionu w oparciu o rozwój i promocję transportu kolejowego.
Busbus Sp. z o.o.	Spółka BUSBUS z siedzibą w Lesku zajmuje się organizacją przejazdów wynajętymi autokarami i busami w całej Polsce i Europie.

W następstwie przeprowadzonego naboru powołano formalnie Zespół Doradczy ZIT MOF Sanok-Lesko. Pierwsze posiedzenie Zespołu odbyło się 18 października 2023 r. Podczas posiedzenia została ustalona funkcja, jaką pełni Zespół Doradczy oraz wybrano Przewodniczącą, Zastępcę Przewodniczącą i Sekretarza Zespołu. Na kolejnym etapie, Partnerzy zostali zapoznani z projektem Strategii ZIT oraz uczestniczyli w wyborze projektów realizujących ich cele poprzez opiniowanie i uzgodnienie

przedstawionych propozycji projektowych. W wyniku spotkania, które odbyło się 25 lipca 2024 r., Zespół Doradczy uzgodnił i pozytywnie zaopiniował projekt Strategii wraz z listą projektów realizujących jej cele.

W celu zaangażowania szerokiej grupy interesariuszy w proces opracowywania Strategii przeprowadzono również konsultacje społeczne projektu dokumentu. Konsultacje prowadzone były w terminie od 19 lipca do 9 sierpnia 2024 r. i skierowane były do wszystkich zainteresowanych, ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców gmin wchodzących w skład MOF Sanok-Lesko, partnerskich i sąsiadujących samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych istotnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego MOF.

Konsultacje przeprowadzone były w następujących formach:

1) za pomocą środków komunikacji elektronicznej:

a) poprzez wypełnienie i wysłanie elektronicznego formularza konsultacji społecznych dostępnego pod adresem: https://ankieta.deltapartner.org.pl/zit_sanok-lesko_konsultacje

b) poprzez wypełnienie i wysłanie skanu podpisanego formularza na adres: konsultacje@um.sanok.pl lub poprzez system ePUAP, adres skrytki Urzędu Miasta Sanoka: /181701/skrytka

2) pocztą tradycyjną poprzez przesłanie formularza z dopiskiem na kopercie „Konsultacje społeczne – Strategia ZIT” na adres Urzędu Miasta Sanoka, Rynek 1; 38-500 Sanok,

3) osobiście poprzez złożenie formularza z dopiskiem na kopercie „Konsultacje społeczne Strategia ZIT” do siedziby jednego z urzędów gmin MOF Sanok - Lesko

4) podczas spotkania konsultacyjnego, które odbyło się w dniu 25 lipca 2024 r. o godz. 15:30 w sali herbowej Urzędu Miasta Sanoka, Rynek 1, 38-500 Sanok.

Ogłoszenie o rozpoczęciu konsultacji społecznych projektu Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko opublikowano na stronach partnerskich samorządów, tj. miasta Sanoka i gmin: Sanok, Lesko oraz Zagórz:

- <https://www.sanok.pl/asp/konsultacje-spoeczne-projektu-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sano,5,artykul,1,287>
- <https://gminasanok.pl/aktualnosci/konsultacje-spoeczne-projektu-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sanok-lesko.html>

- <https://bip.lesko.pl/konsultacje-spoeczne-projektu-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sanok-lesko>
- <https://zagorz.pl/art/1221/konsultacje-spoeczne-projektu-pn-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sanok-lesko>

Do treści ogłoszenia dołączono projekt Strategii wraz z formularzem konsultacyjnym. Konsultacje prowadzone były bowiem w formie składania opinii i uwag za pomocą środków komunikacji elektronicznej i w formie papierowej. Składanie uwag było możliwe również podczas spotkania konsultacyjnego.

Spotkanie w ramach konsultacji społecznych projektu dokumentu Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko odbyło się 25 lipca 2024 r. o godzinie 15:30 w sali herbowej Urzędu Miasta Sanoka, Rynek 1, 38-500 Sanok. Jego celem było uszczegółowienie, doprecyzowanie i utrwalenie informacji dotyczących konsultowanego dokumentu, a także rozwianie wszelkich wątpliwości i zebranie sugestii interesantów.

Podczas spotkania omówiono ważne kwestie zawarte w konsultowanym projekcie dokumentu strategii. Przedstawiono główne założenia Strategii, obszary wsparcia, a także proponowany podział środków finansowych w ramach alokacji ZIT dla MOF Sanok-Lesko z budżetu Unii Europejskiej. Na bieżąco udzielane były odpowiedzi na zadawane pytania związane z dokumentem. Ponadto, uczestnicy spotkania zostali poinformowani o możliwości składania uwag i sugestii do dokumentu na przygotowanym w tym celu formularzu. W spotkaniu konsultacyjnym wzięło udział 13 osób, wśród których znaleźli się mieszkańcy gmin MOF oraz przedstawiciele partnerów społecznych i gospodarczych.

W trakcie trwania konsultacji wpłynęły uwagi w formie papierowej i elektronicznej, które zaprezentowano w Raporcie z przebiegu i wyników konsultacji wraz z odniesieniem się do nich i przedstawieniem formy uwzględnienia w dokumencie. Raport stanowi załącznik do Strategii.

9. Ocena oddziaływania na środowisko

Konieczność przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko wynika z zapisów ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2024 r. poz. 1112).

W dniu 19.07.2024 r. wystąpiono z pismem do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie dotyczącym uzgodnienia zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie oddziaływania na środowisko. Wskazany podmiot, zgodnie z wymogami prawnymi miał na odpowiedź 30 dni. Zgodnie z pismem o sygnaturze WOOŚ.410.1.26.2024.AP.3 z dnia 19.08.2024 r. Regionalny

Dyrektor Ochrony Środowiska w Rzeszowie stwierdził, że dla przedmiotowej Strategii, nie jest wymagane przeprowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

10. Źródła finansowania

Skuteczna realizacja założeń Strategii ZIT wymaga dywersyfikacji źródeł finansowania. Finansowanie zaplanowanych przedsięwzięć będzie pochodzić z różnych źródeł:

- Środków własnych JST tworzących MOF Sanok-Lesko,
- Środków pochodzących z budżetu państwa,
- Krajowych Programów Operacyjnych,
- Innych środków publicznych, np. funduszy norweskich,
- Środków prywatnych, np. przedsiębiorców, organizacji pozarządowych,
- Programu Funduszy Europejskich dla Podkarpacia 2021-2027,
- Innych środków z budżetu Unii Europejskiej, takich jak:
 - Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW) – skorzystać z nich może 6 województw, w tym podkarpackie. Celem funduszu jest rozwój konkurencyjności regionu oraz podniesienie jakości życia mieszkańców Polski Wschodniej poprzez rozwój biznesu (szczególnie MŚP), inwestycje w nowoczesny transport i sieci energetyczne, ochronę przyrody oraz rozwój turystyczny,
 - Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FENIKS) – z których mogą być finansowane projekty przyczyniające się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu,
 - Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG) – fundusze te mogą zostać wykorzystane na realizację projektów badawczo-rozwojowych, innowacyjnych oraz takich, które będą zwiększać konkurencyjność lokalnej gospodarki,
 - Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS) – odnoszą się do finansowania projektów związanych z poprawą sytuacji osób bezrobotnych na rynku pracy, zwiększeniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, zapewnieniem opieki nad dziećmi, podnoszeniem jakości edukacji i rozwoju kompetencji, integracją społeczną, rozwojem usług społecznych i ekonomii społecznej oraz ochrony zdrowia,
 - Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC) – dedykowane dla projektów związanych z rozwojem cyfryzacji, w tym z rozwojem e-usług oraz wzmocnieniem cyberbezpieczeństwa w przedsiębiorstwach i JST,

- Pomoc Techniczna dla Funduszy Europejskich (PTFE) – fundusze przeznaczone na szkolenia dla beneficjentów korzystających ze środków Funduszy Europejskich, działania informacyjno-promocyjne oraz rozwój systemu informatycznego umożliwiającego aplikowanie i rozliczanie projektów unijnych.

Zarząd Województwa Podkarpackiego w programie Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027 zaproponował wsparcie dla realizacji instrumentu ZIT w ramach Priorytetu 6 Rozwój Zrównoważony Terytorialnie. Dnia 28 czerwca 2022 r. Zarząd Województwa Podkarpackiego podjął decyzję w zakresie sposobu podziału środków w Priorytecie 6 uwzględniając wskaźnik dotyczący liczby ludności mieszkańców dla 11 MOF znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego. Alokacja przeznaczona na Cs 5(i) w Priorytecie 6 Rozwój Zrównoważony Terytorialnie wynosiła dla MOF Sanok-Lesko 13 180 057 Euro.

W poniższej tabeli przedstawiono podział środków w ramach Priorytetów wskazanych w FEP 2021-2027.

Tabela 8 Projekty podstawowe przewidziane do realizacji przez Partnerów MOF w sposób niekonkurencyjny finansowanych w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027

Priorytet	Cel strategiczny ZIT	Kierunek działania	Szacunkowa wartość całkowita projektu (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość dofinansowania ze środków europejskich 2021-2027 (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość dofinansowania ze środków europejskich 2021-2027 (EURO)
Priorytet FEP PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORYALNIE	1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF	1.1. Rozwój funkcji turystycznych MOF w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe	28 309 711,66	24 063 254,94	5 596 105,80
		1.2. Rozwój oferty kulturalnej i wspieranie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym w celu stymulowania kapitału społecznego MOF	15 906 933,23	13 520 893,25	3 144 393,78
	2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju	2.1. Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych	22 458 937,51	19 090 096,91	4 439 557,42
Projekty podstawowe MOF finansowane w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027 Suma			66 675 582,40	56 674 245,10	13 180 057,00

Tabela 9 Projekty rezerwowe przewidziane do realizacji przez Partnerów MOF w sposób niekonkurencyjny finansowanych w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027

Priorytet	Cel strategiczny ZIT	Kierunek działania	Szacunkowa wartość całkowita projektu (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość dofinansowania ze środków europejskich 2021-2027 (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość dofinansowania ze środków europejskich 2021-2027 (EURO)
Priorytet FEP PRIORYTET 6 – ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORYALNIE	1. Budowa konkurencyjności MOF Sanok-Lesko i stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego w oparciu o potencjały MOF	1.1. Rozwój funkcji turystycznych MOF w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe	19 887 500,00	16 904 375,00	3 931 250,00
		1.2. Rozwój oferty kulturalnej i wspieranie uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym w celu stymulowania kapitału społecznego MOF	6 671 000,00	5 670 350,00	1 318 686,05
	2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-	2.1. Poprawa standardu i dostępności przestrzeni publicznych	6 839 150,00 22 000 000,00	5 813 277,50 18 700 000,00	1 351 925,00 767 441,86

	Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju				
Projekty rezerwowe MOF finansowane w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027 Suma			55 397 650,00	47 088 002,50	7 369 302,91

Tabela 10 Projekty przewidziane do realizacji przez Partnerów MOF w sposób konkurencyjny finansowanych w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027

Priorytet	Cel strategiczny ZIT	Kierunek działania	Szacunkowa wartość całkowita projektu (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość dofinansowania ze środków europejskich 2021-2027 (PLN) wg kursu 1€ = 4,3 zł	Szacowana wartość dofinansowania ze środków europejskich 2021-2027 (EURO)
Priorytet FEP PRIORYTET 3 – MOBILNOŚĆ MIEJSKA	2. Integracja przestrzenno-funkcjonalna MOF Sanok-Lesko zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju	2.2. Rozwój mobilności miejskiej w MOF Sanok-Lesko	84 552 000,00	71 869 200,00	16 713 767,45
Priorytet FEP PRIORYTET 3 – MOBILNOŚĆ MIEJSKA SUMA			84 552 000,00	71 869 200,00	84 552 000,00

Załącznik 1. Raport z konsultacji społecznych

Raport z przebiegu i wyników konsultacji

W celu zapewnienia udziału partnerów w procesie przygotowania strategii przeprowadzono konsultacje społeczne dokumentu. Poniżej zaprezentowano raport z konsultacji.

Przedmiot konsultacji	Konsultacjom społecznym podlegał projekt Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko.
Podmioty uprawnione do uczestnictwa w konsultacjach	Prowadzone konsultacje skierowane były do wszystkich zainteresowanych, ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców gmin wchodzących w skład Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko, partnerskich i sąsiadujących samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych istotnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego MOF Sanok-Lesko.
Termin konsultacji	Konsultacje społeczne projektu dokumentu prowadzone były w terminie od 19 lipca do 9 sierpnia 2024 r.
Forma i tryb konsultacji	<p>Konsultacje przeprowadzone były w następujących formach:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) za pomocą środków komunikacji elektronicznej: <ol style="list-style-type: none"> a) poprzez wypełnienie i wysłanie elektronicznego formularza konsultacji społecznych dostępnego pod adresem: https://ankieta.deltapartner.org.pl/zit_sanok-lesko_konsultacje b) poprzez wypełnienie i wysłanie skanu podpisanego formularza na adres: konsultacje@um.sanok.pl lub poprzez system ePUAP, adres skrytki Urzędu Miasta Sanoka: /181701/skrytka 2) pocztą tradycyjną poprzez przesłanie formularza z dopiskiem na kopercie „Konsultacje społeczne – Strategia ZIT” na adres Urzędu Miasta Sanoka, Rynek 1; 38-500 Sanok, 3) osobiście poprzez złożenie formularza z dopiskiem na kopercie „Konsultacje społeczne Strategia ZIT” do siedziby jednego z urzędów gmin MOF Sanok - Lesko 4) podczas spotkania konsultacyjnego, które odbyło się w dniu 25 lipca 2024 r. o godz. 15:30 w sali herbowej Urzędu Miasta Sanoka, Rynek 1, 38-500 Sanok.

Podstawa prawna

Podstawę prawną do przeprowadzenia konsultacji społecznych Strategii ZIT stanowi art. 34 ust. 15 pkt 6 Ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, wskazujący, że strategia ZIT określa w szczególności m.in. *opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem strategii ZIT oraz sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych.*

Przebieg konsultacji

Ogłoszenie o rozpoczęciu konsultacji społecznych projektu Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko opublikowano na stronach partnerskich samorządów, tj. miasta Sanoka i gmin: Sanok, Lesko oraz Zagórz:

- <https://www.sanok.pl/asp/konsultacje-spoeczne-projektu-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sano,5,artykul,1,287>
- <https://gminasanok.pl/aktualnosci/konsultacje-spoeczne-projektu-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sanok-lesko.html>
- <https://bip.lesko.pl/konsultacje-spoeczne-projektu-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sanok-lesko>
- <https://zagorz.pl/art/1221/konsultacje-spoeczne-projektu-pn-strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-miejskiego-obszaru-funkcjonalnego-sanok-lesko>

Do treści ogłoszenia dołączono projekt Strategii wraz z formularzem konsultacyjnym. Konsultacje prowadzone były bowiem w formie składania opinii i uwag za pomocą środków komunikacji elektronicznej i w formie papierowej. Składanie uwag było możliwe również podczas spotkania konsultacyjnego.

Spotkanie w ramach konsultacji społecznych projektu dokumentu Strategii ZIT MOF Sanok-Lesko odbyło się 25 lipca 2024 r. o godzinie 15:30 w sali herbowej Urzędu Miasta Sanoka, Rynek 1, 38-500 Sanok. Jego celem było uszczegółowienie, doprecyzowanie i utrwalenie informacji dotyczących konsultowanego dokumentu, a także rozwianie wszelkich wątpliwości i zebranie sugestii interesantów.

Podczas spotkania omówiono ważne kwestie zawarte w konsultowanym projekcie dokumentu strategii. Przedstawiono główne założenia Strategii, obszary wsparcia, a także proponowany podział

środków finansowych w ramach alokacji ZIT dla MOF Sanok-Lesko z budżetu Unii Europejskiej. Na bieżąco udzielane były odpowiedzi na zadawane pytania związane z dokumentem. Ponadto, uczestnicy spotkania zostali poinformowani o możliwości składania uwag i sugestii do dokumentu na przygotowanym w tym celu formularzu. W spotkaniu konsultacyjnym wzięło udział 13 osób, wśród których znaleźli się mieszkańcy gmin MOF oraz przedstawiciele partnerów społecznych i gospodarczych, a także przedstawiciele Zespołu Zadaniowego.

W trakcie trwania konsultacji wpłynęły uwagi w formie papierowej i elektronicznej, które zaprezentowano w poniższej tabeli wraz z odniesieniem się do nich i przedstawieniem formy uwzględnienia w dokumencie.

Formularz elektroniczny	
Zgłoszona uwaga	Odniesienie
<p>1. Część dokumentu, do którego odnosi się uwaga (rozdział/ punkt/ strona) Strona 51</p> <p>2. Proponowany zmieniony zapis Ponadto, upowszechnianie dorobku kulturalno-przemysłowego ziemi sanockiej, w tym dziedzictwa przemysłowego wydobywania ropy i gazu, Autosanu, oraz dziedzictwa solowarskiego, wzmacniane będzie nie tylko za pośrednictwem istniejących, rozwijanych i tworzonych w ramach zaplanowanych działań instytucji kultury, ale również w przestrzeni publicznej w ramach Celu ZIT 2.</p> <p>3. Uzasadnienie uwagi Ogromne zainteresowanie społeczne historia Autosanu od warsztatu rzemieślniczego poprzez konstrukcje i budowę wagonów i maszyn poprzez czasy PRL do dzisiaj. Strategia MOF powinna obejmować rozpoczęcie dialogu z obecnym właścicielem Autosanu i przygotowanie wariantów zachowania i wyeksponowania tego dziedzictwa oraz stworzenia produktu turystycznego.</p>	<p>Uwaga częściowo uwzględniona. Uzupełniono wskazany zapis zgodnie z treścią uwagi, podkreślając potencjał do rozwijania oferty turystycznej MOF, jednak nie przewidziano stworzenia produktu turystycznego w oparciu o dziedzictwa Autosanu w ramach Strategii ZIT. Ewentualne zadania w tym zakresie będą realizowane w ramach innych działań Gminy Miasta Sanoka.</p>
<p>1. Część dokumentu, do którego odnosi się uwaga (rozdział/ punkt/ strona) Strona 48</p> <p>2. Proponowany zmieniony zapis Budowę ścieżki rowerowej na terenie gminy Sanok, prowadzącej przez malowniczą Dolinę Sanu, jako uzupełnienie szlaku Velo San, z możliwością sezonowego przekształcenia ścieżki na trasę do narciarstwa biegowego poprzez regularne ubijanie i odgarnianie śniegu.</p>	<p>Uwaga nie została uwzględniona w treści strategii. Na ten moment nie ma możliwości szczegółowej analizy możliwości przekształcania planowanej ścieżki rowerowej w trasę do narciarstwa biegowego pod kątem projektowanej infrastruktury i szacowanych kosztów. Uwaga zostanie jednak ponownie rozważona na etapie opracowania szczegółowej koncepcji produktu turystycznego i/lub dokumentacji projektowej.</p>

<p>3. Uzasadnienie uwagi Sezonowe przekształcenie ścieżki rowerowej na trasę do narciarstwa biegowego pozwoli na pełne wykorzystanie infrastruktury przez cały rok, zwiększając atrakcyjność turystyczną regionu w sezonie zimowym. Regularne ubijanie i odgarnianie śniegu zapewnią odpowiednie warunki do uprawiania narciarstwa biegowego, co przyciągnie dodatkowych turystów i entuzjastów sportów zimowych.</p>	
<p>1. Część dokumentu, do którego odnosi się uwaga (rozdział/ punkt/ strona) Strona 48</p> <p>2. Proponowany zmieniony zapis W zależności od potrzeb i oczekiwań grup docelowych (turyści indywidualni, rodziny z dziećmi, wycieczki szkolne, wyjazdy integracyjne dla biznesu), pakiety mogą obejmować warianty kilkugodzinnych lub nawet kilkudniowych wycieczek, łączących różne atrakcje i możliwości zwiedzania obszaru MOF – pieszo, za pomocą rowerów o napędzie tradycyjnym i elektrycznym, czy kajaków.</p> <p>3. Uzasadnienie uwagi Uwzględnienie rowerów o napędzie elektrycznym jest kluczowe, aby strategia była zgodna z nowoczesnymi trendami w turystyce rowerowej i zwiększyła dostępność atrakcji dla szerszego, bardziej inkluzywnego grona mieszkańców i turystów, zróżnicowanego pod względem poziomu sprawności fizycznej, upodobań czy celów przyjazdu.</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Doprecyzowano wskazany zapis zgodnie z treścią uwagi. Nie wyklucza się bowiem możliwości korzystania z tras rowerowych za pomocą rowerów o tradycyjnym czy elektrycznym napędzie.</p>
<p>1. Część dokumentu, do którego odnosi się uwaga (rozdział/ punkt/ strona) Strona 50</p> <p>2. Proponowany zmieniony zapis Poza budowę turystycznej infrastruktury rowerowej stanowiącej element sieci szlaków i tras rowerowych, w ramach projektu zaplanowano również uzupełnienie oferty turystycznej MOF o elementy takie jak wieża widokowa zlokalizowana na Słonnym Wierchu, najwyższym punkcie na terenie miasta Sanoka, rozbudowa i odsłonięcie Kopca Mickiewicza na Górze Parkowej w Sanoku oraz miejsca obsługi kamperów przy Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Sanoku.</p> <p>3. Uzasadnienie uwagi Rozbudowa i odsłonięcie Kopca Mickiewicza na Górze Parkowej w Sanoku ma na celu</p>	<p>Uwaga nie została uwzględniona w treści strategii. Na ten moment nie ma możliwości szczegółowej analizy możliwości realizacji projektu zakładającego rozbudowę i odsłonięcie Kopca Mickiewicza na Górze Parkowej w Sanoku pod kątem planowanych robót i ich szacowanych kosztów. Uwaga zostanie jednak ponownie rozważona na etapie opracowania szczegółowej koncepcji produktu turystycznego i/lub w ramach innych działań Gminy Miasta Sanoka.</p>

<p>zwiększenie dostępności i atrakcyjności tego historycznego miejsca dla mieszkańców i odwiedzających. Góra Parkowa posiada rozbudowaną sieć alejek, co sprawia, że dostęp do Kopca Mickiewicza jest wygodny i łatwy. Dzięki temu możliwe będzie przyciągnięcie większej liczby turystów oraz stworzenie dodatkowej atrakcji turystycznej, która wzbogaci ofertę kulturalną i rekreacyjną regionu. Lokalizacja Kopca Mickiewicza w pobliżu centrum miasta oraz dobre połączenia komunikacyjne z innymi częściami Sanoka i okolic sprawiają, że jest to idealne miejsce na rozwój infrastruktury turystycznej. Odślonięcie Kopca Mickiewicza przyczyni się również do promocji dziedzictwa kulturowego regionu i umożliwi lepsze wykorzystanie istniejących zasobów turystycznych.</p>	
<p>1. Część dokumentu, do którego odnosi się uwaga (rozdział/ punkt/ strona) Produkt turystyczny MOF Sanok-Lesko 2. Proponowany zmieniony zapis dodanie informacji o konieczności dostosowania się MOF do trendów w turystyce - rozwój wycieczek rowerami elektrycznymi. W regionie istnieje już kilka wypożyczalni. Należy przewidzieć również punkty ładowania akumulatorów itd. w konsultacji z fachowcami. 3. Uzasadnienie uwagi W regionie istnieje już kilka wypożyczalni. Należy przewidzieć również punkty ładowania akumulatorów itd. w konsultacji z fachowcami.</p>	<p>Uwaga częściowo uwzględniona. Doprecyzowano opis kierunku działania 1.1., jednak na ten moment nie przewiduje się budowy punktów ładowania rowerów w ramach projektów zintegrowanych. Uwaga zostanie jednak ponownie rozważona na etapie opracowania szczegółowej koncepcji produktu turystycznego i/lub w ramach innych działań gmin MOF.</p>
Formularz papierowy	
Zgłoszona uwaga:	Odniesienie:
<p>Rozdział/ Punkt 1 Nr strony 6 (3 akapit) Dotychczasowy zapis ze względu umiarkowane Proponowany zmieniony zapis ze względu na umiarkowane Uzasadnienie uwagi pominięcie przyimka</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Skorygowano wskazany zapis.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 3 Nr strony 12 Dotychczasowy zapis</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Dodano tytuł i podpis do grafiki.</p>

<p>brak podpisu ilustracji Proponowany zmieniony zapis proszę rozważyć dodanie podpisu pod ilustracją (co obrazuje, źródło) Uzasadnienie uwagi zasady edycji tekstu</p>	
<p>Rozdział/ Punkt 3.2 Nr strony 13 (przedostatnia dana statystyczna) Dotychczasowy zapis 2 355 zwiedzających na 1 000 ludności Proponowany zmieniony zapis proszę sprawdzić poprawność danych Uzasadnienie uwagi prawdopodobnie omyłka pisarska</p>	<p>Zweryfikowano wskazane dane. Wg danych BDL GUS liczba zwiedzających muzea w MOF w 2022 r. to 179 954 osób, co przy 76 403 mieszkańcach MOF daje wartość wskaźnika na poziomie 2 355 zwiedzających na 1 000 ludności.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 3.4 Nr strony 25-27 Dotychczasowy zapis pozostawienie znaków graficznych poszczególnych elementów analizy SWOT bez ich nazwania Proponowany zmieniony zapis proszę rozważyć wstawienie słów Strengths, Weaknesses, Opportunities i Treats (albo ich polskich odpowiedników) przy znaczkach graficznych Uzasadnienie uwagi polepszenie czytelności treści</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Dodano odpowiednie nagłówki w tabelach.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 3.5 Nr strony 34 (drugie zdanie trzeciego akapitu) Dotychczasowy zapis dziecinie Proponowany zmieniony zapis dziedzinie Uzasadnienie uwagi omyłka pisarska</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Skorygowano wskazany zapis.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 4.1 Nr strony 49 Dotychczasowy zapis brak opisu rysunku Proponowany zmieniony zapis</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Dodano tytuł i podpis do grafiki.</p>

<p>proszę rozważyć dodanie podpisu pod ilustracją (co obrazuje, źródło) Uzasadnienie uwagi zasady edycji tekstu</p>	
<p>Rozdział/ Punkt 4.1 Nr strony 52 Dotychczasowy zapis powtórzony baner Cel ZIT 2 na dole strony Proponowany zmieniony zapis proszę rozważyć przeniesienie powtózonego elementu na kolejną stronę Uzasadnienie uwagi względy wizualne</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Sformatowano wskazane elementy.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 4.1 Nr strony 59 Dotychczasowy zapis baner na dole strony odnosi się do tabeli z kolejnej strony Proponowany zmieniony zapis proszę rozważyć przeniesienie elementu na kolejną stronę Uzasadnienie uwagi względy wizualne</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Sformatowano wskazane elementy.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 5.1 Nr strony 65, 72 (ostatnie zdanie w tabeli) Dotychczasowy zapis przemieszkanie Proponowany zmieniony zapis przemieszczanie Uzasadnienie uwagi omyłka pisarska</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Skorygowano wskazane zapisy.</p>
<p>Rozdział/ Punkt 5.2 Nr strony 71-77 Dotychczasowy zapis brak projektów rezerwowych Gminy Miasta Sanoka Proponowany zmieniony zapis proszę o rozważenie dopisania projektów rezerwowych w których partnerem byłaby Gmina Miasta Sanoka Uzasadnienie uwagi</p>	<p>Uwaga uwzględniona. Dodano projekt rezerwowy Gminy Miasta Sanoka związany z ochroną dziedzictwa kulturowego.</p>

<p>Jeżeli w dokumencie strategicznym jest możliwość zawarcia projektów rezerwowych, warto to zrobić. Jest to pewne zabezpieczenie interesów gminy na przyszłość.</p>	
<p>Rozdział/ Punkt 4/2.2 Nr strony 55 Dotychczasowy zapis ...takich jak m.in. budowa obwodnicy Sanoka etap II w ciągu DK 84 i obwodnicy Leska (krajowa północna), Proponowany zmieniony zapis ...takich jak m.in. budowa obwodnicy Sanoka etap II w ciągu DK 28 i obwodnicy Leska – (krajowa północna) w ciągu DK 84, Uzasadnienie uwagi Z Sanoka w kierunku Leska, Ustrzyk Dolnych i przejścia granicznego PL-UA przebiega droga DK 84, a DK 28 biegnie w stronę Przemyśla i Medyki – przejście graniczne PL-UA. Budowa północnej obwodnicy Leska od II etapu obwodnicy Sanoka w ciągu drogi DK 28 rozwiąże zatory komunikacyjne na skrzyżowaniu w Zagórze i na rondzie w Lesku w obecnym ciągu DK 84</p>	<p>Uwaga częściowo uwzględniona. Wskazany w treści uwagi zapis dotyczy inwestycji drogowych przewidzianych do realizacji w ramach Programu Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Podkarpackiego do roku 2030 (PSRT WP 2030), zatem w celu zachowania spójności obu dokumentów zdecydowano o pozostawieniu zapisów w takiej samej formie. W odniesieniu do wskazanej w treści uwagi obwodnicy w ciągu DK 28, uzupełniono zapis o zadanie pn. rozbudowa drogi krajowej nr 28 (w tym zjazd S19 Miejsce Piastowe - obwodnica Sanoka), wskazane w PSRT WP 2030 jako cel Drogowy/ Priorytet B.</p>

Spis tabel

<i>Tabela 1 Kierunki zagospodarowania wymienione w PZPWP dla poszczególnych regionalnych obszarów funkcjonalnych</i>	<i>7</i>
<i>Tabela 2 Powierzchnia i liczba ludności gminy MOF oraz ich udział procentowy w 2022 r.</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 3 Liczba turystów odwiedzających Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.....</i>	<i>33</i>
<i>Tabela 4 Liczba turystów odwiedzających atrakcje turystyczne w gminie Lesko</i>	<i>33</i>
<i>Tabela 5 Schemat organizacyjny Związku ZIT.....</i>	<i>84</i>
<i>Tabela 6 Wskaźniki produktu</i>	<i>86</i>
<i>Tabela 7 Wskaźniki rezultatu</i>	<i>86</i>
<i>Tabela 8 Projekty podstawowe przewidziane do realizacji przez Partnerów MOF w sposób niekonkurencyjny finansowanych w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027.....</i>	<i>101</i>
<i>Tabela 9 Projekty rezerwowe przewidziane do realizacji przez Partnerów MOF w sposób niekonkurencyjny finansowanych w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027.....</i>	<i>101</i>
<i>Tabela 10 Projekty przewidziane do realizacji przez Partnerów MOF w sposób konkurencyjny finansowanych w ramach Instrumentu ZIT w FEP 2021-2027.....</i>	<i>102</i>